

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ξένοι στη ίδια γειτονιά; Συγκλίσεις και διαφοροποιήσεις στο
Σκανδιναβικό μοντέλο ευημερίας

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ιωάννης Τσολάκης

Αθήνα, 2026

Τριμελής Επιτροπή

Λουδοβίκος Κωτσονόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Δημουλάς, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χριστόφορος Σκαμνάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Ιωάννης Τσολάκης, 2026

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	10
1. Θεωρήσεις για το κράτος ευημερίας: βασικές σχολές σκέψης.....	13
1.1 Λειτουργικές και βιομηχανικές προσεγγίσεις.....	14
1.2 Ταξικές, μαρξιστικές και πολιτικοοικονομικές προσεγγίσεις	15
1.3 Θεωρίες εξάρτησης μονοπατιού (path dependency) και ιστορικός θεσμισμός. 16	
1.4 Τυπολογίες καθεστώτων ευημερίας και η συμβολή του Esping-Andersen.....	17
2 Η Περίοδος Θεμελίωσης (μέχρι 1945)	18
2.1 Διαφορετικά Μονοπάτια προς την Εκβιομηχάνιση: Θεσμικοί Σχηματισμοί, Ταξικές Ισορροπίες και οι Πρώτες Ρυθμίσεις του Κοινωνικού Κινδύνου	18
2.1.1 Το Διεθνές Πλαίσιο: Εκβιομηχάνιση, Κρίση και η Ανάδυση του Ζητήματος της Κοινωνικής Προστασίας	18
2.1.2 Θεσμικοί Σχηματισμοί: Οι Θεμέλιοι Λίθοι Τριών Διακριτών Κρατών.....	19
2.1.3 Κοινωνική Δομή και Ανάπτυξη Ταξικής Ισχύος.....	20
2.1.4 Πολιτικοί Συμβιβασμοί σε Καιρούς Κρίσης: Η Σύγκλιση προς τη Διακυβέρνηση του Κράτους Πρόνοιας.....	21
2.2 Απασχόληση και ανεργία.....	22
2.3 Οικογενειακή Πολιτική και η Κοινωνική Θέση της Γυναίκας.....	24
2.4 Υγεία και Κοινωνική φροντίδα.....	28
2.5 Συντάξεις.....	32
2.6 Εκπαίδευση	34
2.7 Κοινωνική μηχανική και πληθυσμιακή διαχείριση: Από την ευγονική στην εθνική συνοχή	37
2.7.1 Μετανάστευση και Μειονότητες	37
2.7.2 Ευγονική	39
3 Η χρυσή Εποχή (1945-1980)	42
3.1 Το Διεθνές και εσωτερικό Πολιτικοοικονομικό Πλαίσιο της Μεταπολεμικής Περίόδου	42
3.2 Απασχόληση και Ανεργία.....	46
3.3 Οικογενειακή πολιτική και φύλο	49
3.4 Υγεία και Κοινωνική φροντίδα.....	53
3.5 Συντάξεις.....	57
3. 6 Εκπαίδευση	61

3.7 Μετανάστευση και μειονότητες.....	65
3.8 Οι Θεσμικές Διαδρομές της Σκανδιναβικής Πρόνοιας έως το 1980	67
4 Ο Μετασχηματισμός του Κράτους Πρόνοιας στη Μεταβιομηχανική Εποχή: Από την Κοινωνική Προστασία στην Κοινωνική Επένδυση (1980-Σήμερα)	71
4.1 Απασχόληση και Ανεργία.....	74
4.2 Οικογενειακή πολιτική και φύλο	78
4,3 Υγεία και κοινωνική φροντίδα.....	81
4.4 Συντάξεις.....	85
4.5 Εκπαίδευση	91
4.6 Μετανάστευση και μειονότητες.....	98
5 Συμπεράσματα	105
5.1 Δανία.....	107
5.2 Νορβηγία.....	108
5.3 Σουηδία	111
5.4 Το Αποτύπωμα των Ιστορικών Διαδρομών και το πρήγμα του βατράχου.....	113
Βιβλιογραφία	120

Πίνακες

Πίνακας 1 Οι Τρεις Θεσμικές Διαδρομές (ως το 1945)	41
Πίνακας 2 Διαφοροποίηση των Σκανδιναβικών Μοντέλων έως το 1980	70
Πίνακας 3 Ανεργία, συνολική (% του συνολικού εργατικού δυναμικού) (εθνική εκτίμηση)	75
Πίνακας 4 Πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω (% του συνολικού πληθυσμού) ...	86
Πίνακας 5 Ποσοστό μορφωτικού επιπέδου, ολοκληρωμένη τριτοβάθμια εκπαίδευση βραχείας διάρκειας ή υψηλότερη, πληθυσμός 25+ ετών, και τα δύο φύλα (%)	92
Πίνακας 6 Καθαρό ποσοστό μετανάστευσης (ανά 1.000 κατοίκους)	99
Πίνακας 7 Δείκτης Gini - Νορβηγία, Σουηδία, Δανία	114

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1 Ανεργία, συνολική (% του συνολικού εργατικού δυναμικού) (εθνική εκτίμηση)	75
Διάγραμμα 2 Πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω (% του συνολικού πληθυσμού)	86
Διάγραμμα 3 Ποσοστό μορφωτικού επιπέδου, ολοκληρωμένη τριτοβάθμια εκπαίδευση βραχείας διάρκειας ή υψηλότερη, πληθυσμός 25+ ετών, και τα δύο φύλα (%)	92
Διάγραμμα 4 Καθαρό ποσοστό μετανάστευσης (ανά 1.000 κατοίκους)	99
Διάγραμμα 5 Δείκτης Gini - Νορβηγία, Σουηδία, Δανία	115

Εικόνες

Εικόνα 1 Νόμος Castberg (1915-1920).....	26
--	----

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μια εκτενή συγκριτική και διαχρονική μελέτη της εξέλιξης του κράτους ευημερίας στις τρεις σκανδιναβικές χώρες —τη Δανία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία. Κεντρικός άξονας της έρευνας είναι η κριτική εξέταση της υπόθεσης περί ενός ενιαίου «Σκανδιναβικού Μοντέλου», με την εργασία να αναδεικνύει τρεις διακριτές θεσμικές διαδρομές κοινωνικής προστασίας. Το θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης βασίζεται στις αρχές του ιστορικού θεσμισμού και της έννοιας της εξάρτησης από το μονοπάτι (path dependency), ενώ αξιοποιούνται οι θεωρίες των πόρων εξουσίας και η κλασική τυπολογία του Esping-Andersen για τα καθεστώτα ευημερίας. Η ανάλυση ακολουθεί τη διαδρομή των τριών κρατών μέσα από τρεις κρίσιμες ιστορικές περιόδους. Αρχικά, εξετάζεται η περίοδος θεμελίωσης έως το 1945, όπου αναλύονται οι διαφορετικές αφετηρίες κάθε χώρας, όπως η αγροτική παράδοση της Δανίας, η αποκεντρωμένη κοινωνική οργάνωση της Νορβηγίας και η πρώιμη κρατική συγκέντρωση της Σουηδίας. Στη συνέχεια, η έρευνα εστιάζει στη «Χρυσή Εποχή» (1945-1980), την περίοδο της σοσιαλδημοκρατικής ηγεμονίας και της εμπέδωσης της καθολικότητας των παροχών. Στο σημείο αυτό αναλύονται εμβληματικές εθνικές στρατηγικές, όπως το σουηδικό μοντέλο Rehn-Meidner για την αγορά εργασίας και η νορβηγική προσέγγιση για τον δημόσιο τομέα υγείας υπό τον Karl Evang. Τέλος, διερευνάται ο μεταβιομηχανικός μετασχηματισμός από τη δεκαετία του 1980 και μετά, εστιάζοντας στη μετάβαση προς το «κράτος κοινωνικής επένδυσης» και τις πολιτικές ενεργοποίησης του εργατικού δυναμικού. Η εργασία προχωρά σε μια λεπτομερή συγκριτική επισκόπηση έξι τομέων πολιτικής: απασχόληση, οικογένεια/φύλο, υγεία, συντάξεις, εκπαίδευση και μετανάστευση. Μέσα από αυτή τη σύγκριση τεκμηριώνονται οι εθνικές ιδιαιτερότητες, όπως το δανικό μοντέλο της «ευελιξίας με ασφάλεια» (flexicurity), η αξιοποίηση του πετρελαϊκού πλούτου από τη Νορβηγία για τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και η τεχνοκρατική-συγκεντρωτική παράδοση της Σουηδίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται επίσης στην ιστορική εξέλιξη των πολιτικών για τις μειονότητες (Σάμι) και στις πρακτικές ευγονικής που εφαρμόστηκαν κατά το παρελθόν. Στα συμπεράσματα της εργασίας υπογραμμίζεται ότι η ανθεκτικότητα των σκανδιναβικών συστημάτων ευημερίας δεν πηγάζει από μια στατική δομή, αλλά από την ικανότητά τους για συνεχή προσαρμογή στις σύγχρονες προκλήσεις, όπως η

παγκοσμιοποίηση και οι δημογραφικές αλλαγές. Η ανάλυση υποδηλώνει ότι οι σκανδιναβικές χώρες δεν αποτελούν ένα μονολιθικό υπόδειγμα, αλλά μια δυναμική "γειτονιά" που ευδοκimeί μέσω της θεσμικής της πολυφωνίας. Οι τρεις χώρες αναπτύσσουν διακριτές στρατηγικές —από τον σουηδικό κρατικό σχεδιασμό και τη δανική ευελιξία, έως τη νορβηγική θεσμική προστασία. Το πραγματικό "Σκανδιναβικό Μυστικό" δεν εντοπίζεται στη στατική σύγκλιση των δεικτών Gini, αλλά σε μια συλλογική ικανότητα έξυπνης προσαρμογής και αμοιβαίας μάθησης, η οποία μετατρέπει τη διαφορετικότητά τους σε στρατηγική δύναμη απέναντι στην παγκόσμια αβεβαιότητα. Ως πρόταση για μελλοντική έρευνα, επισημαίνεται η ανάγκη διερεύνησης της αμφίδρομης σχέσης μεταξύ κοινωνικής ισότητας και κράτους ευημερίας, προκειμένου να αποσαφηνιστεί αν η ισότητα λειτουργεί κυρίως ως αποτέλεσμα των δημόσιων πολιτικών ή αν αποτελεί την αναγκαία δομική προϋπόθεση για τη συγκρότηση και τη βιωσιμότητα ενός ισότιμου κοινωνικού μοντέλου.

Λέξεις-κλειδιά: Ευημερία, Θεσμισμός, Μονοπάτι, Ευγονική, Σάμι, Συμβιβασμός.

Strangers in the Same Neighborhood? Convergences and Divergences in the Scandinavian Welfare Model

Ioannis Tsolakis

Abstract

This thesis presents a comprehensive comparative and longitudinal analysis of the evolution of the welfare state in Denmark, Norway, and Sweden. The primary objective is to critically examine the assumption of a single "Nordic Model," highlighting instead three distinct institutional trajectories of social protection. The theoretical framework is based on historical institutionalism and path dependency, while also employing power resource theories and Esping-Andersen's regime typology. The analysis traces the development of these states across three critical historical periods. First, the foundational period (up to 1945) explores the different starting points of each country, such as Denmark's agrarian tradition, Norway's decentralized social organization, and Sweden's early state centralization. Second, the research focuses on the "Golden Age" (1945-1980), characterized by social democratic hegemony and the consolidation of universal benefits. Key national strategies are analyzed here, including the Swedish Rehn-Meidner model and the Norwegian health sector approach under Karl Evang. Finally, the post-industrial transformation from the 1980s onwards is examined, focusing on the shift toward the "social investment state" and labor force activation policies. The thesis provides a detailed comparative overview of six policy sectors: employment, family/gender, health, pensions, education, and migration. This comparison documents national specificities, such as the Danish "flexicurity" model, Norway's use of oil wealth for social cohesion, and Sweden's technocratic-centralized tradition. Particular emphasis is placed on the historical development of policies regarding minorities (Sami) and past eugenics practices. The study's conclusions emphasize that the resilience of Scandinavian welfare systems stems not from a static structure, but from their capacity for continuous adaptation to modern challenges like globalization and demographic shifts. The analysis suggests that the Scandinavian countries do not constitute a monolithic model, but rather a dynamic "neighbourhood" that thrives through its institutional polyphony. The three countries develop distinct strategies—ranging from Swedish state planning and Danish flexibility to Norwegian institutional protection. The real "Scandinavian Secret" is not to be found in the static convergence

of Gini indices, but in a collective capacity for intelligent adaptation and mutual learning, which transforms their diversity into a strategic asset in the face of global uncertainty. As a suggestion for future research, the study emphasizes the need to investigate the reciprocal relationship between social equality and the welfare state, in order to clarify whether equality functions primarily as a result of public policies or as the necessary structural prerequisite for the formation and sustainability of an egalitarian social model.

Keywords: Welfare, Institutionalism, Path, Eugenics, Sami, Compromise.

Εισαγωγή

Το σκανδιναβικό μοντέλο ευημερίας αναγνωρίζεται διεθνώς ως ένας από τους πιο επιδραστικούς πυλώνες της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής, λειτουργώντας συχνά ως το ιδεατό παράδειγμα συνύπαρξης της οικονομικής ανάπτυξης με την κοινωνική δικαιοσύνη. Στη θεωρητική συζήτηση, η τυπολογία του Esping-Andersen έχει παίξει καθοριστικό ρόλο, τοποθετώντας τις χώρες της Σκανδιναβίας σε ένα ενιαίο «σοσιαλδημοκρατικό» καθεστώς πρόνοιας. Το καθεστώς αυτό χαρακτηρίζεται από τις αρχές της καθολικότητας και της υψηλής αποεμπορευματοποίησης, όπου η πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες αποτελεί δικαίωμα της ιθαγένειας και όχι αποτέλεσμα της αγοραστικής δύναμης του ατόμου (Esping-Andersen, 1990).

Παρόλο που η κυριαρχία των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων κατά τον 20ό αιώνα σφράγισε τη μορφή αυτών των κρατών, μια προσεκτική ιστορική αναδρομή αναδεικνύει βαθύτερες ρίζες που εκτείνονται ήδη από τον 19ο αιώνα. Η οικοδόμηση του κοινωνικού κράτους δεν υπήρξε αποκλειστικό δημιούργημα μιας παράταξης, αλλά προϊόν ευρύτερων πολιτικών συναινέσεων. Αστικά και αγροτικά κόμματα συμμετείχαν ενεργά στη διαμόρφωση των πρώτων μηχανισμών προστασίας, συχνά πριν ακόμα την πλήρη πολιτική ανάδυση της σοσιαλδημοκρατίας. Σε αυτή τη διαδικασία, το αναλογικό εκλογικό σύστημα λειτούργησε ως καταλύτης, προωθώντας μια κουλτούρα συμβιβασμών και πολυκομματικών συμμαχιών που εδραίωσαν το κοινωνικό συμβόλαιο.

Η επιλογή της παρούσας μελέτης στη Δανία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία για τη μελέτη του σκανδιναβικού μοντέλου βασίζεται σε μια τριπλή αιτιολόγηση που συνδέει γεωγραφία, ιστορία και πολιτική. Από γλωσσική και ιστορική άποψη, ο όρος «Σκανδιναβία» αναφέρεται πρωταρχικά σε αυτές τις τρεις χώρες, οι οποίες μοιράζονται βαθιές ρίζες από την εποχή των Βίκινγκ (Hilson, 2008). Αυτή η εγγύτητα διακρίνει τον πυρήνα τους από τη Φινλανδία, της οποίας η διαφορετική γλώσσα και η μοναδική πορεία προς την ανεξαρτησία, συμπεριλαμβανομένου ενός βίαιου εμφυλίου πολέμου το 1918, δημιούργησαν διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές συνθήκες (Hilson, 2008; Castles, 1978).

Καθοριστική για την ανάπτυξη ενός συγκλίνοντα μοντέλου ήταν η παρόμοια πολιτική εξέλιξη της Δανίας, της Νορβηγίας και της Σουηδίας. Σε αντίθεση με τη διαιρεμένη πολιτική σκηνή της Φινλανδίας, στις τρεις αυτές χώρες τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα κυριάρχησαν στην πολιτική σκηνή στο μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα. (Hilson, 2008). Η ανάπτυξη των κρατών πρόνοιας τους ακολούθησε μια συγχρονισμένη χρονολογική πορεία από τα τέλη του 19ου αιώνα, ενώ η Φινλανδία παρέμενε «οπισθοδρομική», με το πρώτο της εθνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης να καθυστερεί έως τη δεκαετία του 1960 και να συγκλίνει πλήρως μόλις τη δεκαετία του 1980 (Kuhnle, 1978; Hilson, 2008). Αυτή η κοινή πορεία ενισχύθηκε από ένα κοινό πολιτισμικό υπόστρωμα, όπως η παράδοση ενός ισχυρού και αποτελεσματικού κράτους και μια βαθιά πίστη στην κοινωνική μηχανική, που διευκόλυνε την αποδοχή της εκτεταμένης κρατικής παρέμβασης ως μέσου για τη δημιουργία της «καλής κοινωνίας» (Hilson, 2008).

Ένα ιδιαίτερα αποκαλυπτικό στοιχείο είναι η «αναδρομική γέννηση» της συνείδησης για το ίδιο το μοντέλο. Στη Δανία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία, ο όρος «σκανδιναβικό μοντέλο» δεν εμφανίστηκε ευρέως σε εθνικές πηγές πριν τη δεκαετία του 1990, κυρίως ως αμυντική απάντηση στις πιέσεις για αναδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας (Larsen et al., 2022). Αντιθέτως, στη Φινλανδία ο όρος άρχισε να χρησιμοποιείται ενεργά από τη δεκαετία του 1980, καθώς η χώρα προσπαθούσε να «προλάβει» και να ταυτιστεί με την επιτυχημένη εικόνα των γειτόνων της (Larsen et al., 2022). Αυτή η χρονική διαφορά υπογραμμίζει πως οι τρεις χώρες είχαν ζήσει μια οργανική, ομαδική εξέλιξη που αργότερα ονομάστηκε «μοντέλο», ενώ για τη Φινλανδία αποτελούσε έναν εξωτερικό στόχο σύγκλισης.

Από μία διαφορετική ματιά, η ιστορική διαδρομή προς τη σύγχρονη δημοκρατία παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των τριών χωρών, αναδεικνύοντας πώς η συγκρότηση αυτού του ενιαίου παραδείγματος ευημερίας επιτεύχθηκε μέσα από διακριτές εθνικές διαδρομές και διαφορετικές ιστορικές ταχύτητες. Σύμφωνα με την ανάλυση της Hilson (2008), η Δανία και η Σουηδία υπήρξαν ιστορικά ανταγωνιστικά αυτοκρατορικά κέντρα, ενώ η Νορβηγία βρισκόταν σε θέση περιφέρειας. Στη Δανία, η μετάβαση από τον απολυταρχισμό υπήρξε σχετικά πρόωπη, με το Σύνταγμα του 1849 να τερματίζει την απόλυτη μοναρχία, αν και η πλήρης κοινοβουλευτική δημοκρατία εδραιώθηκε ουσιαστικά με την «Αλλαγή

Συστήματος» του 1901. Αντιθέτως, το σουηδικό κράτος παρέμεινε για μεγάλο διάστημα συγκεντρωτικό και συντηρητικό, με τη δημοκρατία να καθιερώνεται ουσιαστικά μόλις το 1917, υπό την πίεση των λαϊκών κινημάτων και του φόβου για επαναστατική εκτροπή. Τέλος, στη Νορβηγία η διαδικασία εκδημοκρατισμού συνδέθηκε άρρηκτα με την εθνική χειραφέτηση, όπου το φιλελεύθερο Σύνταγμα του 1814 και η αγροτική κινητοποίηση οδήγησαν στην ανεξαρτησία το 1905. Παρά τις διαφορετικές αυτές ταχύτητες και τις θεσμικές παραδόσεις, κοινός παρονομαστής υπήρξε η αποφυγή βίαιων ρήξεων και η ενσωμάτωση των λαϊκών αιτημάτων μέσω μεταρρυθμίσεων «από τα πάνω», γεγονός που καλλιέργησε τη διαχρονική εμπιστοσύνη προς το κράτος.

Η έρευνα καθοδηγείται από μια σειρά κεντρικών ερωτημάτων που στοχεύουν στην αποσαφήνιση της φύσης των αποκλίσεων εντός της σκανδιναβικής οικογένειας. Πρωταρχικό ζήτημα αποτελεί το κατά πόσο οι παρατηρούμενες διαφοροποιήσεις συνιστούν πρόσφατες αντιδράσεις στις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης και της δημογραφικής γήρανσης ή αν αποτελούν εκδηλώσεις βαθύτερων, «γενετικών» χαρακτηριστικών που εγγράφηκαν στα εθνικά συστήματα ήδη από την περίοδο της θεμελίωσής τους. Παράλληλα, εξετάζεται ο βαθμός στον οποίο η κοινή σκανδιναβική ταυτότητα παραμένει ανθεκτική, λειτουργώντας ως ανάχωμα στη διάβρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, ή αν οι τρεις χώρες αποκλίνουν πλέον οριστικά προς διαφορετικά υπο-μοντέλα ευημερίας, αμφισβητώντας την έννοια του ενιαίου σοσιαλδημοκρατικού καθεστώτος.

Για την απάντηση των ερωτημάτων αυτών, υιοθετείται η μεθοδολογία της συγκριτικής ανάλυσης μέσω της στρατηγικής των πλέον όμοιων συστημάτων (Most Similar Systems Design). Η προσέγγιση αυτή επιτρέπει τον εντοπισμό των κρίσιμων διαφοροποιητικών στοιχείων μέσα σε ένα περιβάλλον υψηλής θεσμικής και πολιτισμικής εγγύτητας, απομονώνοντας τις μεταβλητές που οδηγούν στις εθνικές ιδιαιτερότητες (Przeworski & Teune, 1970). Η ανάλυση συνδυάζει την ποιοτική διερεύνηση της διεθνούς βιβλιογραφίας και των θεσμικών μεταρρυθμίσεων με την ποσοτική αξιολόγηση σύγχρονων στατιστικών δεικτών της περιόδου 2022-2025. Με αυτόν τον τρόπο, η θεωρητική αναζήτηση γύρω από την «εξάρτηση από το μονοπάτι» (path dependency) διασταυρώνεται με την εμπειρική πραγματικότητα των τελευταίων ετών, προσφέροντας μια ολοκληρωμένη εικόνα για το αν η Σουηδία, η Νορβηγία και

η Δανία εξακολουθούν να συγκλίνουν στον πυρήνα των αξιών τους ή αν η «γειτονιά» τους γίνεται όλο και πιο ανομοιογενής.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τρία κεντρικά μέρη που επιτρέπουν τη σταδιακή εμβάθυνση από τη θεωρητική ανάλυση στην εμπειρική πραγματικότητα της σκανδιναβικής τριάδας. Αρχικά, εξετάζεται το θεωρητικό πλαίσιο του κράτους ευημερίας, όπου παρουσιάζονται οι βασικές σχολές σκέψης και η τυπολογία του Esping-Andersen, προκειμένου να τεθούν οι βάσεις για την κατανόηση του σοσιαλδημοκρατικού καθεστώτος και των κριτικών που αυτό έχει δεχθεί. Στη συνέχεια, η μελέτη ακολουθεί μια ιστορική διαδρομή χωρισμένη σε τρεις κρίσιμες περιόδους, ξεκινώντας από τη φάση της θεμελίωσης έως το 1945, περνώντας στη «Χρυσή Εποχή» της ανάπτυξης και καταλήγοντας στη σύγχρονη μεταβιομηχανική εποχή από το 1980 έως σήμερα. Το κύριο μέρος της εργασίας αφιερώνεται στη λεπτομερή συγκριτική διερεύνηση της Δανίας, της Νορβηγίας και της Σουηδίας μέσα από έξι θεματικούς άξονες που περιλαμβάνουν την απασχόληση και τη διαχείριση της ανεργίας, την οικογενειακή πολιτική και τους έμφυλους ρόλους, τα συστήματα υγείας και κοινωνικής φροντίδας, τα συνταξιοδοτικά συστήματα, την εκπαίδευση, καθώς και τις πολιτικές για τη μετανάστευση και τις μειονότητες. Η ανάλυση αυτή υποστηρίζεται από την ενσωμάτωση σύγχρονων στατιστικών δεδομένων και δεικτών, ενώ η εργασία ολοκληρώνεται με τη διατύπωση των τελικών συμπερασμάτων, όπου επιχειρείται η σύνθεση των ευρημάτων και η αξιολόγηση της ανθεκτικότητας του σκανδιναβικού μοντέλου απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις.

1. Θεωρήσεις για το κράτος ευημερίας: βασικές σχολές σκέψης

Το κράτος ευημερίας ορίζεται ως το σύνολο των θεσμών και πολιτικών μέσω των οποίων το κράτος παρεμβαίνει στη λειτουργία της αγοράς για να παρέχει κοινωνική προστασία και να μειώσει την ανασφάλεια. Βασικός του στόχος είναι η διασφάλιση ενός ελάχιστου εισοδήματος και η κάλυψη βασικών αναγκών (όπως υγεία, στέγαση και εκπαίδευση) ως κατοχυρωμένα δικαιώματα του πολίτη, και όχι ως φιλανθρωπία (Briggs, 1961; Wilensky, 1975). Αυτή η παρέμβαση βασίζεται στην αναγνώριση κοινωνικών κινδύνων (π.χ. ανεργία, γήρας, ασθένεια) που προκύπτουν δομικά από τη λειτουργία της καπιταλιστικής αγοράς εργασίας και αποτελούν αιτίες εισοδηματικής απώλειας (Esping-Andersen, 1990). Η αντιμετώπισή τους μετατρέπεται από ατομικό σε συλλογικό και πολιτικό ζήτημα, καθώς οι κοινωνικές

ανάγκες εκφράζουν προϋποθέσεις για την ουσιαστική κοινωνική συμμετοχή και όχι απλές ατομικές επιθυμίες (Gough, 2000).

Η θεσμική προστασία έναντι αυτών των κινδύνων συνδέεται άμεσα με την έννοια της κοινωνικής ιθαγένειας (Marshall, 1977). Τα κοινωνικά δικαιώματα - η πρόσβαση σε ένα ελάχιστο επίπεδο υλικής ασφάλειας και κοινωνικών υπηρεσιών - αποτελούν θεμελιώδη διάσταση της πολιτικής ιθαγένειας, επεκτείνοντας τα πολιτικά και αστικά δικαιώματα. Έτσι, το κράτος ευημερίας δεν είναι απλώς ένας τεχνικός μηχανισμός αναδιανομής, αλλά ένας θεσμός κοινωνικής ένταξης και ισότητας που ρυθμίζει τη σχέση μεταξύ αγοράς, οικογένειας και κράτους (Baldwin, 1990). Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο ορίζονται οι ανάγκες, σχεδιάζονται οι πολιτικές και κατανέμεται η προστασία είναι αντικείμενο πολιτικών συγκρούσεων και θεωρητικών αντιπαραθέσεων, γεγονός που οδηγεί σε διαφορετικά εθνικά μοντέλα.

1.1 Λειτουργικές και βιομηχανικές προσεγγίσεις

Οι λειτουργικές και βιομηχανικές προσεγγίσεις ερμηνεύουν την ανάδυση του κράτους ευημερίας ως μια αναγκαία ανταπόκριση στις δομικές απαιτήσεις της εκβιομηχάνισης. Σύμφωνα με αυτήν την οπτική, η οικονομική ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός δημιουργούν νέους κοινωνικούς κινδύνους (ανεργία, ασθένεια, γήρανση) που υπερβαίνουν την ικανότητα των παραδοσιακών δικτύων, αναγκάζοντας το κράτος να αναλάβει τον ρόλο του σταθεροποιητή και να θεσμοθετήσει συστήματα κοινωνικής ασφάλισης για να διατηρήσει την κοινωνική συνοχή και την παραγωγικότητα (Wilensky, 1975). Η προσέγγιση αυτή υπογραμμίζει τη σχέση ανάπτυξης και κοινωνικών δαπανών, θεωρώντας το κράτος ευημερίας ως ένα λειτουργικό προϊόν της βιομηχανικής κοινωνίας.

Οι Flora και Alber (1981) εμπλουτίζουν αυτή την ανάλυση, επισημαίνοντας ότι η συγκρότηση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης προκύπτει από την αλληλεπίδραση τριών παραγόντων: της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης (που δημιουργεί τις πιέσεις), της πολιτικής κινητοποίησης (που μεταφράζει τις πιέσεις σε αξιώσεις) και των συνταγματικών δομών (που καθορίζουν το θεσμικό πλαίσιο αντίδρασης). Μέσω αυτής της σύνθετης προσέγγισης, η ανάπτυξη του κράτους ευημερίας εμφανίζεται ως προϊόν πολιτικής διαδικασίας και όχι μόνο οικονομικής αναγκαιότητας (Flora & Alber, 1981).

Ο Cutright (1965) τονίζει περαιτέρω τη σημασία των πολιτικών θεσμών, υποστηρίζοντας ότι ο βαθμός πολιτικής αντιπροσώπευσης και ενσωμάτωσης αποτελεί

καθοριστικό παράγοντα για την έκταση των προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας. Στην προσέγγισή του, η οικονομική ανάπτυξη δημιουργεί τα υλικά προϋποθέσεις, αλλά η πολιτική δυναμική καθορίζει την πολιτική απόκριση (Cutright, 1965).

Συνολικά, αυτές οι προσεγγίσεις αναδεικνύουν τους δομικούς και θεσμικούς παράγοντες που διευκόλυναν την εμφάνιση των κρατών ευημερίας, παρέχοντας ένα χρήσιμο πλαίσιο για την κατανόηση του γενικότερου ιστορικού πλαισίου. Ωστόσο, η έμφασή τους στις λειτουργικές ανάγκες τείνει να υποτιμήσει τον ρόλο των ταξικών συγκρούσεων και των πολιτικών επιλογών στη διαμόρφωση των διαφορετικών εθνικών μοντέλων.

1.2 Ταξικές, μαρξιστικές και πολιτικοοικονομικές προσεγγίσεις

Σε αντίθεση με τις λειτουργικές θεωρίες, οι ταξικές και πολιτικοοικονομικές προσεγγίσεις θεωρούν το κράτος ευημερίας ως προϊόν πολιτικών συγκρούσεων, συλλογικής δράσης και διαπραγματεύσεων μεταξύ κοινωνικών τάξεων. Κεντρική θέση σε αυτό το πλαίσιο κατέχει η θεωρία των πόρων εξουσίας (Korpi, 1983; Baldwin, 1990), η οποία υποστηρίζει ότι ο βαθμός και ο χαρακτήρας της κοινωνικής προστασίας καθορίζονται από τον συσχετισμό δύναμης μεταξύ εργατικών και εργοδοτικών ομάδων. Η πολιτική οργάνωση και ενδυνάμωση της εργατικής τάξης, κυρίως μέσω ισχυρών σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων και συνδικάτων, οδηγεί σε καθολικότερα, γενναιόδωρα και εξισωτικά συστήματα πρόνοιας. Ο Baldwin (1990) επεκτείνει αυτή τη λογική, υποστηρίζοντας ότι η επιτυχία των σκανδιναβικών μοντέλων βασίστηκε σε ευρείες κοινωνικές συμμαχίες που υπερέβαιναν τα αυστηρά ταξικά όρια, ενσωματώνοντας για παράδειγμα τους αγρότες.

Ο ρόλος των κομματικών δυνάμεων και πολιτικών επιλογών είναι εξίσου καθοριστικός. Η μελέτη του Schmidt (1982) δείχνει ότι η ιδεολογική και ταξική βάση των κυβερνητικών κομμάτων επηρεάζει άμεσα τις κοινωνικές δαπάνες, με τις σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις να τείνουν προς επεκτατική κοινωνική πολιτική. Αυτή η πολιτική οπτική ολοκληρώνεται από τον Esping-Andersen (1985), ο οποίος στη μεταγενέστερη τυπολογία του (1990) καταδεικνύει πώς διαφορετικές ταξικές συμμαχίες και πολιτικές ιστορίες οδηγούν σε διακριτά καθεστώτα ευημερίας.

Παράλληλα, οι νεομαρξιστικές προσεγγίσεις (O'Connor, 1973; Offe, 1984) αποτελούν μια κριτική ερμηνεία, βλέποντας το κράτος ευημερίας ως έναν μηχανισμό για τη διαχείριση των εγγενών αντιφάσεων του καπιταλισμού. Το κράτος αναλαμβάνει μια διπλή και συχνά αντιφατική λειτουργία: να υποστηρίξει τη

συσσώρευση κεφαλαίου διασφαλίζοντας την παραγωγικότητα και ταυτόχρονα να νομιμοποιήσει το σύστημα μέσω κοινωνικών παροχών για να διατηρήσει την κοινωνική ειρήνη.

Συνολικά, αυτές οι προσεγγίσεις μετατοπίζουν την έμφαση από τις δομικές ανάγκες στις πολιτικές διαδικασίες, αναδεικνύοντας τη σημασία της οργανωμένης ταξικής δύναμης, των πολιτικών συμμαχιών και των ιδεολογικών επιλογών στη διαμόρφωση του χώρου, της ποιότητας και της λογικής του κράτους πρόνοιας.

1.3 Θεωρίες εξάρτησης μονοπατιού (path dependency) και ιστορικός θεσμισμός

Οι θεωρίες εξάρτησης μονοπατιού (path dependency) και ο ιστορικός θεσμισμός προσφέρουν μια χρονικά ευαίσθητη προοπτική, υποστηρίζοντας ότι η εξέλιξη του κράτους ευημερίας καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από προγενέστερες θεσμικές επιλογές. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, οι πολιτικές διαμορφώνονται εντός συγκεκριμένων ιστορικών και θεσμικών πλαισίων που περιορίζουν τις μελλοντικές δυνατότητες αλλαγής.

Η εξάρτηση από το μονοπάτι εξηγεί πώς οι πρώιμες αποφάσεις δημιουργούν μηχανισμούς αυτοενίσχυσης (π.χ. οργανωμένα συμφέροντα, διοικητικές δομές, νομικά δικαιώματα), καθιστώντας ορισμένες θεσμικές διαδρομές ιδιαίτερα ανθεκτικές, ακόμη και σε περιόδους οικονομικής πίεσης (Pierson, 1996). Αυτό εξηγεί τη σχετική σταθερότητα και «αδράνεια» των κρατών ευημερίας. Ο ιστορικός θεσμισμός (Thelen, 2005) συμπληρώνει αυτή την άποψη, επισημαίνοντας ότι η αλλαγή είναι συχνά σταδιακή και συσσωρευτική, μέσω μηχανισμών όπως η στρωμάτωση (layering) ή η επανερμηνεία (conversion) των υφιστάμενων θεσμών, παρά απότομη ρήξη.

Αυτή η οπτική είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την ανάλυση των σκανδιναβικών χωρών. Οι αρχικές επιλογές υπέρ της καθολικότητας και της ισχυρής κρατικής παρέμβασης δημιούργησαν ανθεκτικά θεσμικά μονοπάτια. Αυτά τα μονοπάτια όχι μόνο διαμόρφωσαν τις μεταπολεμικές δομές, αλλά συνεχίζουν να καθορίζουν τα όρια και τον χαρακτήρα των σύγχρονων μεταρρυθμίσεων, εξηγώντας τόσο τη διαρκή τους ανθεκτικότητα όσο και τις παραμένουσες διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Συνολικά,

αυτές οι θεωρίες τονίζουν τον καθοριστικό ρόλο της ιστορικής διαδρομής και των θεσμικών περιορισμών στη διαμόρφωση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας.

1.4 Τυπολογίες καθεστώτων ευημερίας και η συμβολή του Esping-Andersen

Η πλέον επιδραστική τυπολογία διατυπώθηκε από τον Esping-Andersen (1990), ο οποίος υιοθέτησε μια ποιοτική προσέγγιση για τη σύγκριση καθεστώτων ευημερίας. Αντί να μετρά απλώς κοινωνικές δαπάνες, επικεντρώθηκε σε δύο βασικές αναλυτικές έννοιες: την αποεμπορευματοποίηση (decommodification), δηλαδή την ικανότητα των ατόμων να διατηρήσουν μια αξιοπρεπή ζωή ανεξάρτητα από την αγορά, και τη κοινωνική διαστρωμάτωση, δηλαδή το πώς τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής είτε μειώνουν είτε ενισχύουν τις κοινωνικές ανισότητες. Με βάση αυτές τις διαστάσεις, διέκρινε τρία ιδεατά καθεστώτα: το Φιλελεύθερο (χαμηλή καθολικότητα, ρόλος αγοράς), το Συντηρητικό/Κορπορατιστικό (παροχές με βάση την εργασιακή ιδιότητα) και το Σοσιαλδημοκρατικό (υψηλή, καθολική και γενναιόδωρη κρατική πρόνοια), στο οποίο κατατάσσει τις σκανδιναβικές χώρες (Esping-Andersen, 1990).

Παρά την πρωτοποριακή της συμβολή, η τυπολογία δέχθηκε εκτενή κριτική. Μία βασική κριτική αφορούσε τη στενή εμπειρική της βάση, καθώς επικεντρωνόταν σε προγράμματα εισοδήματος και αγνοούσε κρίσιμους τομείς όπως η οικογενειακή πολιτική, η φροντίδα και η εκπαίδευση, που διαμορφώνουν τις σύγχρονες ανισότητες (Lewis, 1992; Orloff, 1993). Η φεμινιστική κριτική ανέδειξε ότι η έννοια της αποεμπορευματοποίησης αγνοεί τη σχέση κράτους-οικογένειας και τον βαθμό εξάρτησης των ατόμων από οικογενειακή φροντίδα, προτείνοντας ως συμπληρωματικό κριτήριο την αποοικογενειοποίηση (defamilialization) (Orloff, 1993), που αργότερα υιοθετήθηκε και από τον ίδιο τον Esping-Andersen (1999). Επίσης, επικρίθηκε για τον περιορισμένο γεωγραφικό της ορίζοντα, καθώς δεν μπορούσε να περιγράψει επαρκώς τα καθεστώτα της Νότιας Ευρώπης, οδηγώντας στην πρόταση ενός ξεχωριστού «Νοτιοευρωπαϊκού» τύπου (Ferrera, 1996).

Η πιο σχετική κριτική για την παρούσα ανάλυση αφορά την εσωτερική ποικιλία εντός των ίδιων των καθεστώτων. Ειδικά για το σοσιαλδημοκρατικό/σκανδιναβικό καθεστώς, έχει επισημανθεί ότι το «μοντέλο» δεν είναι ομοιογενές, αλλά εμφανίζει εθνικές διαφοροποιήσεις στην οργάνωση κοινωνικών υπηρεσιών, στις ισορροπίες κράτους-αγοράς-οικογένειας και στις

πολιτικές ένταξης (Kautto et al., 1999; Greve, 2007; Kvist et al., 2012). Συνεπώς, ενώ η τυπολογία παρέχει ένα απαραίτητο θεωρητικό σημείο εκκίνησης και τονίζει τη σύνδεση μεταξύ πολιτικής ισχύος και θεσμικών διαμορφώσεων, η παρούσα μελέτη απαιτεί μια πιο λεπτομερή και ιστορικά θεμελιωμένη συγκριτική προσέγγιση. Αυτή θα εξετάσει συγκεκριμένους τομείς πολιτικής σε βάθος χρόνου, ώστε να αποτυπώσει τόσο τις κοινές αρχές όσο και τις συστηματικές αποκλίσεις που χαρακτηρίζουν τις διαδρομές της Δανίας, της Νορβηγίας και της Σουηδίας.

2 Η Περίοδος Θεμελίωσης (μέχρι 1945)

2.1 Διαφορετικά Μονοπάτια προς την Εκβιομηχάνιση: Θεσμικοί Σχηματισμοί, Ταξικές Ισορροπίες και οι Πρώτες Ρυθμίσεις του Κοινωνικού Κινδύνου

Η ανάπτυξη των σύγχρονων κρατών ευημερίας στις τρεις σκανδιναβικές χώρες δεν ήταν μια γραμμική ή ομοιόμορφη διαδικασία. Αντίθετα, αποτέλεσε την ιστορική έκβαση διαφορετικών εθνικών διαδρομών, οι οποίες διαμορφώθηκαν υπό ένα κοινό διεθνές πλαίσιο πιέσεων (Hobsbawm, 2000; Mazower, 2004). Αυτό το κεφάλαιο επιχειρεί μια συγκριτική ανάλυση της περιόδου θεμελίωσης, εστιάζοντας στο πώς οι διαφοροποιημένες θεσμικές κληρονομίες, οι ισορροπίες ταξικών δυνάμεων και οι πολιτικές απαντήσεις σε κρίσεις στις τρεις χώρες προετοίμασαν το έδαφος για διαφορετικές εκδοχές του μεταπολεμικού κράτους πρόνοιας. Χρησιμοποιώντας το πλαίσιο του ιστορικού θεσμισμού (Pierson, 1996; Thelen, 2005), η ανάλυση αναδεικνύει τα κρίσιμα αρχικά μονοπάτια (path dependency). Μέσω της θεωρίας των πόρων εξουσίας (Korpi, 1983; Baldwin, 1990), εξετάζει τους διαφορετικούς συσχετισμούς κοινωνικών δυνάμεων. Τέλος, χρησιμοποιεί τις διαστάσεις της τυπολογίας του Esping-Andersen (1990), ιδίως την καθολικότητα και τη στρωμάτωση, για να συγκρίνει τις πρώτες θεσμικές επιλογές στην κοινωνική πολιτική.

2.1.1 Το Διεθνές Πλαίσιο: Εκβιομηχάνιση, Κρίση και η Ανάδυση του Ζητήματος της Κοινωνικής Προστασίας

Ο 19ος και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα στη Δυτική Ευρώπη χαρακτηρίστηκαν από βαθιές δομικές μεταβολές που επέβαλαν την επανεκτίμηση του ρόλου του κράτους. Η εκβιομηχάνιση και η αστικοποίηση δημιούργησαν έναν μαζικό

προλεταριάτο και αποδυνάμωσαν τους παραδοσιακούς μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας (οικογένεια, τοπική κοινότητα), αναδεικνύοντας το «κοινωνικό ζήτημα» ως κεντρικό πολιτικό πρόβλημα (Hobsbawm, 2000). Η οικονομική αστάθεια, που κορυφώθηκε με τη Μεγάλη Ύφεση του 1929, απέδειξε την ανεπάρκεια του αυτορρυθμιζόμενου καπιταλισμού και ώθησε το κράτος να αναλάβει ενεργό ρόλο στη διαχείριση της οικονομίας και στην παροχή ασφάλειας (Hobsbawm, 2004; Mazower, 2004). Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι είτε κατέστρεψαν είτε επαναρίθμησαν ριζικά τους κοινωνικούς θεσμούς, επιταχύνοντας τη ζήτηση για συλλογικές λύσεις.

Μέσα σε αυτό το ευρωπαϊκό πλαίσιο, η ιδέα ενός θεσμοποιημένου κράτους πρόνοιας αποκτούσε έδαφος. Το μοντέλο του Μπίσμαρκ στη Γερμανία (1880) καθιέρωσε ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, συνδεδεμένο με την εργασία και στόχευε στην απομάκρυνση της εργατικής τάξης από τον σοσιαλισμό (Baldwin, 1990). Το βρετανικό μοντέλο Beveridge αργότερα θα προτείνει μια καθολικότερη προσέγγιση. Αυτές οι διεθνείς εξελίξεις δρούσαν ως εξωγενείς πιέσεις και πηγές πολιτικής μίμησης για τις μικρές σκανδιναβικές χώρες. Ωστόσο, όπως θα φανεί, η υιοθέτησή τους θα διαμορφωνόταν καθοριστικά από τις ειδικές εθνικές συνθήκες.

2.1.2 Θεσμικοί Σχηματισμοί: Οι Θεμέλιοι Λίθοι Τριών Διακριτών Κρατών

Η πορεία προς τη νεωτερικότητα στις τρεις χώρες αντανakλούσε διαφορετικούς θεσμικούς συνδυασμούς κράτους, οικονομίας και θρησκείας, οι οποίοι καθόριζαν τις δυνατότητες και τους περιορισμούς της μελλοντικής κοινωνικής πολιτικής (Derry, 1979; Sejersted, 2011).

Η Δανία εξελίχθηκε από απόλυτη μοναρχία σε συνταγματική μοναρχία (1849), αλλά η πλήρης κοινοβουλευτική ευθύνη της κυβέρνησης καθιερώθηκε μόλις το 1901. Η οικονομία της παρέμεινε βαθιά αγροτική, με μια έγκαιρη στροφή προς εξαγωγική κτηνοτροφία και την ανάπτυξη ισχυρού συνεταιριστικού κινήματος, που ενίσχυε την οικονομική αυτοτέλεια και πολιτική οργάνωση των αγροτών (Hilson, 2008). Η Λουθηρανική Εκκλησία λειτουργούσε κυρίως ως τοπικός διοικητικός βραχίονας (Derry, 1979). Η Νορβηγία απέκτησε ένα φιλελεύθερο σύνταγμα ήδη από το 1814 και καθιέρωσε τον κοινοβουλευτισμό το 1884, υιοθετώντας έτσι πολύ νωρίτερα από τους γείτονές της μια σταθερή κοινοβουλευτική δημοκρατία. Η οικονομία της ήταν κατακερματισμένη, βασιζόμενη στην αλιεία, τη ναυτιλία και τη

διαχείριση φυσικών πόρων, χωρίς ισχυρή κεντρική οικονομική ελίτ (Derry, 1979; Hilson, 2008). Η Εκκλησία είχε περιορισμένο κεντρικό ρόλο λόγω της ισχυρής τοπικής αυτοδιοίκησης. Η Σουηδία διατήρησε ένα ισχυρό, συγκεντρωτικό κράτος με μακρά παράδοση γραφειοκρατίας και σταδιακών πολιτικών μεταρρυθμίσεων (Derry, 1979). Αναπτύχθηκε πρώιμα μια εξαγωγική βιομηχανία (ξύλεια, μεταλλουργία), η οποία ευνόησε τη συγκέντρωση κεφαλαίου και μια ομοιογενή εργατική τάξη (Hilson, 2008). Η Λουθηρανική Εκκλησία ήταν πλήρως ενσωματωμένη στον κρατικό μηχανισμό, λειτουργώντας ως εργαλείο διοικητικής διείσδυσης (Sejersted, 2011).

Αυτές οι θεμελιώδεις διαφορές δημιουργούσαν ήδη διαφορετικά μονοπάτια (path dependency) (Pierson, 1996). Η Δανία οδηγούνταν προς ένα μοντέλο συνεταιριστικού κράτους με ισχυρή αγροτική συμμετοχή, η Νορβηγία προς ένα αποκεντρωμένο κράτος με έντονη πολιτικοποίηση των λαϊκών στρωμάτων, και η Σουηδία προς ένα ισχυρό κεντρικό κράτος με δυνατότητα συγκεντρωμένης πολιτικής δράσης.

2.1.3 Κοινωνική Δομή και Ανάπτυξη Ταξικής Ισχύος

Η διαφοροποιημένη οικονομική βάση είχε άμεσες επιπτώσεις στη διαμόρφωση των κοινωνικών τάξεων και, συνεπώς, στην ανάπτυξη των πόρων εξουσίας (Korpi, 1983) διαφορετικών κοινωνικών ομάδων.

Στην Δανία η κοινωνία χαρακτηριζόταν από μια ισχυρή, οργανωμένη αγροτική μικροϊδιοκτησία και μια κατακερματισμένη αστική εργατική τάξη. Αυτή η δομή ευνόησε τη δυνατότητα για διαταξικούς συμβιβασμούς μεταξύ εργατών και αγροτών, καθώς καμία από τις δύο ομάδες δεν μπορούσε να κυριαρχήσει μόνη της (Esping-Andersen, 1985). Η Συμφωνία του Σεπτεμβρίου (Septembersforliget) του 1899, που αναγνώριζε τα συνδικάτα, ήταν ένα πρώιμο παράδειγμα θεσμοποίησης των εργατικών συμφερόντων μέσα σε ένα πλαίσιο συνεργασίας (Kuhnle, 1978). Στην Νορβηγία η κοινωνική σύνθεση ήταν πιο διάχυτη, με ένα ευρύ στρώμα «ημι-προλεταριάτου» (αλιείς, ναυτικοί, δασεργάτες) που κινούνταν μεταξύ αυτάρκειας και μισθωτής εργασίας, και αδύναμες αστικές ελίτ. Αυτή η δομή, σε συνδυασμό με την πρώιμη δημοκρατία, ευνόησε την ριζοσπαστικοποίηση και την ανάπτυξη ενός ισχυρού, μαζικού εργατικού κινήματος (Derry, 1979; Esping-Andersen, 1985). Αντίθετα στην Σουηδία η πρώιμη βιομηχανική συγκέντρωση δημιούργησε μια,

σχετικά ομοιογενή εργατική τάξη και ισχυρές επιχειρηματικές ελίτ. Αυτή η σαφής ταξική διαίρεση διευκόλυνε τη συγκρότηση ισχυρών εργατικών οργανώσεων και επιχειρηματικών ενώσεων, θέτοντας τις προϋποθέσεις για κεντρικούς, συλλογικούς συμβιβασμούς σε εθνικό επίπεδο (Esping-Andersen, 1985; Berman, 2006).

Έτσι, μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, οι πόροι εξουσίας της εργατικής τάξης και των συμμαχικών της στρωμάτων είχαν διαμορφωθεί διαφορετικά: ως συμμαχική δύναμη σε ένα αγροτικό πλαίσιο στη Δανία, ως μαζική ριζοσπαστική δύναμη στη Νορβηγία, και ως συγκεντρωμένη δύναμη διαπραγμάτευσης σε ένα βιομηχανικό πλαίσιο στη Σουηδία.

2.1.4 Πολιτικοί Συμβιβασμοί σε Καιρούς Κρίσης: Η Σύγκλιση προς τη Διακυβέρνηση του Κράτους Πρόνοιας

Οι μεγάλες κρίσεις του μεσοπολέμου λειτούργησαν ως κρίσιμες στιγμές (Thelen, 2005), αναγκάζοντας τις διαφορετικές ταξικές δυνάμεις σε κάθε χώρα να αναζητήσουν θεσμικούς συμβιβασμούς. Και οι τρεις χώρες υιοθέτησαν πολιτικές συμφωνίες που ενσωμάτωναν τις σοσιαλδημοκρατικές δυνάμεις στην διακυβέρνηση, αλλά με διακριτούς χαρακτήρες που αντανάκλαζαν τις εθνικές ισορροπίες δυνάμεων.

Στη Δανία, η Συμφωνία της οδού Kanslergade (1933) ήταν ένας κλασικός διαταξικός συμβιβασμός μεταξύ του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος και του αγροτικού κόμματος *Venstre*, ανταλλάσσοντας κρατική στήριξη στις αγροτικές τιμές με αντάλλαγμα σημαντικές κοινωνικές μεταρρυθμίσεις (Esping-Andersen, 1985). Στη Σουηδία, η Συμφωνία της Αγελάδας (Kohandeln, το 1933) μεταξύ των Σοσιαλδημοκρατών και του Αγροτικού Κόμματος επιβεβαίωσε αυτή τη λογική, ενώ η μεταγενέστερη Συμφωνία του Saltsjöbaden (1938) θεσμοποίησε τις συλλογικές διαπραγματεύσεις μεταξύ κεντρικών οργανώσεων εργοδοτών και εργαζομένων, θεμελιώνοντας το σουηδικό μοντέλο εργασιακών σχέσεων (Sejersted, 2011). Στη Νορβηγία, το Εργατικό Κόμμα (DNA), μετά από μια περίοδο ριζοσπαστισμού, υιοθέτησε μια στρατηγική ενσωμάτωσης. Η Συμφωνία της Κρίσης (Kriseforliket, το 1935) με το Αγροτικό Κόμμα σήμανε την εγκατάλειψη της επαναστατικής ρητορικής για χάρη της κυβερνητικής σταθερότητας και της εφαρμογής πολιτικών απασχόλησης (Brandal et al., 2013).

Η διαφορετική εμπειρία από τον Β' ΠΠ (κατοχή στη Δανία και τη Νορβηγία, ένοπλη ουδετερότητα στη Σουηδία), καθόρισε τις στρατηγικές προτεραιότητες των πολιτικών δυνάμεων για την κοινωνική ανασυγκρότηση. Στη Νορβηγία, η εμπειρία της κατοχής και του κινήματος αντίστασης ενίσχυσε την αίσθηση εθνικής ενότητας, η οποία κορυφώθηκε στο «Κοινό Πρόγραμμα» (Fellesprogrammet) του 1945. Μια δέσμευση όλων των μεγάλων κομμάτων για πλήρη απασχόληση, οικονομική ανάπτυξη και ένα ενιαίο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (Kuhnle, 1986; Einhorn & Logue, 2003).

2.2 Απασχόληση και ανεργία

Αυτή η μεταπολεμική συναίνεση εδραιώθηκε πάνω σε προϋπάρχουσες και ήδη αποκλίνουσες θεσμικές ρυθμίσεις της αγοράς εργασίας, οι οποίες είχαν αρχίσει να διαμορφώνουν το ιδιαίτερο "μονοπάτι" κάθε χώρας ήδη από τον 19ο αιώνα. Στη Δανία, η αρχική πρόταση της «Νέας Επιτροπής Εργατών» (1887) για ένα αναδιανεμητικό σύστημα με φόρο γης κατέρρευσε λόγω της υπαναχώρησης των μετριοπαθών Φιλελεύθερων αγροτών, οι οποίοι αρνήθηκαν να επιδοτήσουν τους βιομηχανικούς κινδύνους. Η συμμαχία των Ριζοσπαστών Φιλελευθέρων με τη Μεγάλη Βιομηχανία οδήγησε τελικά στον Νόμο περί Ευθύνης του Εργοδότη του 1898, ο οποίος περιόρισε την προστασία στην ατομική ευθύνη του βιομηχανικού εργοδότη (Baldwin, 1990). Αντίθετα, στη Νορβηγία η ασφάλιση ατυχημάτων θεσμοθετήθηκε ήδη από το 1894 ως υποχρεωτική, αν και περιόριζε την κάλυψη αποκλειστικά στους βιομηχανικούς εργάτες (Kuhnle, 1986). Στη Σουηδία, η διαδικασία ξεκίνησε με τη θεσμοποίηση της εργοστασιακής επιθεώρησης (1889-1901) και την εισαγωγή της ασφάλισης το 1901, η οποία μετατράπηκε σε υποχρεωτική το 1916 (Olson, 1986).

Στο πεδίο του χρόνου εργασίας και των εργασιακών σχέσεων, η Σουηδία πρωτοπόρησε με τη συγκρότηση της Επιτροπής Χρόνου Εργασίας το 1918, η οποία οδήγησε στον νόμο του 1920 για την οκτάωρη εργάσιμη ημέρα και την εβδομάδα των 48 ωρών. Η ρύθμιση αυτή προβλήθηκε ως αναγκαία για την υγεία των εργατών απέναντι στην ένταση του «Τεϊλορισμού», ενώ θεωρήθηκε απαραίτητη για τη συμμετοχή του πολίτη στην κοινωνία των πολιτών (Enokson, 2013). Επιπλέον, την περίοδο 1933-1938, η Σουηδία καθιέρωσε τη μισθωτή άδεια δύο εβδομάδων για όλο το εργατικό δυναμικό (Olson, 1986). Στη Νορβηγία, η ίδρυση της συνδικαλιστικής οργάνωσης LO (1899) και της αντίστοιχης εργοδοτικής ένωσης (1900) εγκαινίασε το

τριμερές σύστημα συνεργασίας, με τις οργανώσεις αυτές να λειτουργούν ως «σχολεία μικρό-δημοκρατίας» (Myhre, 2018). Η οργάνωση αυτή έλαβε χώρα σε ένα οικονομικό πλαίσιο όπου ο πρωτογενής τομέας και οι οικογενειακές επιχειρήσεις απασχολούσαν το 35% του δυναμικού η καθεμία, ενώ η συμμετοχή των γυναικών ανερχόταν στο 30% (Ramsøy, 1987).

Η διαχείριση της ανεργίας ανέδειξε δύο διακριτά μοντέλα, με το «Σύστημα της Γάνδης» (εθελοντική ασφάλιση μέσω συνδικάτων) να κυριαρχεί αρχικά στη Δανία και τη Σουηδία, ενώ η Νορβηγία διαφοροποιήθηκε. Στη Δανία, ο Νόμος του 1907 θεσμοθέτησε το σύστημα αυτό βασισμένο στην ιδέα της «αυτοβοήθειας» του Venstre, με το κράτος να καλύπτει το 1/3 και τους δήμους το 1/6 των εισφορών, οδηγώντας ήδη από το 1908 σε 75.000 ασφαλισμένους (Kuhnle, 1978; Nørby Johansen, 1986). Στη Σουηδία, το σύστημα υιοθετήθηκε το 1934 με κρατική συμμετοχή 40% και αυστηρή εποπτεία, φτάνοντας το 1941 τους 291.139 ασφαλισμένους στα συνδικαλιστικά ταμεία (Kuhnle, 1978; Esping-Andersen & Korpi, 1987). Η Νορβηγία, παρότι εφάρμοσε το σύστημα εθελοντικά από το 1906/1915 (με συμμετοχή που αυξήθηκε από το 25% στο 50%), παρουσίαζε περιορισμένη κάλυψη με 13.000 άτομα το 1909 (Kuhnle, 1978). Το 1938, υπό την κυβέρνηση του Εργατικού Κόμματος και παρά την αντίδραση του Αγροτικού Κόμματος, προχώρησε στην υποχρεωτική ασφάλιση για όλους τους μισθωτούς εκτός αυτών του πρωτογενούς τομέα (Kuhnle, 1986; Esping-Andersen & Korpi, 1987).

Η Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930 αποτέλεσε τον καταλύτη για τους ιστορικούς διαταξικούς συμβιβασμούς. Στη Δανία, όπου η ανεργία έπληξε το 50% του δυναμικού στις αρχές του 1932, η κυβέρνηση του Thorvald Stauning υπέγραψε τη Συμφωνία της Kanslergade (1933). Η πολιτική αυτή ανταλλαγή εξασφάλισε τη στήριξη των αγροτικών εξαγωγών με αντάλλαγμα την κοινωνική μεταρρύθμιση του K.K. Steincke, η οποία αύξησε τα επιδόματα (με επιπλέον 30 εκατ. κορώνες) και διασφάλισε ότι η προσφυγή στην κοινωνική βοήθεια δεν συνεπαγόταν πλέον απώλεια πολιτικών δικαιωμάτων (Brandal et al., 2013; Nørby Johansen, 1986). Στη Νορβηγία, η ανεργία που έπληξε το 33% των συνδικαλισμένων το 1930 επιτάχυνε τη θεσμική στροφή προς την υποχρεωτικότητα (Ramsøy, 1987).

Η περίοδος ολοκληρώθηκε με τη θεσμική δοκιμασία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στη Δανία, η διατήρηση της λειτουργίας των ταμείων ανεργίας υπό κατοχή

προσέφερε κρίσιμη προστασία και εθνική συνοχή. Στη Νορβηγία, η στρατηγική σκέψη για το μέλλον εκφράστηκε το 1944 από τη LO, οδηγώντας στο «Κοινό Πρόγραμμα» του 1945. Η δέσμευση όλων των κομμάτων για πλήρη απασχόληση αναδείχθηκε ως η απαραίτητη οικονομική προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα και την επέκταση του μεταπολεμικού κράτους ευημερίας (Kuhnle, 1986; Nørby Johansen, 1986).

Συνοψίζοντας, η διαχείριση της απασχόλησης και της ανεργίας μέχρι το 1945 αναδεικνύει μια κοινή στροφή προς τη θεσμοποίηση του κοινωνικού κινδύνου, η οποία υλοποιήθηκε μέσα από διαφορετικούς εθνικούς συνδυασμούς κράτους και οργανωμένων συμφερόντων. Παρατηρείται μια σημαντική ομοιότητα μεταξύ Σουηδίας και Νορβηγίας στην πρώιμη υιοθέτηση της υποχρεωτικής ασφάλισης ατυχημάτων, την ίδια στιγμή που η Δανία παρέμενε προσκολλημένη σε ένα πιο φιλελεύθερο μοντέλο ατομικής εργοδοτικής ευθύνης. Αντίστροφα, η Δανία και η Σουηδία συνέκλιναν στην εφαρμογή του συστήματος της Γάνδης για την ανεργία, επιλέγοντας να ενισχύσουν τους πόρους εξουσίας των συνδικάτων, ενώ η Νορβηγία διαφοροποιήθηκε ριζικά υιοθετώντας την κρατική υποχρεωτικότητα ήδη από το 1938. Παρά τις επιμέρους αυτές αποκλίσεις, η Μεγάλη Ύφεση λειτούργησε ως κοινός καταλύτης που ώθησε και τα τρία κράτη σε ιστορικούς διαταξικούς συμβιβασμούς, καθιερώνοντας την πλήρη απασχόληση ως το θεμελιώδες σημείο σύγκλισης κατά την είσοδο στη μεταπολεμική περίοδο.

2.3 Οικογενειακή Πολιτική και η Κοινωνική Θέση της Γυναίκας

Η μετάβαση από το παραδοσιακό πατριαρχικό μοντέλο στην οργανωμένη οικογενειακή πολιτική στις τρεις χώρες καθορίστηκε από την πολιτική χειραφέτηση των γυναικών και τις δημογραφικές προκλήσεις του μεσοπολέμου. Η κατάκτηση του δικαιώματος ψήφου αποτέλεσε το κρίσιμο σημείο εκκίνησης, με τη Νορβηγία να πρωτοπορεί παγκοσμίως το 1913, τη Δανία το 1915 και τη Σουηδία την περίοδο 1919-1921 (Kuhnle, 1986; Nørby Johansen, 1986; Olson, 1986). Στη Δανία, η χειραφέτηση ενισχύθηκε από τη νομοθεσία του 1925 για τη νομική ισότητα στον γάμο, η οποία περιόρισε την πατρική εξουσία και καθιέρωσε την ισότητα στην επιμέλεια και την περιουσία. Στον αντίποδα, στη Σουηδία ο μετασχηματισμός είχε βαθύτερες ρίζες στη θεσμοθέτηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (1842), η οποία αύξησε το άμεσο κόστος ανατροφής και περιόρισε τη σημασία των παιδιών ως ασφάλεια για το μέλλον (Bengtsson & Ohlsson, 1994; Nørby Johansen, 1986). Η

βιομηχανική επανάσταση γύρω στο 1870 επέτεινε αυτές τις αλλαγές, μειώνοντας τη σημασία της οικογένειας ως παραγωγικής μονάδας, ενώ η πτώση της γονιμότητας από το 1880 συνδέθηκε με τη νέο-μαλθουσιανή σκέψη του Knut Wicksell για τον περιορισμό των γεννήσεων ως μέσο κατά της φτώχειας, αλλά και με τεχνικές βελτιώσεις όπως η εισαγωγή προφυλακτικών από καουτσούκ (Bengtsson & Ohlsson, 1994; Jonung & Persson, 1994).

Οι πρώτες μορφές κρατικής προστασίας συνδέθηκαν άμεσα με την ασφάλιση ασθενείας και τη μείωση της θνησιμότητας. Στη Νορβηγία, ο νόμος για την Υποχρεωτική Ασφάλιση Ασθενείας (1909) εισήγαγε το μοναδικό χαρακτηριστικό της κάλυψης ολόκληρης της οικογένειας του μισθωτού, ενώ οι νόμοι Castberg (1915-1920) προστάτευαν τα παιδιά εκτός γάμου επιβάλλοντας οικονομικές υποχρεώσεις στον πατέρα (Εικόνα 1). Η νομοθεσία αυτή δεν αποσκοπούσε στη χειραφέτηση των γυναικών, αλλά στη διασφάλιση της κοινωνικής τάξης και στην οικογενειακής συντήρηση (Stortinget, 1915; Sejersted, 2011). Αντίστοιχα στη Δανία, τα εθελοντικά ταμεία παρείχαν «βοήθεια τοκετού» ήδη από το 1892, ενώ ο νόμος του 1913 καθιέρωσε την υποχρεωτική ανάπαυση για τις εργάτριες της βιομηχανίας με κρατικό επίδομα αναπλήρωσης εισοδήματος (Nørby Johansen, 1986). Στη Σουηδία, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και ιατρικές εξελίξεις, όπως η αντιτοξίνη της διφθερίτιδας, περιόρισαν τη θνησιμότητα, ενώ κατά την περίοδο του Folkhemmet (1933-1938) καθιερώθηκαν δωρεάν υπηρεσίες τοκετού και ενισχύσεις μητρότητας για το 90% των μητέρων (Jonung & Persson, 1994; Olson, 1986).

Lov	
om foreldre og egne barn, datert 10de april 1915.	
§ 1.	Er avtale truffet mellem foreldrene om hvem barnene skal være hos, kan amtmanden allikevel træffe afgørelse, hvis en af foreldrene forlanger det.
Den, som har forlatt sin egtefælle eller sit egne barn og ikke efter evne sørger for dem, kan bli pålagt at yde et bidrag til underhold av dem. Det samme gjelder den av egtefællerne, som ved utilbørlig forhold har voldt, at de ikke lever sammen.	§ 4.
Ogsaa i andre tilfælde kan det pålægges dem, som ikke sørger for sin egtefælle eller sit egne barn, at utrede et bidrag til underhold av dem, saafremt egtefællen eller barnene kommer i trang eller falder fattigvæsenet til byrde.	Før amtmanden har avgjort, hvor barnene skal være, maa ingen av foreldrene uten samtykke fra den anden ta barnene med sig ut av landet. Er det sandsynlig, at nogen av dem vil handle mot denne regel, kan den anden forlange, at politiet forbyr ham eller hende at ta barnene med. Antar politiet, at forbudet vil bli overtraadt, skal det dra omsorg for, at barnene sættes bort paa forsvarlig maate, indtil amtmanden har avgjort, hvor de skal være. Politiet kan søke hjælp hos formanden i vergeraadet. Den av foreldrene, som har gitt anledning til forbudet, betaler utgifterne. De inddrives paa samme maate som opfostringsbidrag.
§ 2.	Kongen kan gi de nærmere forskrifter, som ansees fornødne til gennemførelse av, hvad der i denne paragraf er bestemt.
Forældre, som ikke lever sammen, er overfor hverandre pligtige til at bidra til opfostringen av barnene, hver i forhold til sin evne. Den, som ikke har barnet hos sig, opfylder sin pligt ved at betale et pengebidrag.	§ 5.
Hvis den av foreldrene, som har omsorgen for barnet, paa grund av den andens undladelse av at betale bidrag ydes hjælp av fattigvæsenet, ansees bare den, som har undlatt at betale, som fattigunderstøttet og indenfor grænserne av de ubetalte bidrag.	Amtmanden avgjør, om pengebidrag skal pålægges nogen efter denne lov, og hvor stort det skal være. Paragraf 24, 1ste led i lov om barn, hvis foreldre ikke har indgået ægteskab med hverandre, faar tilsvarende anvendelse.
§ 3.	Avgjørelsen kan gjøres om, naar der tilveiebringes nye oplysninger eller hvis forholdene ændrer sig.
Kan foreldrene ikke selv bli enige om, hvem barnene skal være hos, skal amtmanden avgjøre det.	Er avtale truffet mellem foreldre om opfostringsbidrag til barnet, blinder den ikke, hvis bidraget senere kræves fastsat efter denne lov.
Ved avgjørelsen skal først og fremst hensyn tages til barnenes tarv. De ber derfor, især naar de er små, som regel følge moren, saafremt hun ikke er uskikket til at opdra dem. Ved siden derav tages ogsaa hensyn til foreldrenes ønske.	§ 6.
Før avgjørelsen kan amtmanden, om han finder det fornødent, indhente saavel vergeraadets som helseraadets udtalelser.	Bidragssfogden paa rettighets haverens bosted skal, naar det forlanges, sørge for, at opfostringsbidrag og anden pengehjælp efter denne lov blir krævet ind. Det samme skal gjælde pengebidrag, som den ene egtefælle
Avgjørelsen kan gjøres om, hvis særlige grunde taler derfor, og det er ubetænkelig av hensyn til barnenes tarv.	

Πηγή: https://www.stortinget.no/no/saker-og-publikasjoner/stortingsforhandlinger/lesevisning?did=DIVL578&p=1915&paid=8&pgid=II_0889&psid=DIVL380&s=False&vt=II&wid=II

Η δημογραφική κρίση της δεκαετίας του 1930 μετέτρεψε την οικογένεια σε πεδίο εθνικής επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο. Στη Σουηδία, υπό την επίδραση των Alva και Gunnar Myrdal (1934) και εν μέσω μιας μεταναστευτικής κρίσης μεταξύ 1850-1930 (1.144.000 μετανάστες, κυρίως προς τις ΗΠΑ, σε πληθυσμό 3,5 εκατομμυρίων, το 1850), θεσπίστηκαν κρατικά δάνεια για νεόνυμφα ζευγάρια και επιδοτούμενα στεγαστικά προγράμματα για πολύτεκνες οικογένειες (Baldwin, 1990; Jonung & Persson, 1994; Olson, 1986). Στη Δανία, η Μεγάλη Κοινωνική Μεταρρύθμιση Steincke (1933) απλοποίησε τις διαδικασίες και βελτίωσε τη θέση των

ανύπαντρων μητέρων με την προκαταβολή της διατροφής από το κράτος. Παρόλα αυτά, η δανική πολιτική διατήρησε επιλεκτικό χαρακτήρα βάσει εισοδηματικών κριτηρίων, καθώς τα επιδόματα τέκνων ήταν εισοδηματικά εξαρτημένα και για τη μεσαία τάξη η στήριξη περιοριζόταν σε φορολογικές ελαφρύνσεις (Nørby Johansen, 1986). Η ίδρυση του οργανισμού «Βοήθεια προς τη Μητέρα» (Mødrehjælpen) το 1939 προσέφερε συμβουλευτική, ιατρική και οικονομική στήριξη, αντανakλώντας την ιδεολογική στροφή προς την αντιμετώπιση της μητρότητας ως κοινωνικής λειτουργίας (Nørby Johansen, 1986).

Αντίθετα, στη Νορβηγία η κοινωνική πραγματικότητα γύρω στο 1930 σηματοδεύτηκε από την έλλειψη μεταβιβαστικών πληρωμών και την οξεία αντίστροφη σχέση εισοδήματος και γονιμότητας. Οι αλιείς με εισόδημα κάτω των 1.000 κορωνών είχαν μέσο όρο 5,0 παιδιά, έναντι 3,2 των υπαλλήλων με εισόδημα 4.300 κορώνες (Ramsøy, 1987). Η στέρηση αυτή επιτάθηκε από την κατάρρευση των παραδοσιακών μηχανισμών βοήθειας από τα μεγαλύτερα παιδιά λόγω της νεανικής ανεργίας κατά την Ύφεση, ενώ την περίοδο 1929-1932 το 23,7% των γεννήσεων αφορούσε γυναίκες με τουλάχιστον τέσσερα παιδιά (Ramsøy, 1987). Η ανακούφιση ήρθε έμμεσα το 1936 με τη σύνταξη γήρατος, η οποία κάλυπτε εξίσου άνδρες και γυναίκες, και τα επιδόματα αναπηρίας που ανακούφισαν τις οικογένειες από το βάρος της φροντίδας (Kuhnle, 1986). Παρά τις θεσμικές αλλαγές, η οικονομική θέση της γυναίκας παρέμενε εξαρτημένη έως το 1945. Στη Νορβηγία, η συμμετοχή των γυναικών στο δυναμικό (30,5% το 1900, κυρίως νοσοκόμες και δασκάλες) δέχθηκε πλήγμα κατά τον μεσοπόλεμο από την προκατάληψη της «διαφοράς των φύλων» (Hilson, 2008; Ramsøy, 1987). Το 1925, τα συνδικάτα και η γυναικεία γραμματεία του Εργατικού Κόμματος στήριξαν την απόλυση παντρεμένων γυναικών, με αποτέλεσμα το 1930 μόλις το 6% αυτών να εργάζεται πλήρως, ενώ 272.000 ανύπαντρες γυναίκες (25% του γυναικείου πληθυσμού) παρέμεναν σε καθεστώς οικιακής απασχόλησης ως εξαρτημένα μέλη ή απροστάτευτες υπηρέτριες (Ramsøy, 1987). Στη Δανία, η πολιτική παρέμενε προσηλωμένη στον «οικογενειακό μισθό» του άνδρα-κουβαλητή, με τη γυναίκα ως κύριο πάροχο φροντίδας. Αν και η γερμανική κατοχή ανάγκασε τις γυναίκες να αναλάβουν ενεργό ρόλο στην επιβίωση του νοικοκυριού, η μαζική είσοδός τους στην αγορά καθυστέρησε μέχρι το 1960 (Nørby Johansen, 1986). Στον αντίποδα, η Σουηδία θωράκισε τη γυναικεία εργασία το 1937 με την προκαταβολή διατροφής και το 1939 με τη νομοθεσία που απαγόρευε την απόλυση λόγω γάμου ή

εγκυμοσύνης. Η άδεια τοκετού επεκτάθηκε από 12 εβδομάδες σε έξι μήνες το 1945, ενώ εδραιώθηκαν σταδιακά τα σχολικά γεύματα και οι παιδικοί σταθμοί, συνδέοντας τη δημογραφική επιβίωση με την εργασιακή ασφάλεια των γυναικών (Bengtsson, 1994; Jonung & Persson, 1994).

Συμπερασματικά, η περίοδος έως το 1945 αναδεικνύει μια σταδιακή μετατόπιση της οικογένειας από την ιδιωτική σφαίρα στην κρατική ευθύνη, με τις τρεις χώρες να θέτουν τις βάσεις για το σκανδιναβικό μοντέλο μέσα από διαφορετικές προτεραιότητες. Η Σουηδία πρωτοπόρησε στη θεωρητική σύνδεση της δημογραφικής επιβίωσης με τη γυναικεία εργασιακή ασφάλεια (αποοικογενειοποίηση), η Νορβηγία επικεντρώθηκε στη νομική προστασία και την ανακούφιση της φτώχειας χωρίς να κλονίσει το πατριαρχικό πρότυπο, ενώ η Δανία ακολούθησε μια ενδιάμεση οδό ενισχύοντας την κοινωνική λειτουργία της μητρότητας. Τελικά, η μετάβαση από το μοντέλο του «άνδρα-κουβαλητή» προς το σοσιαλδημοκρατικό κράτος πρόνοιας υπήρξε μια διαδικασία όπου η οικογενειακή πολιτική χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο κοινωνικής μηχανικής, προετοιμάζοντας το έδαφος για την καθολική ισότητα των επόμενων δεκαετιών. Η θεσμική αυτή στροφή προς την οικογένεια συνδέθηκε άρρηκτα με τη διαμόρφωση των συστημάτων υγείας, όπου οι γεωγραφικοί περιορισμοί και οι ιστορικοί συμβιβασμοί κάθε χώρας άρχισαν να παγιώνουν διακριτά μοντέλα δημόσιας περίθαλψης.

2.4 Υγεία και Κοινωνική φροντίδα

Μέχρι το 1945, η θεσμοποίηση των συστημάτων υγείας και κοινωνικής φροντίδας στις τρεις χώρες αποκάλυψε μια βαθιά αλληλεπίδραση μεταξύ γεωγραφίας, ιστορικού συμβιβασμού και ιδεολογικής εξέλιξης, σηματοδοτώντας τη μετάβαση από την ιδιωτική φιλανθρωπία στην αναγνώριση της κοινωνικής στήριξης ως νόμιμο δικαίωμα του πολίτη (Nørby Johansen, 1986; Hugoson, 2024; Kuhnle, 1986; Olson, 1986). Η θεσμική αφετηρία των υποδομών τοποθετείται στον 18ο αιώνα με την ίδρυση εμβληματικών νοσοκομείων, όπως το Serafimerlasarett στη Στοκχόλμη το 1752 και το Royal Frederiks Hospital στην Κοπεγχάγη το 1757, το οποίο διέθετε 300 κλίνες και υπήρξε το πρώτο στη Σκανδιναβία ειδικά για αυτόν τον σκοπό. Η Δανία συνέχισε την επέκταση με 14 επαρχιακά νοσοκομεία μεταξύ 1800-1850, αν και το 1876 καταγραφόταν έντονη ανισότητα με 5,9 κλίνες ανά 1.000 κατοίκους στην πρωτεύουσα έναντι μόλις 0,8 στην επαρχία. Η Νορβηγία συγκρότησε τις αυτόνομες υποδομές της με το Rikshospital στο Όσλο το 1826 αμέσως μετά την ανεξαρτησία

της από τη Δανία, ενώ στη Σουηδία η αποκέντρωση ξεκίνησε ήδη από το 1765 με τη χρήση τοπικών κεφαλαίων για την ανέγερση νοσοκομείων στις κομητείες (Hugoson, 2024).

Η γεωγραφική διαμόρφωση υπήρξε ο πρωταρχικός σχεδιαστής των μοντέλων περίθαλψης. Η Δανία, λόγω του πυκνού πληθυσμού και του επίπεδου εδάφους, ευνόησε τις κατ' οίκον επισκέψεις γιατρών και ένα ανεπτυγμένο σύστημα 650 διορισμένων μαιών σε κάθε ενορία, επιτρέποντας στα νοσοκομεία να παραμείνουν αρχικά μικρότερα (Hugoson, 2024). Αντίθετα, η Νορβηγία και η Σουηδία, αντιμέτωπες με τεράστιες αποστάσεις και δυσμενές κλίμα, αναγκάστηκαν να υιοθετήσουν ένα αμιγώς ενδονοσοκομειακό μοντέλο. Στη Νορβηγία, παλαιά νοσοκομεία λέπρας και σύφιλης μετατράπηκαν σε μικρά περιφερειακά ιδρύματα, ενώ στη Σουηδία η θεσμοθέτηση των περιφερειακών συμβουλίων το 1862 αποτέλεσε ορόσημο, καθώς ανέλαβαν την πλήρη διοικητική ευθύνη και την εξουσία επιβολής φόρου εισοδήματος για τη χρηματοδότηση της υγείας, δομή που επικυρώθηκε με τον Νόμο για τα Νοσοκομεία το 1928 (Hugoson, 2024; Broomé et al., 1994). Η επαγγελματικοποίηση του κλάδου στη Σουηδία συνδέθηκε άρρηκτα με το κράτος, καθώς το 1925 πάνω από το 60% των γιατρών ήταν δημόσιοι υπάλληλοι, με το κράτος να προσφέρει το μονοπώλιο άσκησης επαγγέλματος ως αντάλλαγμα για την υπηρεσία σε απομακρυσμένες περιοχές (Hugoson, 2024; Olson, 1986). Στη Δανία, η συστηματική απασχόληση 67 επαρχιακών γιατρών είχε καθιερωθεί από το 1820, ενώ στη Νορβηγία η επιδημία χολέρας του 1836 οδήγησε στην ευρεία απασχόληση επαρχιακών γιατρών στις αγροτικές περιοχές (Hugoson, 2024).

Η δημόσια υγεία θωρακίστηκε μέσω εμβολιασμών κατά της ευλογιάς ήδη από το 1801 και στις τρεις χώρες, ενώ η ψυχιατρική φροντίδα αναγνωρίστηκε ως ασθένεια που χρήζει θεραπείας και όχι ως ηθική παρέκκλιση, οδηγώντας στη μεταρρύθμιση του 1816 στη Δανία και στην κατασκευή του πρότυπου ασύλου Gaustad στη Νορβηγία το 1855 (Hugoson, 2024). Στη Δανία, η δωρεάν θεραπεία για αφροδίσια νοσήματα συνδυαζόταν με υποχρέωση δήλωσης, ενώ τα νοσοκομεία χρησιμοποιήθηκαν για την ιατροποίηση της φτώχειας με στόχο την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Στη Σουηδία, τα μεγάλα κρατικά άσυλα παρέμειναν διοικητικά ξεχωριστά από τα περιφερειακά νοσοκομεία, ενώ στη νοσηλευτική φροντίδα καθοριστικό ρόλο έπαιξαν οι Διακόνισσες (από το 1863 στη Δανία και το 1868 στη Νορβηγία) εισάγοντας σύγχρονα πρότυπα πριν από την πλήρη κρατική

ανάληψη (Hugoson, 2024). Η κοινωνική ασφάλιση στη Δανία βασίστηκε στον νόμο του 1892 για εθελοντικά ταμεία αυτοβοήθειας, τα οποία το 1894 λάμβαναν κρατικές επιδοτήσεις που κάλυπταν το 26% των εσόδων τους (Kuhnle, 1978; Nørby Johansen, 1986).

Η οριστική κατάργηση της ταπεινωτικής φτωχοκομίας αποτέλεσε κεντρικό διακύβευμα. Στη Δανία, ενώ το Σύνταγμα του 1849 συνεπαγόταν απώλεια πολιτικών δικαιωμάτων (ψήφου και γάμου) για τους λήπτες βοήθειας, ο νόμος του 1891 άρχισε να εξαιρεί τους ασθενείς, μέχρι τη Μεγάλη Κοινωνική Μεταρρύθμιση του Steincke το 1933 που μετέτρεψε την κοινωνική βοήθεια σε νόμιμο δικαίωμα (Nørby Johansen, 1986). Στη Σουηδία, η μεταρρύθμιση του 1918 απαγόρευσε τη δημοπράτηση της φροντίδας και την εναλλαγή των φτωχών στα σπίτια των χωρικών, επιβάλλοντας τη λειτουργία δημοτικών γηροκομείων ως εξειδικευμένων χώρων, ενώ το 1920 αποκαταστάθηκε η νομική κατοχύρωση του δικαιώματος στη βοήθεια (Edebalk & Lindgren, 1994; Olson, 1986). Στη Νορβηγία, ο αρχαίος θεσμός (από τον 12ο αιώνα) του *Legdordning*, ο οποίος υποχρέωνε τους χωρικούς να φιλοξενούν και να φροντίζουν τους φτωχούς και ηλικιωμένους της περιοχής τους, επιβίωσε μέχρι το 1900, ενώ ο νόμος περί φτωχών του 1900 παρέμεινε το βασικό πλαίσιο μέχρι το 1945, παρότι θεωρούνταν ταπεινωτικός (Kuhnle, 1986). Τα δεδομένα υγείας στη Νορβηγία αποκάλυπταν μια αντίφαση, καθώς κατείχε τη χαμηλότερη βρεφική θνησιμότητα παγκοσμίως, αλλά ταυτόχρονα υψηλή θνησιμότητα νέων ενηλίκων από φυματίωση. Οι διατροφικές μελέτες του 1939 ανέδειξαν τη δομική ανισότητα, καθώς οι φτωχές αγροτικές οικογένειες χωρίς δική τους αγελάδα υποσιτιζόνταν. Αυτό οδηγούσε σε σωματική στρωμάτωση, με τα παιδιά της εργατικής τάξης να υστερούν σε ύψος και την ηλικία της εμμηναρχής να εμφανίζει αποκλίσεις μέχρι το 1940 (Ramsøy, 1987).

Η περίοδος έκλεισε με την επέκταση των υπηρεσιών μητρότητας και την κρατική στήριξη εν μέσω πολέμου. Η ίδρυση της *Mødrehjælpen* στη Δανία το 1939 προσέφερε στήριξη σε όλες τις έγκυες, ενώ στη Σουηδία οι υπηρεσίες τοκετού κάλυπταν το 90% των μητέρων (Nørby Johansen, 1986; Olson, 1986). Στη Δανία, η θεσμική συνέχεια διασφαλίστηκε υπό κατοχή (1940-1945) για την εθνική συνοχή, αν και η πολιτική για το αλκοόλ παρέμενε αυστηρή έως τα τέλη του 1950, αντιμετωπίζοντας τον αλκοολισμό ως ηθικό ελάττωμα (Nørby Johansen, 1986; Järvinen, 2015). Συνολικά, μέχρι το 1945, τα συστήματα αυτά είχαν ενοποιήσει την

αντίληψη ότι η υγεία αποτελεί προϋπόθεση για τη δημοκρατική σταθερότητα, με τη Νορβηγία να δεσμεύεται για την πλήρη μεταπολεμική αναδόμηση του συστήματος πρόνοιας (Kuhnle, 1986).

Το κρίσιμο συμπέρασμα της περιόδου έως το 1945 είναι ότι οι θεσμικές διαδρομές στον τομέα της υγείας και κοινωνικής φροντίδας προηγήθηκαν της ανόδου της σοσιαλδημοκρατίας, αποκαλύπτοντας πώς διαφορετικά αρχικά μονοπάτια διαμόρφωσαν την εθνική υποδοχή του ίδιου του ιδεώδους του κράτους ευημερίας. Η Δανία ανέπτυξε ένα συμβατικό και εκλεκτικό μοντέλο, βασισμένο σε εθελοντικά ταμεία αυτοβοήθειας και μια σταδιακή, φιλελεύθερη μετάβαση προς το δικαίωμα, η οποία κορυφώθηκε (ή συστηματοποιήθηκε) με τη ριζική νομική ρήξη του Steincke (1933). Η Νορβηγία παρουσίασε μια συντηρητική και καθυστερημένη πορεία, όπου ένα συγκεντρωτικό ενδονοσοκομειακό σύστημα συνυπήρχε με τον αρχαϊκό νόμο περί φτωχών μέχρι το 1945, ενώ οι βαθιές κοινωνικές ανισότητες αποτυπώνονταν ακόμη και στη βιολογική στρωμάτωση του πληθυσμού. Στη Σουηδία παγιώθηκε ένα ολιστικό μοντέλο δημόσιας μέριμνας, το οποίο συνδύασε την αποκέντρωση της διοικητικής ευθύνης στα Περιφερειακά Συμβούλια με τη μετατροπή των γιατρών σε δημόσιους λειτουργούς, θεμελιώνοντας μια ισχυρή παράδοση κοινοτικής ιατρικής.

Αυτές οι διακριτές πορείες επαληθεύουν τη θεωρία της εξάρτησης από το αρχικό μονοπάτι (path dependency) (Pierson, 1996), καθώς οι γεωγραφικοί και διοικητικοί περιορισμοί του 19ου αιώνα δημιούργησαν ανθεκτικά θεσμικά πλαίσια που προδιέγραψαν κάθε μεταγενέστερη πολιτική. Οι πόροι εξουσίας κινητοποιήθηκαν μέσα από πολυσύνθετες συμμαχίες (φιλελεύθερων, τεχνοκρατών, θρησκευτικών ομάδων) και όχι αποκλειστικά μέσω μιας μονομερούς ταξικής πίεσης (Korpi, 1983; Baldwin, 1990). Τέλος, αυτή η «προ-ιστορία» αναδιατυπώνει την τυπολογία του Esping-Andersen (1990) καθώς τα «σοσιαλδημοκρατικά» χαρακτηριστικά, όπως η ισχυρή κρατική παρουσία και η καθολικότητα, έχουν ρίζες σε προγενέστερες πολιτικές συμμαχίες και διοικητικές λογικές (Sejersted, 2011). Η μεταπολεμική σοσιαλδημοκρατία δεν δημιούργησε αυτούς τους θεσμούς εκ του μηδενός, αλλά κληρονόμησε τρεις διαφορετικούς οργανωτικούς πυρήνες και ανέλαβε την πρόκληση της εναρμόνισής τους με την ιδέα της καθολικής ισότητας. Αυτή η οργανωτική κληρονομιά λειτούργησε ως υπόβαθρο για την ανάπτυξη των συνταξιοδοτικών συστημάτων, τα οποία αποτέλεσαν το πεδίο της οριστικής ρήξης με την ευρωπαϊκή παράδοση της μισθωτής ασφάλισης.

2.5 Συντάξεις

Αντί για την υιοθέτηση του ασφαλιστικού μοντέλου του Μπίσμαρκ που εστίαζε αποκλειστικά στη μισθωτή εργασία, η σκανδιναβική εμπειρία μέχρι το 1945 χαρακτηρίστηκε από την αναζήτηση εναλλακτικών μορφών καθολικής οικονομικής προστασίας (Kuhnle, 1978; Baldwin, 1990; Nørby Johansen, 1986). Η Δανία υπήρξε η πρώτη που διαμόρφωσε ένα συγκροτημένο πλαίσιο μέσω του Νόμου περί Ανακούφισης Γήρατος του 1891, επιλέγοντας ένα μη ανταποδοτικό σύστημα χρηματοδοτούμενο απευθείας από τη φορολογία. Η λειτουργία αυτή στηρίχθηκε στην καινοτόμο πρόταση του Marcus Rubin για τη χρήση εσόδων από τους φόρους στο αλκοόλ και τη μπίρα, μεταφέροντας το κόστος από την αγροτική ιδιοκτησία στο κράτος (Baldwin, 1990). Το δανικό σύστημα του 1891 εφάρμοζε αυστηρό ηθικό έλεγχο («άξιοι φτωχοί») και απαιτούσε δεκαετή αποχή από τη δημόσια βοήθεια, αλλά πρωτοπόρησε αποσυνδέοντας τη σύνταξη από την απώλεια των πολιτικών δικαιωμάτων (Nørby Johansen, 1986). Στατιστικά, ήδη από το 1892, το σύστημα κάλυπτε το 19,5% του πληθυσμού άνω των 60 ετών (43.026 άτομα), με τους δήμους να επωμίζονται το 71,6% των δαπανών, αναδεικνύοντας τη σημασία της τοπικής αυτοδιοίκησης στη διαχείριση της πρόνοιας (Kuhnle, 1978).

Στον αντίποδα, η Σουηδία επέτυχε μια παγκόσμια πρωτοπορία το 1913 εισάγοντας τις «Λαϊκές Συντάξεις», το πρώτο σύστημα με πραγματικά καθολικό χαρακτήρα που κάλυπτε ολόκληρο τον πληθυσμό ανεξαρτήτως επαγγέλματος (Kruse, 1994; Olson, 1986). Η λειτουργία του σουηδικού συστήματος ήταν μεικτή, συνδυάζοντας ένα ανταποδοτικό μέρος βασισμένο στην κεφαλαιοποίηση και κρατικά συμπληρώματα για τους απόρους, ενώ το ηλικιακό όριο ορίστηκε στα 67 έτη. Η επιλογή της καθολικότητας επιβλήθηκε από τη σθεναρή στάση των αγροτών υπό τον A. P. Danielson, οι οποίοι αρνήθηκαν τις εργοδοτικές εισφορές και απαίτησαν τη συμμετοχή τους στα κρατικά οφέλη, δεδομένου ότι στην ύπαιθρο ο διαχωρισμός μισθωτών και αυτοαπασχολούμενων ήταν πρακτικά αδύνατος (Baldwin, 1990). Παρά το γεγονός ότι οι παροχές παρέμεναν αρχικά χαμηλές, το 1914 η Σουηδία αριθμούσε ήδη 3.240.000 ασφαλισμένους, επιβεβαιώνοντας τη διοικητική ικανότητα του κράτους να εντάσσει τεράστιες πληθυσμιακές ομάδες σε ένα ενιαίο πλαίσιο (Kuhnle, 1978; Olson, 1986).

Η Νορβηγία ακολούθησε μια πορεία έντονης στασιμότητας, παραμένοντας μία από τις τελευταίες χώρες στην Ευρώπη που θεσμοθέτησαν συντάξεις, παρά τις

πρώιμες πρωτοβουλίες που χρονολογούνταν από το 1844 (Kuhnle, 1986). Ενώ στη Δανία και τη Σουηδία τα συστήματα λειτουργούσαν ήδη για δεκαετίες, στη Νορβηγία ο νόμος του 1923 παρέμεινε σε αναστολή λόγω έλλειψης πόρων μέχρι την άνοδο του Εργατικού Κόμματος το 1935. Η ουσιαστική λειτουργία του νορβηγικού μοντέλου ξεκίνησε το 1936 με μια υποχρεωτική καθολική σύνταξη για όλους τους κατοίκους, η οποία χρηματοδοτούνταν από εισφορές όλων των εργαζομένων ηλικίας 18 έως 70 ετών (Kuhnle, 1986). Παρά τον καθολικό της χαρακτήρα, η νορβηγική σύνταξη διατήρησε τον έλεγχο πόρων, εξαρτώντας το ύψος της παροχής από την οικονομική κατάσταση του δικαιούχου, ενώ ταυτόχρονα εισήγαγε την πρώτη κρατική στήριξη για άτομα με αναπηρία (Kuhnle, 1986; Esping-Andersen & Korpi, 1987).

Κατά τη δεκαετία του 1930, οι τρεις χώρες προχώρησαν σε σημαντικούς μετασχηματισμούς των συστημάτων τους για να αντιμετωπίσουν τις νέες κοινωνικές ανάγκες. Στη Σουηδία, η μεταρρύθμιση του 1935 σηματοδότησε την εγκατάλειψη της κεφαλαιοποίησης υπέρ ενός διανεμητικού συστήματος, όπου οι συντάξεις των παλαιότερων γενιών άρχισαν να χρηματοδοτούνται άμεσα από τις εισφορές των ενεργείων εργαζομένων. Αυτή η στροφή προς τη λογική των τρεχουσών εισφορών ευνόησε τους χαμηλοεισοδηματίες, καθώς επέτρεψε τη διασφάλιση της αγοραστικής τους δύναμης μέσω αυτόματων τιμαριθμικών αναπροσαρμογών που ακολουθούσαν το κόστος ζωής (Olson, 1986; Esping-Andersen, 1990). Στη Δανία, η μεγάλη Κοινωνική Μεταρρύθμιση του Steincke το 1933 ενοποίησε τις συντάξεις υπό τον Εθνικό Νόμο Ασφάλισης και τις συνέδεσε με την υποχρεωτική συμμετοχή σε Ταμείο Ασθενείας, ενώ κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η προστασία των συντάξεων μέσω του τιμαριθμικής αναπροσαρμογής λειτούργησε ως εργαλείο εθνικής συνοχής (Nørby Johansen, 1986). Μέχρι το 1945, η λειτουργία των συστημάτων αυτών είχε μετατοπιστεί οριστικά από τη λογική της ανακούφισης των φτωχών στη λογική του κοινωνικού δικαίου, με τη Νορβηγία να θέτει πλέον ως στόχο την πλήρη ενοποίηση των παροχών γήρατος και αναπηρίας (Kuhnle, 1986; Esping-Andersen, 1990).

Αν οι απαρχές του σκανδιναβικού οικοδομήματος αναζητηθούν στη ριζοσπαστική αποδέσμευση της κοινωνικής προστασίας από τους καταναγκασμούς της αγοράς, τότε η Δανία και η Σουηδία προβάλλουν ως οι αρχιτέκτονες μιας πρωτοποριακής θεσμικής τομής πολύ πριν από το 1945. Υπό το πρίσμα της τυπολογίας του Esping-Andersen (1990), η Δανία ενσάρκωσε την πιο καθαρή μορφή

αποεμπορευματοποίησης, καθώς η επιμονή της στη φορολογική χρηματοδότηση ήδη από το 1891 μετέτρεψε τη σύνταξη σε ένα αυθεντικό δημόσιο αγαθό, απελευθερωμένο από το στίγμα της προηγούμενης εργασιακής θέσης ή των εισφορών του ατόμου (Baldwin, 1990). Παράλληλα, η Σουηδία προσέδωσε στο μοντέλο το απαραίτητο βάθος καθολικότητας, μετατρέποντας μέσω των «Λαϊκών Συντάξεων» του 1913 την πρόνοια σε έναν ενιαίο κοινωνικό χώρο που ακύρωνε τις ταξικές διακρίσεις μεταξύ αγροτών και μισθωτών (Baldwin, 1990; Sejersted, 2011). Αυτή η πρόωπη θεσμική ωριμότητα, που έρχεται σε αντιδιαστολή με τη νορβηγική υστέρηση και την παρατεταμένη εξάρτηση από τον εισοδηματικό έλεγχο, καταδεικνύει ότι η «προ-ιστορία» των συντάξεων λειτούργησε ως ένα ανθεκτικό αρχικό μονοπάτι (path dependency) (Pierson, 1996). Μέσα από διαταξικές συμμαχίες (Baldwin, 1990), οι χώρες αυτές κατάφεραν να κωδικοποιήσουν μια κληρονομιά που υπερέβαινε την απλή ανακούφιση της φτώχειας, προδιαγράφοντας τη μετάβαση στην πλήρη κοινωνική ιδιότητα του πολίτη (Marshall, 1977) και προσφέροντας στη μεταπολεμική σοσιαλδημοκρατία έναν έτοιμο οργανωτικό πυρήνα για την επίτευξη της καθολικής ισότητας.

2.6 Εκπαίδευση

Καθώς η θωράκιση της κοινωνικής υπόστασης του πολίτη στη Σκανδιναβία επιδιώχθηκε μέσω της ασφάλισης των γηρατειών, η πνευματική και πολιτική του συγκρότηση αναζητήθηκε στην εκπαίδευση, η οποία λειτούργησε ως ο κεντρικός πυλώνας για τη διαμόρφωση της πολιτικής κουλτούρας και της εθνικής ομοιογένειας (Nørby Johansen, 1986). Στο πεδίο αυτό, η Δανία και η Νορβηγία αναδείχθηκαν σε διεθνείς πρωτοπόρους, καθιερώνοντας την υποχρεωτική εκπαίδευση ήδη από το 1814 και το 1827 αντίστοιχα, γεγονός που οδήγησε σε εντυπωσιακά επίπεδα εγγραμματοσμού πολύ πριν από τη βιομηχανοποίηση (Nørby Johansen, 1986; Myhre, 2018). Αντιθέτως, η Σουηδία υιοθέτησε το Λαϊκό Σχολείο σχετικά αργά, το 1842, αναθέτοντας τη λειτουργία του στις ενορίες υπό αυστηρή εκκλησιαστική εποπτεία, με την πραγματική φοίτηση να παραμένει χαμηλή κατά τον 19ο αιώνα λόγω των γεωγραφικών αποστάσεων και της ανάγκης για παιδική εργασία (Kananen, 2014; Olson, 1986). Ενώ στη Δανία η εκπαίδευση νοήθηκε ως ηθική υποχρέωση του ενήλικα να καταστεί εγγράμματος πολίτης, διατηρώντας ωστόσο την αυτονομία της μη υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης (Kananen, 2014), στη Νορβηγία η παιδεία

λειτουργήσε ως γέφυρα που διαπέρασε τη διαίρεση μεταξύ του αστικού εμπορευματοποιημένου κόσμου και της αγροτικής υπαίθρου (Myhre, 2018).

Η ιδεολογική ταυτότητα των συστημάτων αυτών παρουσιάζει έντονες αποκλίσεις, με τον Grundtvigianism να σφραγίζει τη δανική και νορβηγική ύπαιθρο. Στη Δανία, τα λαϊκά λύκεια καλλιέργησαν τη δημοκρατική συνείδηση των αγροτών, επιτρέποντάς τους να ηγηθούν του συνεταιριστικού κινήματος, διαφοροποιούμενα από το ιεραρχικό γερμανικό μοντέλο μέσω της διδακτικής του «ζωντανού λόγου» (Stråth, 2018; J. E. Larsen et al., 2022). Στη Νορβηγία, η τάση αυτή ενσωματώθηκε μέσω πολιτικών συμβιβασμών παρά την αρχική αντίσταση των Ευσεβιστών (Thue, 2022). Στον αντίποδα, η Σουηδία διατήρησε έναν βαθύ θεσμικό δυισμό, όπου το Λαϊκό Σχολείο προοριζόταν για τις μάζες και τα Λόγια Σχολεία για την ελίτ, με την πρόσβαση στα τελευταία να απαιτεί ιδιωτική προπαρασκευαστική φοίτηση που απέκλειε τις χαμηλότερες τάξεις (Kananen, 2014). Αυτή η ταξική διαστρωμάτωση άρχισε να υποχωρεί στη Σουηδία με τις μεταρρυθμίσεις του 1909 και του 1927, όταν τα Μέσα Σχολεία έγιναν προσβάσιμα σε μαθητές από λαϊκό υπόβαθρο και σταμάτησε η κρατική στήριξη στα ιδιωτικά προπαρασκευαστικά σχολεία (Kananen, 2014).

Κεντρικό σημείο διαφοροποίησης αποτελεί η κοινωνική αποστολή του εκπαιδευτικού. Στη Δανία και τη Νορβηγία, ο δάσκαλος λειτουργήσε ως «οργανικός διανοούμενος» και ηγέτης των τοπικών κινημάτων. Ο δανικός τύπος του «δασκάλου-αγρότη» συνδεόταν οικονομικά με την ύπαιθρο μέσω της διαχείρισης σχολικών αγροτεμαχίων (C. Larsen, 2022), ενώ στη Νορβηγία η χρυσή εποχή του δασκάλου-πολιτικού (1880–1920) ανέδειξε μια νέα λαϊκή ελίτ που προώθησε τη γλώσσα Nynorsk και τον εθνικισμό (Thue, 2022). Αντιθέτως, στη Σουηδία ο εκπαιδευτικός υιοθέτησε έναν «αποικιοκρατικό» χαρακτήρα ως απεσταλμένος του κέντρου, με αποστολή την εμπέδωση της πίστης στο κράτος-έθνος και τον άνωθεν εκπολιτισμό της περιφέρειας μέσω του γερμανικού ορθολογισμού (J. E. Larsen et al., 2022).

Η ριζοσπαστικότητα προς την κοινωνική εξίσωση κορυφώθηκε στη Νορβηγία με τη μεταρρύθμιση του 1889 για το ενιαίο δημοτικό σχολείο και την ιστορική κατάργηση των Λατινικών το 1896, η οποία ακύρωσε την ταξική εκπαίδευση (Sejersted, 2011). Στη Δανία, η τομή ήρθε το 1903 με την καθιέρωση των πρώτων πέντε ετών ως κοινών για όλους, αν και οι ταξικές ανισότητες στην ανώτατη παιδεία παρέμειναν έντονες (Nørby Johansen, 1986). Στη Νορβηγία, η ανισότητα αυτή

αποτυπώθηκε στατιστικά το 1930, καθώς μόνο το 0,3% έως 1,1% των παιδιών εργατών και ψαράδων συνέχιζε στο γυμνάσιο, έναντι του 40-50% των παιδιών ανώτερων υπαλλήλων (Ramsøy, 1987). Κατά τη δεκαετία του 1930, οι στρατηγικές συνέκλιναν προς τη δημοκρατικοποίηση, καθώς η Δανία εφάρμοσε έναν ισχυρό κορπορατισμό στην επαγγελματική κατάρτιση (Nørby Johansen, 1986). Από την άλλη η Νορβηγία προώθησε το όραμα του «Ενιαίου Σχολείου» και το «Πρότυπο Σχέδιο» του 1939, συνδέοντας την παιδεία με την οικονομική ασφάλεια μέσω κρατικών φοιτητικών δανείων (Brandal et al., 2013). Στη Σουηδία, η ιδέα του ενιαίου σχολείου αντιμετωπίστηκε με σκεπτικισμό ακόμη και από τμήμα της σοσιαλδημοκρατίας, υπό τον φόβο ότι η ανοδική κινητικότητα θα στερούσε το εργατικό κίνημα από τους ηγέτες του (Sejersted, 2011). Η περίοδος επισφραγίστηκε κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν τα συστήματα λειτούργησαν ως εστίες πνευματικής αντίστασης, με τη συντριπτική πλειοψηφία των Νορβηγών εκπαιδευτικών να αρνείται το 1942 την ένταξη στην κατοχική ένωση, επιβεβαιώνοντας τον δεσμό μεταξύ λαϊκής παιδείας και εθνικής ύπαρξης (J. E. Larsen et al., 2022).

Τα παραπάνω αναδεικνύουν μια σαφή διαφοροποίηση ανάμεσα σε δύο αντίρροπες τάσεις εντός της σκανδιναβικής περιοχής. Από τη μία πλευρά, η Δανία και ειδικά η Νορβηγία εγκαθίδρυσαν ένα λαϊκό-δημοκρατικό μοντέλο, εμπνευσμένο από τον Grundtvigianism, όπου η εκπαίδευση λειτούργησε ως εργαλείο κοινωνικής κινητικότητας και πολιτικής ενδυνάμωσης των αγροτικών κοινοτήτων, με το σχολείο και τον δάσκαλο να λειτουργούν ως πυρήνες τοπικής αυτοδιάθεσης (Sejersted, 2011). Από την άλλη πλευρά, η Σουηδία ακολούθησε μια ιεραρχική και ελιτίστικη πορεία, διατηρώντας ένα δυϊκό σύστημα που συντηρούσε τη διαστρωμάτωση και χρησιμοποιούσε την εκπαίδευση κυρίως ως όργανο κοινωνικού ελέγχου (Olsson, 1986; Sejersted, 2011). Αυτές οι διαφοροποιήσεις επαληθεύουν τον καθοριστικό ρόλο των πολιτικών συμμαχιών και ισορροπιών δυνάμεων (Korpi, 1983; Baldwin, 1990), καθώς και της εξάρτησης από το αρχικό θεσμικό μονοπάτι (Pierson, 1996). Τελικά, το μεταπολεμικό σκανδιναβικό μοντέλο δεν προέκυψε ως ένα ενιαίο και ομοιόμορφο δημιούργημα, αλλά ως η εξέλιξη προγενέστερων και συχνά διαφορετικών θεσμικών προσεγγίσεων που είχαν ήδη ριζώσει σε κάθε κράτος.

2.7 Κοινωνική μηχανική και πληθυσμιακή διαχείριση: Από την ευγονική στην εθνική συνοχή

Σε μια εποχή που οι σκανδιναβικές χώρες προσπαθούσαν να ισορροπήσουν ανάμεσα στην οικονομική ανέχεια και τον εκσυγχρονισμό, η επιδίωξη της εθνικής ομοιογένειας αναδείχθηκε σε απόλυτη προτεραιότητα. Η αλληλεγγύη που υποσχόταν το κοινωνικό κράτος προϋπέθετε μια κλειστή, συμπαγή και «υγιή» κοινότητα. Αυτό οδήγησε σε αυστηρές πολιτικές αποκλεισμού ή αφομοίωσης για όσους δεν εναρμονίζονταν με το κυρίαρχο πρότυπο. Υπό αυτή τη βιοπολιτική λογική, η διαχείριση της μετανάστευσης και η εφαρμογή ευγονικών πρακτικών αποτέλεσαν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Και οι δύο λειτούργησαν ως εργαλεία για τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και της βιωσιμότητας του σκανδιναβικού οικοδομήματος.

2.7.1 Μετανάστευση και Μειονότητες

Η ιστορική και κοινωνική αντίληψη για τη Σκανδιναβία έχει συχνά δομηθεί γύρω από την υπόθεση της εθνικής, γλωσσικής και πολιτισμικής ομοιογένειας. Στη συλλογική φαντασία, η περιοχή κατοικούνταν πάντα από έναν πληθυσμό με κοινά φυσικά χαρακτηριστικά και αμοιβαία κατανοητές γλώσσες, ένα στερεότυπο που διαμόρφωσε την ταυτότητα της περιοχής. Ωστόσο, ιστορικά, η υπόθεση αυτής της ομοιογένειας ήταν υπερβολική. Οι σκανδιναβικές μοναρχίες ήταν πολυεθνικά κράτη όπου ο πλουραλισμός ήταν ανεκτός, και μόνον με την εμφάνιση του εθνικισμού τον 19ο αιώνα άρχισε να ορίζεται η Σκανδιναβία με βάση την εθνικότητα, καθιστώντας τα κράτη επίσημα μονογλωσσικά και μονοπολιτισμικά (Hilson, 2008, p. 148). Παρά τον μύθο της «καθαρής» βόρειας φυλής, η Σκανδιναβία είχε δεχθεί μεταναστευτικές ροές από τον Μεσαίωνα (Γερμανοί, Βαλόνιοι, Σκωτσέζοι), με τη γερμανική επιρροή να είναι ιδιαίτερα σημαντική (Broberg, 2005). Παρ' όλα αυτά, η πολιτική του 20ού αιώνα, ειδικά στη Σουηδία, επηρεάστηκε ελάχιστα από εθνοτικές ή θρησκευτικές διαφορές, καθώς οι μειονότητες δεν θεωρούνταν απειλή (Olson, 1986).

Στις αρχές του 20ού αιώνα, η οικονομική κατάσταση στις σκανδιναβικές χώρες παρουσίαζε έντονες αντιθέσεις. Ενώ στην Δανία η εκβιομηχάνιση είχε ξεκινήσει από τη δεκαετία του 1850, η Νορβηγία και η Σουηδία παρέμεναν εξαιρετικά φτωχές. Η εκβιομηχάνιση ξεκίνησε στη Σουηδία γύρω στο 1890 και στη Νορβηγία το 1905, αλλά το 1930 μεγάλο μέρος του πληθυσμού ζούσε από τη γεωργία

(Einhorn & Logue, 2003). Αυτή η φτώχεια οδήγησε σε μαζική μετανάστευση, κυρίως προς τη Βόρεια Αμερική. Στην κορύφωση του φαινομένου (δεκαετία 1880), πάνω από το 1% του πληθυσμού της Νορβηγίας και της Σουηδίας μετανάστευε ετησίως, ποσοστό που ξεπερνούσε μόνο η Ιρλανδία (Einhorn & Logue, 2003). Η μετανάστευση λειτούργησε ως «βαλβίδα ασφαλείας» που απέτρεψε τον λιμό και την εξέγερση, ιδιαίτερα για τους νέους ενήλικες για τους οποίους δεν υπήρχαν θέσεις εργασίας στις βιομηχανίες της πατρίδας τους (Einhorn & Logue, 2003). Ειδικά στη Δανία, η μετανάστευση στις ΗΠΑ λειτούργησε ως βαλβίδα αποσυμπίεσης για την αγροτική φτώχεια (Esping-Andersen, 1985). Συνολικά, μεταξύ 1861-1930, περίπου 1,4 εκατομμύρια άνθρωποι μετανάστευσαν στη Βόρεια Αμερική (Kananen, 2014). Από τη Σουηδία μόνο, μετανάστευσαν 1.144.000 άτομα την περίοδο 1850-1930, νούμερο τεράστιο συγκριτικά με τον πληθυσμό των 3,5 εκατομμυρίων του 1850 (Jonung & Persson, 1994).

Στο εσωτερικό των χωρών, οι πολιτικές απέναντι στις μειονότητες παρουσίαζαν αποκλίσεις, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τους Σάμι, οι οποίοι κατοικούσαν στον βορρά της Σουηδίας, της Νορβηγίας και της Φινλανδίας αριθμώντας 30.000 έως 40.000 άτομα (Broberg, 2005). Η Νορβηγία ακολούθησε πολιτική βίαιης αφομοίωσης («Νορβηγοποίηση»), με στόχο την εξάλειψη της κουλτούρας τους (Sejersted, 2011, p. 94). Στον αντίποδα η Σουηδία υιοθέτησε πολιτική διαχωρισμού υπό το σύνθημα «οι Λάπωνες πρέπει να παραμείνουν Λάπωνες», παρέχοντάς τους κατώτερη εκπαίδευση προκειμένου να τους διατηρήσει στη νομαδική ζωή (Sejersted, 2011, p. 93). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πολιτικές αυτές, παρά τις διαφορές τους, καθοδηγήθηκαν από τις κυρίαρχες ιδέες της εποχής περί κοινωνικού Δαρβινισμού και φυλετικής υγιεινής (Hilson, 2008).

Εβραϊκές μειονότητες υπήρχαν στη Δανία από τον 17ο αιώνα και στη Σουηδία από τα τέλη του 18ου (Broberg, 2005). Το νορβηγικό σύνταγμα του 1814 αρχικά απέκλειε ρητά τους Εβραίους από πολιτικά δικαιώματα (Hilson, 2008). Κατά τον Μεσοπόλεμο, η μετανάστευση στη Σκανδιναβία περιορίστηκε λόγω ανεργίας. Πολιτικοί πρόσφυγες από τη Ναζιστική Γερμανία έγιναν δεκτοί, αλλά εθνοτικοί πρόσφυγες (π.χ. Εβραίοι) σε πολύ μικρούς αριθμούς (Einhorn et al., 2022). Τη δεκαετία του 1930, τόσο η Νορβηγία όσο και η Σουηδία ήταν εξαιρετικά διστακτικές

στην υποδοχή Εβραίων προσφύγων, με τη Σουηδία να αναπτύσσει ένα γραφειοκρατικό σύστημα αυστηρού ελέγχου (Sejersted, 2011).

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος αποτέλεσε σημείο καμπής, μετατρέποντας τη Σουηδία σε χώρα υποδοχής. Ως ουδέτερη χώρα, η Σουηδία έγινε ελκυστική για πρόσφυγες πολέμου (Hilson, 2008). Η στάση της άλλαξε δραματικά το 1943, όταν δέχτηκε χιλιάδες Εβραίους Δανικής καταγωγής (Sejersted, 2011). Συνολικά, η Σουηδία υποδέχθηκε περίπου 70.000 παιδιά από τη Φινλανδία, 50.000 Νορβηγούς και 15.000 Δανούς (συμπεριλαμβανομένου του 95% του δανικού εβραϊκού πληθυσμού) (Einhorn et al., 2022). Αντίθετα, η Νορβηγία απέτυχε να προστατεύσει τον εβραϊκό της πληθυσμό κατά την κατοχή (Sejersted, 2011). Μετά το τέλος του πολέμου, η Δανία υποδέχθηκε 238.000 Γερμανούς αμάχους, που αντιστοιχούσαν στο 8% του πληθυσμού της (Einhorn et al., 2022). Στη Σουηδία, η οποία είχε αποφύγει τις καταστροφές του πολέμου, το μεγάλο πρόβλημα μετά το 1945 ήταν η ραγδαία αστικοποίηση και η εσωτερική μετανάστευση προς τις πόλεις, με τον αστικό πληθυσμό να αυξάνεται από 38% το 1931 σε 73% το 1960 (Esping-Andersen, 1985).

Η περίοδος μέχρι το 1945 χαρακτηρίστηκε από τη μετάβαση των σκανδιναβικών χωρών από φτωχές κοινωνίες μαζικής μετανάστευσης σε ευημερούσες οικονομίες (Hilson, 2008). Η διαχείριση των μειονοτήτων και των μεταναστευτικών ροών ανέδειξε τις διαφορές στις εθνικές πολιτικές, αλλά και τη σταδιακή μετάβαση προς την υποδοχή προσφύγων λόγω των γεωπολιτικών εξελίξεων του πολέμου. Ωστόσο, ο κίνδυνος αποκλεισμού των «μη οργανωμένων» ομάδων, όπως οι μετανάστες, παρέμεινε υπαρκτός λόγω της δομής του σοσιαλδημοκρατικού κορπορατισμού (Gough, 2000). Αυτή η τάση προς την κοινωνική περιχαράκωση βρήκε την απόλυτη έκφρασή της στην επιστημονική διαχείριση της βιολογικής ποιότητας του πληθυσμού, η οποία αποτέλεσε τον κεντρικό πυλώνα της ευγονικής πολιτικής.

2.7.2 Ευγονική

Η ευγονική ενσωματώθηκε οργανικά στον πυρήνα του αναδυόμενου κράτους πρόνοιας, συνδεδεμένη άρρηκτα με τον εκσυγχρονισμό, την επιστημονική διαχείριση του πληθυσμού και την πολιτική της «μέσης οδού» των Σοσιαλδημοκρατών (Broberg, 2005). Αν και οι τρεις χώρες θέσπισαν νόμους στείρωσης τη δεκαετία του 1930, οι θεσμικές τους αφετηρίες και η ιδεολογική τους βάση παρουσίασαν

σημαντικές αποκλίσεις. Η Σουηδία προσέδωσε στην ευγονική την πιο ισχυρή θεσμική υπόσταση με την ίδρυση του Κρατικού Ινστιτούτου Φυλετικής Βιολογίας το 1922, σηματοδοτώντας την επιστημονική οργάνωση του πεδίου. Έτσι μετατόπισε σταδιακά το ενδιαφέρον από τη φυσική ανθρωπολογία προς τη γενετική και την κοινωνική ιατρική (Broberg & Tydén, 2005). Αντίθετα, στη Δανία η ευγονική προωθήθηκε κυρίως μέσα από γραφειοκρατικούς μηχανισμούς και κρατικά ιδρύματα, χαρακτηριζόμενη από την απουσία ενός μαζικού κινήματος φυλετικής υγιεινής στον δημόσιο διάλογο (Hansen, 2005). Στη Νορβηγία η πορεία σημαδεύτηκε από την έντονη διαμάχη μεταξύ των υποστηρικτών της φυλετικής υγιεινής και της ακαδημαϊκής κοινότητας, η οποία απέρριψε σε μεγάλο βαθμό τον αβάσιμο φυλετικό ρατσισμό, παρά την ύπαρξη ενός επιθετικού ρεύματος που προωθούσε την προστασία της φυλής (Roll-Hansen, 2005).

Ως προς το νομοθετικό χρονοδιάγραμμα, η Δανία υπήρξε πρωτοπόρος στον ευρωπαϊκό χώρο θεσπίζοντας εθνική νομοθεσία ήδη από το 1929, προηγούμενη χρονικά της ναζιστικής Γερμανίας, ενώ η Σουηδία και η Νορβηγία ακολούθησαν το 1934, με τη Σουηδία να επεκτείνει το πλαίσιο το 1941 (Hansen, 2005; Broberg & Tydén, 2005; Roll-Hansen, 2005). Οι στρατηγικές εφαρμογής αυτών των νόμων αποκάλυψαν διαφορετικές προτεραιότητες κοινωνικής μηχανικής. Στη Δανία, η στείρωση συνδέθηκε άμεσα με τον έλεγχο των ατόμων με νοητική υστέρηση εντός των ιδρυμάτων. Με τη νομοθεσία του 1934 εισήγαγε στοιχεία καταναγκασμού και καθιστούσε την επέμβαση προαπαιτούμενο για την έξοδο από αυτά, με σαφή στόχευση τη μείωση των κοινωνικά ανεπιθύμητων ομάδων. Η πρακτική αυτή νομιμοποιήθηκε πολιτικά ως συμπληρωματική της κοινωνικής πρόνοιας, καθώς η κρατική φροντίδα προς τους αδυνάτους παρεχόταν υπό την προϋπόθεση του αποκλεισμού της αναπαραγωγικής τους ικανότητας (Hansen, 2005). Στη Σουηδία, η ευγονική επαναπροσδιορίστηκε ως μέσο κοινωνικής εξυγίανσης στο πλαίσιο του οράματος του *Folkhemmet* (Λαϊκό Σπίτι), με στόχο την πρόληψη γεννήσεων σε μειονεκτικές συνθήκες. Η σουηδική πρακτική υπήρξε η πλέον μαζική, με περίπου 63.000 στείρωσεις έως το 1975, εμφανίζοντας μια έντονη έμφυλη διάσταση, καθώς άνω του 90% των θυμάτων ήταν γυναίκες (Broberg & Tydén, 2005).

Στη Νορβηγία, ο νόμος του 1934 επέτρεπε παρεμβάσεις για ευγονικούς, κοινωνικούς ή αντισυλληπτικούς λόγους, παρουσιάζοντας όμως τη δική του ιδιαιτερότητα μέσω της συστηματικής στοχοποίησης εθνοτικών ομάδων, όπως οι

νομάδες «Tater» (Ρομά/Ταξιδιώτες). Οι πληθυσμοί αυτοί θεωρήθηκαν απειλή για την κοινωνική ομοιογένεια και την αγροτική τάξη, με αποτέλεσμα να υποβληθούν σε δυσανάλογα υψηλά ποσοστά στέρωσης (Roll-Hansen, 2005).

Η επιβολή κοινωνικής ομοιογένειας, ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα του καθολικού κράτους ευημερίας, οδήγησε τις τρεις χώρες σε βιοπολιτικές πρακτικές αποκλεισμού, οι οποίες όμως διαμόρφωσαν διαφορετικούς συνδυασμούς ανάλογα με τις εθνικές τους ιστορίες (Pierson, 1996) και ισορροπίες δυνάμεων (Korpi, 1983). Αυτές οι διαφοροποιημένες τακτικές αποκαλύπτουν ότι η μεταπολεμική καθολική αλληλεγγύη χτίστηκε πάνω σε ένα προκαταβολικά οριοθετημένο και συχνά βίαια «καθαρισμένο» κοινωνικό σώμα. Επιβεβαιώνοντας έτσι ότι η ανάγκη για συνοχή του κράτους πρόνοιας (Gough, 2000) μπορούσε να οδηγήσει σε πολιτικές που αντίκεινται στις ίδιες τις αξίες της καθολικής ισότητας.

Πίνακας 1

Οι Τρεις Θεσμικές Διαδρομές (ως το 1945)

Τομέας Πολιτικής	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία	Θεωρητικό Πλαίσιο
Απασχόληση & Ανεργία	Σύστημα Γάνδης (εθελοντικό/κορπορατιστικό). Φύλες/ελευθέρη λογική & ενίσχυση συνδικάτων.	Κρατική Υποχρεωτικότητα (1938). Συγκεντρωτικό μοντέλο υπό την ηγεμονία του Εργατικού Κόμματος.	Σύστημα Γάνδης. Οργανωμένη κορπορατιστική λογική & συμφύλιωση συμφερόντων.	Πόροι Εξουσίας (Korpi): Αντανάκλαση της ισχύος της εργατικής πτέρυγας.
Οικογενειακή Πολιτική	Ενδιάμεση οδός Μητρότητα ως κοινωνική λειτουργία (Modellhjælpen), εντός παραδοσιακού «οικογενειακού μισθού».	Νομική προστασία παιδιών (Νόμοι Castberg). Ισχυρό πατριαρχικό μοντέλο (αποθάρρυνση γυναικείας εργασίας).	Δημογραφικός προγραμματισμός (Myrdal). Πρόωρη Αποοικογενειοποίηση & ενθάρρυνση γυναικείας εργασίας.	Αποοικογενειοποίηση (Esping-Andersen): Ρύθμιση σχέσης κράτους-οικογένειας-αγοράς.
Υγεία & Φροντίδα	Αποκεντρωμένο/Συμβατικό. Βάση στους δήμους & εθελοντικά ταμεία. Μεταρρύθμιση Steincke (1933).	Ενδονοσοκομειακό. Θεσμικά συντηρητικό (Νόμος για Φτωχούς έως το 1945). Γεωγραφικοί περιορισμοί.	Συνεκτικό/Κεντρικό. Περιφερειακή διοίκηση & γιατροί ως δημόσιοι υπάλληλοι. Ολιστικό μοντέλο.	Ιστορικός Θεσμισμός (Pierson): Επίδραση γεωγραφίας & διοικητικής ιστορίας.
Προστασία Γήρατος (Συντάξεις)	Λογική Δικαιώματος / Φορολογία (1891). Υβριδικό μοντέλο: καθολική χρηματοδότηση με ελέγχους «αξίων φτωχών».	Υποχρεωτική συμμετοχή & Έλεγχος πόρων (1936). Μετάβαση από τη στασιμότητα στη ριζοσπαστική παρέμβαση.	Λαϊκές Συντάξεις (1913). Λογική Καθολικότητας. Ορόσημο πολιτικής ιθαγένειας (Marshall).	Αγροτική-Φύλες/ελευθέρη Συμμαχία (Baldwin): Η σύνταξη ως δικαίωμα του πολίτη.
Εκπαίδευση	Λαϊκό-Δημοκρατικό. Grundtvigianism. Εργαλείο κοινωνικής κινητικότητας & τοπικής αυτοδιάθεσης.	Λαϊκό-Δημοκρατικό. Κατάργηση Λατινικών (1896). Ρήξη με την ταξική διαστρωμάτωση.	Ιεραρχικό & Δυϊκό. Όργανο κεντρικού κοινωνικού ελέγχου & διατήρησης της διαστρωμάτωσης.	Κοινωνική Στρωμάτωση (Esping-Andersen): Ισορροπία πολιτικών δυνάμεων.
Ομοιογένεια & Ευγονική	Ιατροκεντρικό μοντέλο. Γραφειοκρατικός έλεγχος ιδρυμάτων (1929). Στείρωση ως προϋπόθεση φροντίδας.	Φυλετικός Ακτιβισμός. Βίαιη «Νορβηγιοποίηση» Σάμι & στοχοποίηση ομάδων «Tater».	Κοινωνική Μηχανική. Όραμα Folkhemmet. Μαζικές στειρώσεις για την ποιότητα του πληθυσμού.	Βιοπολιτική / Συνοχή (Gough): Εξασφάλιση «καθαρού» κοινωνικού σώματος για τη βιωσιμότητα.

3 Η χρυσή Εποχή (1945-1980)

3.1 Το Διεθνές και εσωτερικό Πολιτικοοικονομικό Πλαίσιο της Μεταπολεμικής Περιόδου

Η περίοδος που εκτείνεται από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έως τα μέσα της δεκαετίας του 1970, έχει καθιερωθεί στη διεθνή ιστοριογραφία ως η «Χρυσή Εποχή» του καπιταλισμού. Πρόκειται για μια εποχή ριζικού μετασχηματισμού για τον δυτικό κόσμο, η οποία χαρακτηρίζεται από τη μετάβαση από μια κατεστραμμένη και φοβισμένη ήπειρο σε μια σταθερή κοινωνία μαζικής ευημερίας. Κύρια γνωρίσματα αυτής της ιστορικής φάσης υπήρξαν η πρωτοφανής οικονομική ανάπτυξη, η οποία ξεπέρασε κάθε προηγούμενο ρεκόρ με τον τετραπλασιασμό της βιομηχανικής παραγωγής και τον δεκαπλασιασμό του παγκόσμιου εμπορίου, καθώς και η επίτευξη συνθηκών πλήρους απασχόλησης στις ανεπτυγμένες οικονομίες (Hobsbawm, 2004).

Στα μεταπολεμικά χρόνια, η προτεραιότητα της Δυτικής Ευρώπης εστίασε στην επαναθεμελίωση της δημοκρατίας, η οποία έλαβε νέα μορφή σε σχέση με την ασταθή περίοδο του Μεσοπολέμου. Τα νέα συντάγματα, αν και έδιναν έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα ως απάντηση στην τραυματική εμπειρία του φασισμού, ενίσχυσαν παράλληλα την εκτελεστική εξουσία για την αποφυγή της κοινοβουλευτικής αστάθειας. Σε αυτό το πλαίσιο, τα υπολείμματα της Ακροδεξιότητας περιθωριοποιήθηκαν, ενώ η πολιτική ζωή καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από το κλίμα του Ψυχρού Πολέμου. Ο έντονος αντικομμουνισμός οδήγησε στον αποκλεισμό των Κομμουνιστικών Κομμάτων από την εξουσία και στην πολιτική απομόνωσή τους, συχνά με την ενεργή παρέμβαση αμερικανικών υπηρεσιών (Mazower, 2004). Μέσα σε αυτό το διπολικό περιβάλλον, η σκανδιναβική εμπειρία, και ιδιαίτερα το σουηδικό παράδειγμα, άρχισε να προβάλλεται διεθνώς ως μια «Τρίτη Οδός», εκφράζοντας μια αξίωση καθολικότητας για έναν δρόμο προόδου που διαφοροποιούνταν τόσο από τον ανεξέλεγκτο καπιταλισμό όσο και από τον υπαρκτό σοσιαλισμό (Kettunen, 2011).

Για τη Νορβηγία, ο πόλεμος ήταν ένας αγώνας δημοκρατίας εναντίον του φασισμού, που συνέχισε τη νομιμοποίηση του Εργατικού Κόμματος (DNA). Η προετοιμασία στην εξορία, με το «Μπλε Βιβλίο», δεν ήταν απλώς ένα πρόγραμμα, αλλά η συστηματική προετοιμασία για την άσκηση εξουσίας, που μετέφερε στη χώρα

ένα συναινετικό όραμα για κρατικό σχεδιασμό και κοινωνική αναδιάρθρωση, εμπνευσμένο από την Έκθεση Beveridge (Brandal et al., 2013). Αντίθετα, στη Σουηδία, η διατήρηση της ουδετερότητας ενίσχυσε μια νοοτροπία πραγματισμού και τεχνοκρατίας. Η χώρα διατήρησε άθικτη βιομηχανία, αλλά η πολιτική της στάση κατά τον πόλεμο προκάλεσε βαθιά πικρία στη Νορβηγία, δημιουργώντας μια διαρκή ψυχολογική τριβή στις σκανδιναβικές σχέσεις (Hilson, 2008; Sejersted, 2011). Η Δανία βρέθηκε σε μια ενδιάμεση θέση, καθώς η κανονικότητα της κατοχής διατήρησε το πολιτικό σύστημα, αλλά η έλλειψη μιας νέας αρχής και οι οικονομικές της δομικές αδυναμίες την άφησαν πολιτικά πιο ασταθή και λιγότερο προετοιμασμένη για μια ριζοσπαστική μεταπολεμική πορεία (Brandal et al., 2013).

Θεμελιώδης παράγοντας για τη σταθερότητα της περιόδου υπήρξε η επικράτηση της «Μικτής Οικονομίας» και του Κεϋνσιανισμού. Οι δυτικές κυβερνήσεις εγκατέλειψαν το δόγμα της αυτορρύθμισης της αγοράς και υιοθέτησαν πολιτικές κρατικού παρεμβατισμού και κεντρικού σχεδιασμού, με στόχο την αποφυγή μιας νέας ύφεσης και τη σύζευξη της οικονομικής αποτελεσματικότητας με την κοινωνική ασφάλεια (Hobsbawm, 2004). Η εμπειρία του πολέμου είχε ήδη δημιουργήσει μια ευρύτερη αποδοχή της κρατικής διαχείρισης των πόρων, εδραιώνοντας την πρωτοκαθεδρία της πολιτικής. Την πεποίθηση δηλαδή ότι το κράτος οφείλει να διαδραματίζει ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνίας και της οικονομίας. Ακόμη και τα συντηρητικά κόμματα προσαρμόστηκαν σε αυτή τη νέα πραγματικότητα, οδηγώντας σε μια ιστορική συναίνεση που περιγράφηκε ως γάμος του οικονομικού φιλελευθερισμού με τη σοσιαλδημοκρατία (Hobsbawm, 2004).

Η οικονομική ανάπτυξη βασίστηκε στη συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, τις εγχώριες επενδύσεις και τον κρατικό έλεγχο (Mazower, 2004). Δημιουργήθηκε έτσι ένας φιλόδοξος κύκλος μεταξύ ανάπτυξης, εκδημοκρατισμού και κοινωνικής ισότητας, ο οποίος αποτελούσε μέρος του ευρύτερου μεταπολεμικού σχεδιασμού της Δύσης, όπως εκφράστηκε και από διεθνείς οργανισμούς όπως η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) (Kettunen, 2011). Η αρχιτεκτονική αυτού του συστήματος επηρεάστηκε καθοριστικά από τον αγγλοαμερικανικό παράγοντα. Η «Έκθεση Beveridge» (1942) στη Βρετανία και ο «Χάρτης του Ατλαντικού» (1941) αποτέλεσαν θεμελιώδη κείμενα που ενέπνευσαν τον σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής σε όλη τη Βόρεια Ευρώπη, τονίζοντας την κρατική ευθύνη απέναντι στην ευημερία των πολιτών (Brandal et al., 2013). Σε θεσμικό επίπεδο, η σταθερότητα

διασφαλίστηκε μέσω του συστήματος του Bretton Woods (1944) και των συναφών οργανισμών (ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα, GATT), στους οποίους οι σκανδιναβικές χώρες συμμετείχαν πλήρως, ενσωματώνοντας τις οικονομίες τους στο δυτικό σύστημα εμπορίου (Brandal et al., 2013).

Η οικονομική έκρηξη συνοδεύτηκε από βαθιές κοινωνικές αλλαγές, με κυριότερες τη ραγδαία αστικοποίηση και τη δραστική μείωση του αγροτικού πληθυσμού. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου οδήγησε στην εμφάνιση της μαζικής καταναλωτικής κοινωνίας και του εξαμερικανισμού των προτύπων ζωής, με την κυριαρχία του αυτοκινήτου και των οικιακών συσκευών να αμβλύνουν τις ταξικές διακρίσεις ως προς την κατανάλωση (Mazower, 2004; Hobsbawm, 2004). Ως αποτέλεσμα αυτής της ευημερίας και της πολιτικής συναίνεσης, θεμελιώθηκε και αναπτύχθηκε το κοινωνικό κράτος. Η ιδέα της κοινωνικής πρόνοιας απέκτησε ηγεμονική θέση στην πολιτική ζωή, καθώς έγινε αποδεκτή όχι μόνο από τους σοσιαλιστές αλλά και από τους συντηρητικούς ως απαραίτητο συμπλήρωμα της ελεύθερης αγοράς και εγγύηση της κοινωνικής ειρήνης (Mazower, 2004; Brandal et al., 2013).

Η ηγεμονία των Σκανδιναβών Σοσιαλδημοκρατών εκδηλώθηκε και στον επαναπροσδιορισμό των εσωτερικών και εξωτερικών πολιτικών συνόρων. Στο εσωτερικό, η πολιτική των συντάξεων ATP στη Σουηδία στα τέλη της δεκαετίας του 1950 αποτέλεσε κρίσιμη στιγμή. Ήταν μια σκόπιμα διχαστική πολιτική που αποσκοπούσε στη διάσπαση του αστικού μπλοκ. Η επιτυχία των Σοσιαλδημοκρατών να περάσουν το νομοσχέδιο με οριακή πλειοψηφία δεν επέκτεινε απλώς το κράτος πρόνοιας, αλλά μετατόπισε μόνιμα το πολιτικό κέντρο βάρους, κερδίζοντας για το κόμμα τη νεοσυσταθείσα τάξη των μισθωτών υπαλλήλων και εξασθενώντας για μεγάλο χρονικό διάστημα τους Φιλελεύθερους (Esping-Andersen, 1985; Hilson, 2008)).

Στην εξωτερική πολιτική, η αποτυχία της Σκανδιναβικής Αμυντικής Συμμαχίας (ΣΑΣ) το 1949 αποκάλυψε τα όρια της σκανδιναβικής ταυτότητας έναντι των πραγματικών επιλογών ασφαλείας. Η απόφαση της Νορβηγίας και της Δανίας να ενταχθούν στο NATO, έναντι της επιλογής της Σουηδίας για ένοπλη ουδετερότητα, συνέστησε μια επίσημη διάσπαση (Hilson, 2008). Ωστόσο, η διαχείριση αυτής της διάσπασης έγινε με τρόπο που ενίσχυε, παρά υπονόμευε, την εσωτερική ηγεμονία των

Σοσιαλδημοκρατών. Δημιούργησε το «Σκανδιναβικό Ισοζύγιο». Ενα ευέλικτο πλαίσιο όπου κάθε χώρα διατήρησε αυτονομία, ενώ η πρακτική συνεργασία άνθισε μέσω του Σκανδιναβικού Συμβουλίου (1952) με επιτεύγματα όπως η κοινή αγορά εργασίας (Hilson, 2008).

Ωστόσο, προς το τέλος της δεκαετίας του 1960, το Ευρωπαϊκό μεταπολεμικό μοντέλο άρχισε να αμφισβητείται. Μια νέα γενιά, η οποία είχε μεγαλώσει σε συνθήκες ασφάλειας και αφθονίας, άσκησε κριτική στον υλισμό, τον συντηρητισμό και τις γεωπολιτικές επιλογές του Ψυχρού Πολέμου. Τα κινήματα διαμαρτυρίας και η Νέα Αριστερά έθεσαν ζητήματα που υπερέβαιναν την παραδοσιακή οικονομική ατζέντα, όπως ο φεμινισμός και τα ατομικά δικαιώματα (Brandal et al., 2013). Η οριστική λήξη της «Χρυσής Εποχής» επήλθε στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όταν η κατάρρευση του νομισματικού συστήματος του Bretton Woods (1971) και η πετρελαϊκή κρίση του 1973 τερμάτισαν την περίοδο της αδιάκοπης ανάπτυξης. Η παγκόσμια οικονομία εισήλθε σε φάση στασιμότητας και πληθωρισμού, βρίσκοντας τις κυβερνήσεις και τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα απροετοίμαστα να διαχειριστούν τη νέα οικονομική πραγματικότητα και την επερχόμενη άνοδο του νεοφιλελευθερισμού (Hobsbawm, 2004; Brandal et al., 2013).

Στις τρεις Σκανδιναβικές χώρες η ανάπτυξη είχε δημιουργήσει μια νέα, μορφωμένη γενιά που απέρριπτε τον υλισμό και τον τεχνοκρατισμό των προγόνων της. Συνδέθηκε με το κίνημα της Νέας Αριστεράς, ζητώντας πυρηνικό αφοπλισμό, αντικομμουνισμό και αργότερα προστασία του περιβάλλοντος. Στη Δανία και τη Νορβηγία, όπου οι Σοσιαλδημοκράτες ήταν στενά δεμένοι με το NATO, αυτή η αμφισβήτηση οδήγησε σε πολιτική διάσπαση και στη δημιουργία Σοσιαλιστικών Λαϊκών Κομμάτων (SF), που υπονόμευαν την ηγεμονία τους από τα αριστερά (Hilson, 2008; Brandal et al., 2013; Esping-Andersen, 1985).

Ταυτόχρονα, οι αντιφάσεις που παρήγαγε το ίδιο το οικονομικό μοντέλο αναδείχθηκαν μέσα από τη συμβολική άγρια απεργία των ανθρακωρύχων στο Κίρουνα της Σουηδίας (1969-70). Οι καλοπληρωμένοι εργάτες μιας κρατικής εταιρείας επαναστάτησαν ενάντια στην αποξενωμένη ιεραρχία και την έλλειψη επιρροής που χαρακτήριζε το ίδιο το σοσιαλδημοκρατικό σύστημα (Esping-Andersen, 1985). Το ζήτημα της ΕΟΚ αποκάλυψε το βαθύτερο σχίσμα, καθώς για τους Σοσιαλδημοκράτες ηγέτες, ήταν μια λογική προέκταση του μοντέλου για τον

έλεγχο μιας πλέον παγκόσμιας οικονομίας. Για τη βάση τους και την Αριστερά, ήταν προδοσία της εθνικής αυτοδιάθεσης και μια επικίνδυνη παράδοση εξουσίας σε μη δημοκρατικούς θεσμούς (Brandal et al., 2013). Ο εκλογικός «σεισμός» του 1973 στη Δανία και τη Νορβηγία, με την άνοδο λαϊκιστικών κομμάτων διαμαρτυρίας και την κατάρρευση της παραδοσιακής ψήφου, σφράγισε το τέλος της ανεμπόδιστης Σοσιαλδημοκρατικής ηγεμονίας (Einhorn & Logue, 2003; Hilson, 2008).

Οι διακριτές αυτές εθνικές διαδρομές, οι οποίες εκτείνονται από τον τεχνοκρατικό συμβιβασμό της Σουηδίας και την εθνική συναίνεση της Νορβηγίας έως τους δομικούς περιορισμούς της Δανίας, δεν καθόρισαν μόνο τους όρους άσκησης της πολιτικής εξουσίας. Λειτουργήσαν παράλληλα ως το θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου διαμορφώθηκαν οι επιμέρους πτυχές της κοινωνικής προστασίας και οργανώθηκαν οι μηχανισμοί του κράτους πρόνοιας.

3.2 Απασχόληση και Ανεργία

Στο επίκεντρο αυτού του θεσμικού μετασχηματισμού βρέθηκε η πλήρης απασχόληση, η οποία αναδείχθηκε στον κεντρικό κινητήρα του σκανδιναβικού οικοδομήματος, αποκτώντας μάλιστα συνταγματική ισχύ στη Νορβηγία το 1954 (Kuhnle, 1986). Παρά την κοινή αυτή δέσμευση, οι τρεις χώρες ακολούθησαν διακριτές θεσμικές διαδρομές για την επίτευξη του στόχου, αναδεικνύοντας τη σημασία της εξάρτησης από το αρχικό μονοπάτι. Η Σουηδία υιοθέτησε το πλέον συγκροτημένο πλαίσιο μέσω του μοντέλου Rehn-Meidner (1951). Αυτό συνδύαζε την αλληλέγγυα μισθολογική πολιτική με τον διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό, αναγκάζοντας τις μη ανταγωνιστικές επιχειρήσεις σε κλείσιμο ενώ το κράτος αναλάμβανε την επανακατάρτιση των εργαζομένων (Kananen, 2014; Hilson, 2008). Η στρατηγική αυτή υποστηρίχθηκε από μια στοχευμένη χωρική πολιτική (Χωρικός Κεϋνσιανισμός), η οποία μέσω ειδικών επενδυτικών ταμείων κατήθυνε κεφάλαια στον υποανάπτυκτο Βορρά για την εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων (Scarpa, 2013). Στον αντίποδα, η Νορβηγία απέφυγε την εφαρμογή ενεργητικών πολιτικών τύπου Σουηδίας, επιλέγοντας μια στρατηγική κρατικού ελέγχου των πιστώσεων, όπου μέσω των κρατικών τραπεζών κατήθυνε κεφάλαια σε στρατηγικούς τομείς και περιφέρειες, διατηρώντας την ανεργία στο ιστορικό χαμηλό του 1,4% (Esping-Andersen, 1985). Η Δανία διαφοροποιήθηκε περαιτέρω, καθώς η οικονομία της στηρίχθηκε σε μικρομεσαίες βιομηχανίες και υπηρεσίες, με την πλήρη απασχόληση

να επιτυγχάνεται κυρίως μέσω της εκρηκτικής επέκτασης του δημόσιου τομέα, ο οποίος από το 12% το 1950 εκτινάχθηκε στο 32% το 1979 (Nørby Johansen, 1986).

Η θεσμική ικανότητα παρέμβασης στην αγορά εργασίας αποκάλυψε βαθιές αποκλίσεις, με τη Σουηδία να αναδεικνύεται σε πρωτοπόρο των Ενεργητικών Πολιτικών Αγοράς Εργασίας (ALMPs). Η ίδρυση της Εθνικής Υπηρεσίας Αγοράς Εργασίας (AMS) το 1948 επέτρεψε στη Σουηδία να δαπανήσει το 73% των κρατικών εξόδων για την ανεργία σε ενεργητικά μέτρα όπως η μετεγκατάσταση και η επανεκπαίδευση (Nørby Johansen, 1986; Olson, 1986). Με αυτό τον τρόπο έλεγχε το 60% των κενών θέσεων εργασίας τη δεκαετία του 1970. Αντίθετα, η Δανία και η Νορβηγία παρέμειναν θεσμικά αδύναμες στον τομέα αυτό, με τις δανικές υπηρεσίες απασχόλησης να καλύπτουν μόλις το 15% των κενών θέσεων, ποσοστό που ίσχυε αναλογικά και για την αντίστοιχη νορβηγική υπηρεσία (Esping-Andersen & Korpi, 1987).

Η Δανία εστίασε σε μια παθητική πολιτική διατήρησης του εισοδήματος, η οποία κορυφώθηκε με τη μεταρρύθμιση του 1967. Καθόρισε με αυτήν τα επιδόματα ανεργίας στο 90% των προηγούμενων απολαβών, με το κράτος να αναλαμβάνει την πλήρη χρηματοδοτική ευθύνη μέσω της γενικής φορολογίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη Δανία μόνο το 20% των δαπανών ανεργίας κατευθυνόταν σε ενεργητικά μέτρα, έναντι 73% στη Σουηδία (Nørby Johansen, 1986). Η χώρα διατήρησε το εθελοντικό σύστημα της Γάνδης, οδηγώντας σε υψηλή συνδικαλιστική πυκνότητα (80-90%). Αυτό ενίσχυσε ένα κορπορατιστικό μοντέλο τριμερούς διαπραγμάτευσης (κράτος, εργοδότες DA, συνδικάτα LO), όπου οι κοινωνικοί εταίροι είχαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση πολιτικής (Nørby Johansen, 1986; Hilson, 2008). Στον αντίποδα, η Σουηδία μετατόπισε σταδιακά το σύστημά της προς έναν πιο κρατικοποιημένο χαρακτήρα με την εισαγωγή υποχρεωτικών εργοδοτικών εισφορών το 1974 (Olson, 1986).

Η επέκταση του κράτους πρόνοιας λειτούργησε ως ο κύριος καταλύτης για τη μαζική είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας, μεταμορφώνοντας την κοινωνική διαστρωμάτωση. Στη Σουηδία, η συμμετοχή των γυναικών αυξήθηκε από 50,1% το 1960 σε 74,1% το 1980 (Olson, 1986). Υποστηρίχθηκε από ριζοσπαστικές πολιτικές αποοικογενειοποίησης, όπως η γενναιόδωρη γονική άδεια του 1974 και η καθιέρωση του δικαιώματος φροντίδας άρρωστου παιδιού (Jonung & Persson, 1994). Παρόμοια

τάση αστικοποίησης και γυναικείας απασχόλησης παρατηρήθηκε και στη Δανία, όπου οι νέες θέσεις στον δημόσιο τομέα πρόνοιας στελεχώθηκαν κατά κύριο λόγο από γυναίκες (Nørby Johansen, 1986). Παράλληλα, προς το τέλος της δεκαετίας του 1960, αναδύθηκε το αίτημα για εργασιακή δημοκρατία και βελτίωση της ποιότητας της εργασίας. Η Νορβηγία πρωτοπόρησε με τον Νόμο για το Περιβάλλον Εργασίας το 1977, ο οποίος επέβαλε την προσαρμογή της τεχνολογίας και της οργάνωσης στις ανάγκες του ανθρώπου. Η στροφή αυτή είχε προαναγγελθεί από πειράματα οργάνωσης της εργασίας, όπως οι αυτόνομες ομάδες εργασίας της Norsk Hydro (Sejersted, 2011). Στη Σουηδία, η απεργία στην Kiruna (1969-70) αποκάλυψε τη δυσaréσκεια για τις τεχνοκρατικές ιεραρχίες, οδηγώντας στη νομοθεσία για τη Συνδιαχείριση (MBL) και την προώθηση των Συλλογικών Ταμείων Μισθωτών, τα οποία όμως υπονόμευσαν την παραδοσιακή ταξική συναίνεση (Esping-Andersen, 1990).

Η πετρελαϊκή κρίση του 1973 αποτέλεσε το σημείο καμπής που αποκάλυψε τις δομικές αδυναμίες κάθε μοντέλου. Η Δανία βίωσε την πιο καταστροφική αύξηση της ανεργίας, η οποία εκτινάχθηκε στο 10,7% το 1983, καθώς η έλλειψη ενεργητικών πολιτικών και η γενναιοδωρία των επιδομάτων δημιούργησαν δυσβάστακτο κόστος (Nørby Johansen, 1986). Η Νορβηγία διαχειρίστηκε την κρίση μέσω των εσόδων από το πετρέλαιο, χρηματοδοτώντας μια επεκτατική αντικυκλική πολιτική που διατήρησε την απασχόληση, αλλά οδήγησε σε μαζικές κρατικές επιδοτήσεις μη ανταγωνιστικών βιομηχανιών (Esping-Andersen, 1985). Είναι χαρακτηριστικό ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1970, ένας στους πέντε Νορβηγούς εργαζόμενους όφειλε τη θέση του σε άμεσες κρατικές επιδοτήσεις (Esping-Andersen, 1990). Το σύστημα εμφάνισε αδυναμία στην απορρόφηση των νέων, με το 54,5% των ανέργων το 1980 να είναι κάτω των 25 ετών (Kuhnle, 1986). Στη Σουηδία, η προσπάθεια διατήρησης της πλήρους απασχόλησης μέσω της περαιτέρω επέκτασης του δημόσιου τομέα και των επιδοτήσεων οδήγησε σε τεράστια δημοσιονομικά ελλείμματα (12% του ΑΕΠ το 1983) και σε πολιτική πόλωση (Esping-Andersen, 1990). Μια κοινή δομική αδυναμία των συστημάτων ήταν η περιθωριοποίηση των αυτοαπασχολούμενων, οι οποίοι αντιμετώπιζονταν με καχυποψία. Στη Δανία, η ασφάλισή τους απαιτούσε απόδειξη οριστικής πτώχευσης, ενώ στη Νορβηγία παρέμεναν πλήρως εκτεθειμένοι λόγω έλλειψης δημόσιου συστήματος ασφάλισης γι' αυτούς (Ulmestig, 2013).

Συνοψίζοντας, η διαμόρφωση της αγοράς εργασίας κατά την περίοδο 1945-1980 δεν αποτέλεσε μια θεσμική ρήξη, αλλά μια αποκρυστάλλωση των μονοπατιών που είχαν ήδη χαραχθεί πριν από το 1945. Η εξάρτηση από το αρχικό μονοπάτι εξηγεί γιατί η Δανία και η Σουηδία, παραμένοντας πιστές στο εθελοντικό σύστημα της Γάνδης, κατάφεραν να μετατρέψουν τη συνδικαλιστική πυκνότητα σε κυρίαρχο πόρο εξουσίας για τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Αυτή η υψηλή οργάνωση των εργαζομένων επέτρεψε στη μεν Σουηδία να επιβάλει τον διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό του μοντέλου Rehn-Meidner, στη δε Δανία να νομιμοποιήσει την εκρηκτική επέκταση του δημόσιου τομέα ως μηχανισμό απασχόλησης. Αντίθετα, η Νορβηγία, έχοντας προκρίνει την κρατική υποχρεωτικότητα στην ασφάλιση ήδη από το 1938, ακολούθησε μια πιο κρατικοκεντρική στρατηγική ελέγχου των πιστώσεων, η οποία ευνόησε την περιφερειακή σταθερότητα έναντι της κινητικότητας. Τελικά, οι αποκλίνουσες στρατηγικές πλήρους απασχόλησης της Χρυσής Εποχής επιβεβαιώνουν ότι οι προπολεμικές θεσμικές δεσμεύσεις προδιέγραψαν τα όρια και τις δυνατότητες παρέμβασης κάθε κράτους, καθιστώντας τις εθνικές πολιτικές οικονομίες διακριτές παρά την κοινή σοσιαλδημοκρατική ηγεμονία.

3.3 Οικογενειακή πολιτική και φύλο

Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση των σκανδιναβικών χωρών αποτέλεσε το έναυσμα για μια ριζική επαναδιαπραγμάτευση της οικογενειακής δομής και των έμφυλων ρόλων, μετατρέποντας την οικογενειακή πολιτική από ιδιωτική υπόθεση σε κεντρικό πυλώνα της κρατικής στρατηγικής. Κατά την περίοδο 1945-1980, αν και οι τρεις χώρες μοιράζονταν κοινές σοσιαλδημοκρατικές ανησυχίες, ακολούθησαν αποκλίνουσες διαδρομές προς την υιοθέτηση του μοντέλου της οικογένειας των δύο εισοδηματιών. Ενώ η Σουηδία αναδείχθηκε σε ιδεολογικό πρωτοπόρο, προωθώντας μια ριζοσπαστική αναδιαμόρφωση των κοινωνικών ρόλων, η Δανία υιοθέτησε μια πιο πραγματιστική προσέγγιση εστιασμένη στην αγορά εργασίας, ενώ η Νορβηγία διατήρησε για μεγαλύτερο διάστημα μια πιο συντηρητική προσκόλληση στο παραδοσιακό πρότυπο του άνδρα-κουβαλητή και της συζύγου-νοικοκυράς (Sejersted, 2011). Η σουηδική προσέγγιση είχε τις ρίζες της, ήδη από τη δεκαετία του 1930, στη ριζοσπαστική κριτική διανοουμένων όπως η Alva Myrdal (Sejersted, 2011).

Η οικονομική ανάπτυξη λειτούργησε ως ο βασικός επιταχυντής για τη μαζική είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας, με τη Σουηδία να ηγείται αυτής της μεταβολής, φτάνοντας το ποσοστό γυναικείας απασχόλησης στο 82% το 1980

(Tsuya, 2003). Στη Δανία, το αντίστοιχο ποσοστό αυξήθηκε από 45% το 1960 σε 70% το 1980 (Tsuya, 2003), με τον δημόσιο τομέα να λειτουργεί ως ο κύριος εργοδότης, απορροφώντας το γυναικείο εργατικό δυναμικό σε υπηρεσίες πρόνοιας (Nørby Johansen, 1986). Αντίθετα, στη Νορβηγία, η αύξηση ήταν πιο αργή και η συμμετοχή των μητέρων με μικρά παιδιά παρέμεινε περιορισμένη μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1970, αντανakλώντας μια κοινωνική διστακτικότητα απέναντι στην πλήρη εγκατάλειψη του ρόλου της νοικοκυράς για την γυναίκα. Αυτή η κατεύθυνση δέχθηκε κριτική από φεμινίστριες όπως η Harriet Holter, που υποστήριζαν ότι η είσοδος στην εργασία χωρίς αναδιανομή των οικιακών καθηκόντων θα επιβάρυνε υπέρμετρα τις γυναίκες (Sejersted, 2011). Ενδεικτικό είναι ότι το 1973 μόνο το 29% των Νορβηγίδων μητέρων με παιδιά κάτω των τριών ετών ήταν απασχολούμενες (Tsuya, 2003). Αντίθετα, στη Σουηδία, η απασχόληση των μητέρων με παιδιά σε προσχολική ηλικία εκτινάχθηκε από 38% το 1963 σε 82% το 1983 (Tsuya, 2003). Αυτή η διαφοροποίηση στην ταχύτητα ενσωμάτωσης των γυναικών στην εργασία συνδέθηκε άρρηκτα με τις κρατικές παρεμβάσεις και τη δημιουργία υποδομών που επέτρεπαν τον συνδυασμό επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής.

Ένα καθοριστικό θεσμικό εργαλείο για την ενίσχυση της γυναικείας οικονομικής ανεξαρτησίας ήταν η μετάβαση από την κοινή στην ατομική φορολόγηση των συζύγων, η οποία πραγματοποιήθηκε στη Δανία το 1970 και στη Σουηδία το 1971. Η μεταρρύθμιση αυτή εξάλειψε το φορολογικό αντικίνητρο για τις παντρεμένες γυναίκες, καθώς το εισόδημά τους δεν προστίθεντο πλέον σε αυτό του συζύγου, αποφεύγοντας έτσι την υψηλότερη φορολογική κλίμακα (Nørby Johansen, 1986; Jonung & Persson, 1994). Στη Νορβηγία, αν και υπήρχε ένα καθολικό επίδομα τέκνων ήδη από το 1947- το ίδιο και στην Σουηδία-, οι γυναίκες να οδηγούνταν στην εργασία περισσότερο λόγω οικονομικών αναγκών παρά λόγω στοχευμένων φορολογικών κινήτρων. Μάλιστα, κατά τη δεκαετία του 1970, οι συνολικές δαπάνες για τα επιδόματα τέκνων στη Νορβηγία μειώθηκαν σε πραγματικούς όρους, παρά την καθολικότητα του συστήματος (Kuhnle, 1986). Στη Δανία, η εξέλιξη των επιδομάτων τέκνων αποτύπωσε την ιδεολογική σύγκρουση μεταξύ επιλεκτικότητας και καθολικότητας, καθώς το εισοδηματικό επίδομα του 1952 αντικαταστάθηκε το 1961 από ένα καθολικό ποσό. Προωθώντας με αυτό τον τρόπο τη σοσιαλδημοκρατική αντίληψη του παιδιού ως κοινωνικό κεφαλαίο, πριν η κρίση του '70 επιβάλει εκ νέου εισοδηματικά κριτήρια (Nørby Johansen, 1986).

Η διαχείριση της γονικής φροντίδας ανέδειξε τις πιο έντονες θεσμικές διαφοροποιήσεις, με τη Σουηδία να εισάγει το 1974 την επαναστατική «γονική ασφάλιση». Αυτή αντικατέστησε την άδεια μητρότητας με μια κοινή άδεια 24 εβδομάδων, που επεκτάθηκε στις 44 εβδομάδες έως το 1978, διαθέσιμη και στους δύο γονείς με αναπλήρωση εισοδήματος 90% (Olson, 1986; Tsuya, 2003). Στη Δανία, η επέκταση των αδειών ακολούθησε μια πιο σταδιακή θεσμική πορεία. Ενώ το 1960 η άδεια μητρότητας οριζόταν στις 14 εβδομάδες, μέχρι το 1980 το σύστημα είχε αναδιαμορφωθεί, περιλαμβάνοντας 4 εβδομάδες άδειας εγκυμοσύνης, 14 εβδομάδες μητρότητας, 2 εβδομάδες πατρότητας και 10 εβδομάδες κοινής γονικής άδειας. Κατά την περίοδο αυτή, το ποσοστό αναπλήρωσης του εισοδήματος σταθεροποιήθηκε στο 80% (Nørby Johansen, 1986; Kaul, 1991; Tsuya, 2003). Η Νορβηγία, προχώρησε το 1977 σε επέκταση της άδειας από τις 12 στις 18 εβδομάδες με δυνατότητα χρήσης και από τον πατέρα. Παράλληλα όμως διατήρησε το παράδοξο της άδειας πατρότητας (2 εβδομάδες) χωρίς καμία οικονομική αποζημίωση, σε αντίθεση με την άδεια μητρότητας των 6 εβδομάδων που καλυπτόταν στο 100% (Kaul, 1991; Tsuya, 2003). Επιπλέον, ενώ η Σουηδία διεξήγαγε ενεργές εκστρατείες για την ενθάρρυνση της πατρικής συμμετοχής, στη Νορβηγία η ύπαρξη μιας μακράς περιόδου 32 εβδομάδων χωρίς απολαβές και η πολυπλοκότητα του συστήματος, που καθοριζόταν από δύο διαφορετικούς νόμους, αποτελούσαν τροχοπέδη για την ενεργή εμπλοκή του πατέρα (Kaul, 1991).

Παράλληλα με τις άδειες, η επέκταση των δημόσιων παιδικών σταθμών αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο της σκανδιναβικής οικογενειακής πολιτικής. Η σουηδική υπεροχή αποτυπώθηκε στη ραγδαία επέκταση των θέσεων σε παιδικούς σταθμούς από 33.800 το 1970 σε 135.200 το 1980 (Olson, 1986). Παρά τη σχετική νομοθεσία για επέκταση (1977, 1982), η προσφορά υστερούσε συστηματικά της ζήτησης τη δεκαετία του 1970, προκαλώντας σοβαρές ελλείψεις θέσεων (Tsuya, 2003). Επιπλέον, η υποστήριξη των εργαζόμενων γονέων ενισχύθηκε από το δικαίωμα άδειας για άρρωστο παιδί, το οποίο στη Σουηδία έφτανε τις 60 ημέρες ετησίως, ενώ στη Νορβηγία περιοριζόταν στις 10 ημέρες (Kaul, 1991). Η Δανία ακολούθησε μια παρόμοια κατεύθυνση με τον Νόμο περί Πρόνοιας Παίδων και Νέων του 1964, μετατρέποντας τη φροντίδα από φιλανθρωπία σε καθολικό δικαίωμα. Στον αντίποδα, η Νορβηγία υστέρησε σημαντικά, με μόλις το 5% των παιδιών προσχολικής ηλικίας να έχει πρόσβαση σε δημόσια φροντίδα το 1973. Μια έλλειψη

που αντανakλούσε την ιδεολογική προτεραιότητα στη διαμονή της μητέρας στο σπίτι (Tsuya, 2003; Kuhnle, 1986). Αυτό το κενό στις υποδομές στη Νορβηγία περιόρισε τις επιλογές των γυναικών, παρά την αλματώδη άνοδο του μορφωτικού τους επιπέδου κατά την ίδια περίοδο.

Οι δημογραφικές αλλαγές που συνόδευσαν αυτές τις πολιτικές αναδιαμόρφωσαν ριζικά το κοινωνικό τοπίο και στις τρεις χώρες, με κύριο χαρακτηριστικό τη δραστική πτώση της γονιμότητας από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, η οποία αποδίδεται κυρίως στην καθυστέρηση των γεννήσεων από γυναίκες κάτω των 25 ετών. Ο δείκτης TFR (Συνολικός Δείκτης Γονιμότητας) υποχώρησε από 2,57 σε 1,55 στη Δανία (1960-1980), από 2,91 σε 1,72 στη Νορβηγία (1960-1980) και από 2,20 σε 1,61 στη Σουηδία (1960-1983). Με τη Δανία να επηρεάζεται καθοριστικά και από την ευρεία πρόσβαση στην αντισύλληψη και την άμβλωση (Tsuya, 2003). Η αποδυνάμωση του θεσμού του γάμου υπήρξε εξίσου συμμετρική, καθώς ο δείκτης TFMR (Συνολικός Δείκτης Πρώτου Γάμου) μειώθηκε από 1,01 σε 0,53 στη Δανία, από 1,04 σε 0,65 στη Νορβηγία και από 0,95 σε 0,53 στη Σουηδία, όπου η υποχώρηση από το παραδοσιακό πρότυπο υπήρξε πιο πρόωπη (Tsuya, 2003). Η κοινωνική αυτή μετάβαση αποτυπώθηκε ανάγλυφα στα ποσοστά συγκατοίκησης των νέων συζύγων (ηλικίας 20-24), τα οποία έφτασαν το 69% στη Σουηδία το 1980 και το 49% στη Δανία (1976-77), ενώ στη Νορβηγία παρέμεναν σε σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα, αγγίζοντας το 21% το 1977 (Tsuya, 2003). Παράλληλα, οι γεννήσεις εκτός γάμου αυξήθηκαν εντυπωσιακά, φτάνοντας το 40% στη Σουηδία, το 33% στη Δανία και το 25% στη Νορβηγία έως το 1980 (Tsuya, 2003; Olson, 1986). Παρά την κρίση του γάμου, στη Σουηδία το 90% των μικρών παιδιών συνέχιζε να ζει και με τους δύο βιολογικούς γονείς λόγω της μείωσης του κόστους ανατροφής. Αντίθετα η Νορβηγία, παρά τις γενικές τάσεις, επέδειξε ισχυρότερη αντοχή στα παραδοσιακά μοντέλα διατηρώντας υψηλότερα ποσοστά έγγαμων γεννήσεων (Jonung & Persson, 1994; Sejersted, 2011).

Συνοψίζοντας, η εξέλιξη της περιόδου 1945-1980 εδραιώθηκε πάνω στις θεσμικές αφετηρίες που είχαν διαμορφωθεί έως το 1945, επιβεβαιώνοντας τη λειτουργία της εξάρτησης από το μονοπάτι. Η Σουηδία, αναπτύσσοντας την προπολεμική σύνδεση μεταξύ δημογραφικής επιβίωσης και εργασιακής ασφάλειας, πέτυχε τον υψηλότερο βαθμό αποοικογενειοποίησης μέσω της γονικής ασφάλισης και της ατομικής φορολόγησης. Μετατρέποντας έτσι τη θεωρητική πρωτοπορία των

προηγούμενων δεκαετιών σε συστηματική αναδιοργάνωση των έμφυλων προτύπων. Αντίθετα, στη Νορβηγία, η προγενέστερη εστίαση στην ανακούφιση της φτώχειας χωρίς την αμφισβήτηση του πατριαρχικού προτύπου οδήγησε σε θεσμική επιβράδυνση της γυναικείας απασχόλησης και σε σημαντική υστέρηση των υποδομών φροντίδας μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Η Δανία, ακολουθώντας την ενδιάμεση οδό της ενίσχυσης της κοινωνικής λειτουργίας της οικογένειας, μετέτρεψε αυτή την παράδοση σε μια πραγματιστική στρατηγική στελέχωσης του δημόσιου τομέα μέσω της γυναικείας εργασίας. Παρά τη μεταβολή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, η επιβίωση του επαγγελματικού διαχωρισμού και η ανισοκατανομή της απλήρωτης οικιακής εργασίας, με τις γυναίκες στη Σουηδία να αφιερώνουν 13 ώρες περισσότερες εβδομαδιαίως από τους άνδρες, υποδεικνύουν ότι οι μεταρρυθμίσεις συνάντησαν τα όρια των ιεραρχιών που είχαν παγιωθεί στις προηγούμενες ιστορικές φάσεις.

3.4 Υγεία και Κοινωνική φροντίδα

Η μεταπολεμική περίοδος στη Σκανδιναβία σηματοδοτήθηκε από τη συγκρότηση του θεσμικού κράτους πρόνοιας, όπου η υγεία και η κοινωνική φροντίδα κατοχυρώθηκαν ως καθολικά κοινωνικά δικαιώματα (Esping-Andersen, 1985). Η μετάβαση αυτή στηρίχθηκε στην κοινωνικοποίηση της φροντίδας, η οποία μετατράπηκε από ιδιωτική οικογενειακή ευθύνη σε επαγγελματικό πυλώνα της δημόσιας στρατηγικής. Η θεσμική αυτή στροφή ενίσχυσε την αυτονομία τόσο των ληπτών όσο και των γυναικών, καθώς οι τελευταίες απαλλάχθηκαν από το παραδοσιακό βάρος της άτυπης οικιακής εργασίας (Waerness & Ringen, 1987; Nørby Johansen, 1986). Παρά τις κοινές αφετηρίες, οι τρεις χώρες προσαρμόσαν το μοντέλο στις εθνικές τους ιδιαιτερότητες κατά την περίοδο 1945-1980 (Jespersen & Wrede, 2009).

Η θεσμική ολοκλήρωση των συστημάτων υγείας παρουσίασε αποκλίσεις ως προς τον χρόνο καθιέρωσης της καθολικότητας. Στη Δανία οι θεσμικές βάσεις του συστήματος τέθηκαν με τον νόμο για τα νοσοκομεία το 1946, ο οποίος εισήγαγε τη συγκρότηση διοικητικών συμβουλίων, όμως η ουσιαστική διαστρωμάτωση της κάλυψης καθορίστηκε από τη μεταρρύθμιση του 1960. Το σύστημα αυτό εισήγαγε μια μοναδική διάκριση του πληθυσμού σε δύο ομάδες, όπου η κατάταξη γινόταν αρχικά με αυστηρά εισοδηματικά κριτήρια. Η πρώτη ομάδα είχε δωρεάν πρόσβαση μέσω συγκεκριμένου γενικού ιατρού, ενώ η δεύτερη απολάμβανε ελευθερία επιλογής

ιατρού με ταυτόχρονη οικονομική συμμετοχή (Grønvald & Alban, 1995). Η πλέον ριζική τομή σημειώθηκε το 1973 με την κατάργηση των εθελοντικών ταμείων και τη θέσπιση της Υπηρεσίας Δημόσιας Ασφάλειας Υγείας, η οποία μετέτρεψε την υγειονομική πρόσβαση σε δικαίωμα βάσει κατοικίας. Με τη μεταρρύθμιση του 1973 η ιστορική διάκριση μεταξύ των δύο ομάδων διατηρήθηκε, αλλά το κριτήριο μεταβλήθηκε ριζικά. Η επιλογή μεταξύ της δωρεάν πρόσβασης και της ελευθερίας επιλογής με συμμετοχή έπαψε να εξαρτάται από το εισόδημα και μετατράπηκε σε ζήτημα προσωπικής επιλογής του πολίτη (Grønvald & Alban, 1995; Nørby Johansen, 1986). Η Νορβηγία υπήρξε πρωτοπόρος, καθώς η ασφάλιση έγινε υποχρεωτική το 1953 και καθολική το 1956, με αποκορύφωμα τη δημιουργία του Εθνικού Συστήματος Ασφάλισης το 1966 (Kuhnle, 1986; Ramsøy, 1987). Στη Σουηδία, η καθολική ασφάλιση θεσπίστηκε το 1955, επηρεασμένη από το όραμα των Myrdal για μια ολιστική υπηρεσία υγείας εστιασμένη στην πρόληψη (Olson, 1986; Sejersted, 2011).

Ο ρόλος του ιατρικού επαγγέλματος αποτέλεσε πεδίο έντονης διαφοροποίησης, αντανakλώντας διαφορετικές ισορροπίες μεταξύ επαγγελματικής αυτονομίας και κρατικού ελέγχου. Στη Νορβηγία, ο Karl Evang επέβαλε ένα μοντέλο «ιατροκρατίας», προωθώντας την κυριαρχία της επιστημονικής γνώσης έναντι της πολιτικής γραφειοκρατίας και τοποθετώντας γιατρούς σε όλες τις κεντρικές διοικητικές θέσεις (Sejersted, 2011). Η προσέγγιση αυτή ενίσχυσε τον θεσμό του επαρχιακού γιατρού, ο οποίος συνδύαζε δημόσια καθήκοντα με την κλινική πράξη, οδηγώντας σε μια σταδιακή ιατροποίηση της κοινωνικής ζωής (Sejersted, 2011; Jespersen & Wrede, 2009). Αντίθετα, στη Σουηδία, ο σοσιαλιστής γιατρός J. Axel Höjer αποτέλεσε το κεντρικό πρόσωπο μιας οξείας σύγκρουσης με τον Ιατρικό Σύλλογο, επιδιώκοντας τη μετατροπή των γιατρών σε δημόσιους υπαλλήλους. Ο στόχος αυτός επικυρώθηκε οριστικά το 1970 με τη μεταρρύθμιση των «Επτά Κορόνων», η οποία τερμάτισε το δικαίωμα των νοσοκομειακών γιατρών να ασκούν ιδιωτικό έργο εντός των δημόσιων υποδομών (Sejersted, 2011; Olson, 1986; Baldwin, 1990). Στη Δανία, η τεχνοκρατική κυριαρχία των γιατρών στο Εθνικό Συμβούλιο Υγείας, που έλεγχε τον σχεδιασμό και τις δαπάνες, άρχισε να κλονίζεται μόνο μετά το 1970. Με τη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης και τη μεταφορά της ευθύνης στις δεκαέξι κομητείες, τερματίστηκε το ιατρικό μονοπώλιο στη χάραξη πολιτικής

και εισήχθησαν διοικητικές και νοσηλευτικές διευθύνσεις στη λήψη αποφάσεων (Jespersen & Wrede, 2009; Grønvald & Alban, 1995).

Η οργάνωση της πρωτοβάθμιας φροντίδας και η αποκέντρωση των υπηρεσιών ενισχύθηκαν σημαντικά κατά τη δεκαετία του 1970 και στις τρεις χώρες. Η Δανία εφάρμοσε ένα σύστημα όπου οι γενικοί ιατροί λειτουργούσαν ως συμβεβλημένοι ιδιώτες, ενώ ο προγραμματισμός του 1976 περιόρισε τον αριθμό και τη γεωγραφική κατανομή των ιατρείων για την επίτευξη ισότητας (Krasnik & Paulsen, 2009). Επιπλέον, το 1977 το υπουργείο προώθησε ενεργά τη στροφή προς την περιπατητική φροντίδα αντί της νοσηλείας ως στρατηγική ελέγχου του κόστους (Johansen, 1995). Στη Νορβηγία, ο νόμος του 1969 ενθάρρυνε τις κομητείες να επενδύσουν μαζικά σε υποδομές, ενώ η αμφισβήτηση της παραδοσιακής ιατρικής κυριαρχίας κορυφώθηκε με την απεργία των νοσηλευτών το 1972, η οποία οδήγησε στην υιοθέτηση ενός μοντέλου διαιρεμένης διοίκησης (Uhde, 1995; Jespersen & Wrede, 2009). Η οικονομική αναδιοργάνωση του συστήματος ολοκληρώθηκε το 1980 με την εισαγωγή των σφαιρικών προϋπολογισμών, οι οποίοι αντικατέστησαν τη χρηματοδότηση βάσει ημερών νοσηλείας (Uhde, 1995). Στη Σουηδία, η διοικητική δομή ενοποιήθηκε κατά τη δεκαετία του 1960 με τα Επαρχιακά Συμβούλια να αναλαμβάνουν την πλήρη ευθύνη, αναπτύσσοντας ένα δίκτυο κέντρων υγείας για την εξωνοσοκομειακή περίθαλψη. Το 1974 η κάλυψη αυτή επεκτάθηκε στην οδοντιατρική φροντίδα για όλους τους ενήλικες (Lindgren, 1995; Olson, 1986).

Στον τομέα της κοινωνικής φροντίδας, η Δανία εισήγαγε με τον νόμο περί κοινωνικής βοήθειας του 1976 την αρχή της ενιαίας θύρας στους δήμους, καταργώντας τον διαχωρισμό μεταξύ διαφορετικών τύπων βοήθειας και κατατάσσοντας τον αλκοολισμό στις ασθένειες. Η προσέγγιση αυτή περιόρισε την ηθική επίκριση, προκρίνοντας θεραπευτικές και ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις αντί για πειθαρχικά μέτρα (Nørby Johansen, 1986; Järvinen, 2015). Η Σουηδία πρωτοστάτησε στην ιδεολογική μετατόπιση προς την αποϊδρυματοποίηση, οργανώνοντας υπηρεσίες οικιακής βοήθειας. Το 1970 μετεξελέχθηκαν σε πλήρως επαγγελματικό σύστημα, με το ποσοστό των ηλικιωμένων που λάμβαναν βοήθεια στο σπίτι να αυξάνεται από 7% το 1960 σε 26% το 1980 (Edebalk & Lindgren, 1994). Η στρατηγική αυτή ενισχύθηκε από κρατικές επιδοτήσεις για τη βελτίωση των κατοικιών των ηλικιωμένων αντί για την ανέγερση νέων γηροκομείων. Επιπλέον θεσπίστηκαν εξειδικευμένες υπηρεσίες μεταφοράς και οι δήμοι ανέλαβαν την

αποκλειστική ευθύνη για τη σχολική υγεία (Edebalk & Lindgren, 1994; Lindgren, 1995; Olson, 1986). Η Νορβηγία, με τον νόμο του 1964, αποσύνδεσε την πρόνοια από το κοινωνικό στίγμα του παλαιού νόμου περί φτωχών, οδηγώντας σε δεκαπλασιασμό των θέσεων σε γηροκομεία μεταξύ 1946 και 1976 (Kuhnle, 1986). Παράλληλα, οι υπηρεσίες οικιακής βοήθειας επεκτάθηκαν ραγδαία καλύπτοντας το 26% των ηλικιωμένων το 1980, με τις ηλικιωμένες γυναίκες να προτιμούν συστηματικά τις δημόσιες υπηρεσίες ως κοινωνικό δικαίωμα που διασφάλιζε την ανεξαρτησία τους (Kuhnle, 1986; Waerness & Ringen, 1987).

Η χρηματοδότηση των συστημάτων πρόνοιας βασίστηκε σε διαφορετικά μοντέλα, αντανakλώντας τις οικονομικές και πολιτικές προτεραιότητες κάθε κράτους. Στη Νορβηγία και τη Σουηδία, σημειώθηκε μια ιστορική στροφή κατά τη δεκαετία του 1970, όπου η εξάρτηση από τη γενική φορολογία υποχώρησε υπέρ των εργοδοτικών εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (Baldwin, 1990). Στη Νορβηγία, οι εισφορές αυτές έφτασαν να καλύπτουν το 53% της χρηματοδότησης το 1979, επιτρέποντας την παροχή ιδιαίτερα γενναιόδωρων παροχών, με αποκορύφωμα τη θεσμοθέτηση της πλήρους αναπλήρωσης μισθού από την πρώτη ημέρα ασθένειας το 1978 (Kuhnle, 1986; Esping-Andersen, 1985). Το σουηδικό μοντέλο οργανώθηκε γύρω από τη διπλή αρχή των παροχών ενιαίου ποσού για τη διασφάλιση ενός βασικού επιπέδου διαβίωσης και των παροχών που σχετίζονται με τις αποδοχές για τη διατήρηση του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων (Olson, 1986; Baldwin, 1990). Αντίθετα, στη Δανία, το σύστημα παρέμεινε αμιγώς φορολογικό μετά το 1973, με τις κοινωνικές δαπάνες να σημειώνουν εκρηκτική αύξηση και να φτάνουν το 29% του ΑΕΠ το 1980 (Grønvald & Alban, 1995; Nørby Johansen, 1986). Αυτή η γιγάντωση του κράτους πρόνοιας εδραίωσε την κοινωνική ενσωμάτωση και την ανεξαρτησία των πολιτών, μετατρέποντας τη φροντίδα σε αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα και διασφαλίζοντας την αυτονομία του ατόμου από την οικογενειακή εξάρτηση (Castles, 1978; Olson, 1986; Waerness & Ringen, 1987).

Η παγίωση των συστημάτων υγείας και φροντίδας κατά τη χρυσή εποχή αποτέλεσε την έμπρακτη μετεξέλιξη της οργανωτικής κληρονομιάς που είχε διαμορφωθεί πριν από το 1945. Οι διαφορετικοί οργανωτικοί πυρήνες, ο κρατικός έλεγχος στη Σουηδία, η Ιατροκρατία στη Νορβηγία και η αποκέντρωση στη Δανία, αποκρυσταλλώθηκαν σε διακριτά εθνικά πρότυπα δημόσιας περίθαλψης. Η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνει την ανθεκτικότητα του αρχικού μονοπατιού, καθώς οι πόροι

εξουσίας δεν κινητοποιήθηκαν για να ανατρέψουν το παρελθόν, αλλά για να το μετασχηματίσουν σε ένα σύγχρονο επαγγελματικό πλαίσιο. Έτσι η φροντίδα έπαψε να αποτελεί πράξη φιλανθρωπίας και κατοχυρώθηκε ως αναπαλλοτρίωτο κοινωνικό δικαίωμα, ολοκληρώνοντας τη μετάβαση προς την καθολικότητα που προδιέγραφαν οι ιστορικοί συμβιβασμοί των προηγούμενων δεκαετιών (Jespersen & Wrede, 2009; Baldwin, 1990). Υπό αυτό το πρίσμα, η περίοδος αυτή δεν αποτέλεσε μια θεσμική ρήξη, αλλά την οριστική ωρίμανση των σκανδιναβικών διοικητικών λογικών μέσα στο πλαίσιο της καθολικής ισότητας.

3.5 Συντάξεις

Η μεταπολεμική οικονομική άνθιση της περιόδου 1945-1980 αποτέλεσε το υλικό υπόβαθρο για τον ριζικό μετασχηματισμό των συντάξεων από εργαλείο ανακούφισης της φτώχειας σε κεντρικό εγγυητή της ποιότητας ζωής (Kuhnle, 1986; Sejersted, 2011). Εν μέσω μιας εποχής πρωτοφανούς ανάπτυξης, οι τρεις σκανδιναβικές χώρες, αξιοποίησαν τα οικονομικά πλεονάσματα για να θεσπίσουν την τυπική ασφάλεια, κατοχυρώνοντας ότι η αξιοπρέπεια των πολιτών θα παρέμενε αλώβητη μετά την αποχώρηση από την εργασία (Sejersted, 2011; Esping-Andersen, 1990). Αυτή η αποδέσμευση της διαβίωσης από τις δυνάμεις της αγοράς κατέστησε τις συντάξεις τον βασικό πυλώνα της κοινωνικής αλληλεγγύης, μετατρέποντας το γήρας σε μια φάση ζωής με εγγυημένη αυτονομία (Esping-Andersen, 1990; Kuhnle, 1986). Ωστόσο, η κοινή επιδίωξη της καθολικότητας υλοποιήθηκε μέσα από διακριτές πολιτικές διαδικασίες, οδηγώντας σε σημαντικές διαφοροποιήσεις στον σχεδιασμό των συστημάτων.

Η μετάβαση προς την καθολικότητα και η κατάργηση του ελέγχου πόρων αποτέλεσε τον πρώτο μεγάλο σταθμό θεσμικής σύγκλισης. Η Σουηδία πρωτοστάτησε με τον νόμο του 1946, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ το 1948. Αυτός τριπλασίασε την πραγματική αξία της παλαιάς σύνταξης, καθιερώνοντας την καθολική παροχή ενιαίου ποσού για το 100% του πληθυσμού, βασισμένη στη διπλή αρχή που συνδύαζε την καθολική ισότητα με τη διατήρηση του βιοτικού επιπέδου. Η μεταρρύθμιση αυτή στηρίχθηκε στην ιδεολογική στροφή των Συντηρητικών υπό τον Jarl Hjalmarsson, οι οποίοι υποστήριζαν την κατάργηση του ελέγχου πόρων ως μέσο ενίσχυσης του δικαιώματος του πολίτη. Παράλληλα, οι Σοσιαλδημοκράτες αποδέχτηκαν την καθολικότητα ως δικαίωμα λόγω της δημογραφικής μεταβολής προς τα λευκά κολάρια (υπαλληλικά στρώματα και μεσαία τάξη) (Olson, 1986; Kruse, 1994;

Baldwin, 1990). Στη Νορβηγία, μετά τη Λευκή Βίβλο του 1948, η κρίσιμη τομή σημειώθηκε το 1957 με την ομόφωνη κατάργηση του ελέγχου πόρων, μετατρέποντας τη σύνταξη σε καθολικό δικαίωμα και αυξάνοντας την κάλυψη του πληθυσμού άνω των 65 ετών από το 54,6% στο 79% (Kuhnle, 1986; Sejersted, 2011). Η πορεία αυτή κορυφώθηκε το 1966 με τη δημιουργία του Εθνικού Συστήματος Ασφάλισης, το οποίο ενοποίησε τους κλάδους του γήρατος, των ορφανών (1957), της αναπηρίας (1961) και της χηρείας (1965), επιτυγχάνοντας αναπλήρωση εισοδήματος στα δύο τρίτα του προηγούμενου μισθού (Kuhnle, 1986; Sejersted, 2011; Esping-Andersen, 1985). Η μεταρρύθμιση αυτή υιοθετήθηκε με ευρεία συναίνεση, ενώ η πίεση των συνδικάτων υπό την ηγεσία του Axel Strand διασφάλισε ότι οι μισθολογικές διαφορές θα αντικατοπτρίζονται στη σύνταξη. Με αυτόν τον τρόπο ενσωμάτωσε τη μεσαία τάξη και απέτρεψε τη στροφή της προς την ιδιωτική ασφάλιση (Sejersted, 2011; Esping-Andersen, 1985). Στη Δανία, η μεταρρύθμιση του 1956 εισήγαγε τη βασική εθνική σύνταξη για τους πολίτες άνω των 67 ετών, σηματοδοτώντας τη ρήξη με το παλαιό σύστημα του 1891 και το εξευτελιστικό στίγμα του ελέγχου πόρων. Η στροφή αυτή, η οποία ξεκίνησε το 1952 καθώς οι Σοσιαλδημοκράτες αναγνώρισαν το οικονομικό συμφέρον των εργατών από την άρση του στίγματος, προωθήθηκε από τον Kaj Bundvad. Καθοριστική υπήρξε η επιμονή των Ριζοσπαστών Φιλελευθέρων ως εκπροσώπων των μικροαπασχολούμενων της υπαίθρου που απεχθάνονταν τον έλεγχο πόρων, διαφοροποιώντας τη Δανία από το βρετανικό μοντέλο μέσω της κρατικής χρηματοδότησης (Baldwin, 1990; Nørby Johansen, 1986; Esping-Andersen & Korpi, 1987). Η διαδικασία αυτή ολοκληρώθηκε σταδιακά μέσα από τον νόμο του 1964 και τη μεταρρύθμιση του 1970, οπότε η εθνική σύνταξη έγινε πλήρως καθολική και χρηματοδοτούμενη από τη γενική φορολογία (Nørby Johansen, 1986; Baldwin, 1990).

Η μεγαλύτερη απόκλιση εντοπίζεται στην ανάπτυξη των συμπληρωματικών συντάξεων που συνδέονται με το εισόδημα, με τη Σουηδία να αποτελεί το επίκεντρο της εντονότερης πολιτικής σύγκρουσης. Η υποχρεωτική ATP ψηφίστηκε το 1959 με διαφορά μίας μόλις ψήφου, χάρη στην αποχή ενός βουλευτή του Φιλελεύθερου Κόμματος, μετά το δημοψήφισμα του 1957. Η σύνταξη κάλυπτε το 60% του ετήσιου μισθού βάσει των 15 καλύτερα αμειβόμενων ετών σε ένα σύνολο τριάντα ετών εργασίας, στοχεύοντας στην προσέλκυση των μισθωτών υπαλλήλων παρά την κριτική ότι αναπαρήγαγε τις ανισότητες της αγοράς (Sejersted, 2011; Kruse, 1994;

Einhorn & Logue, 2003; Olson, 1986). Το σουηδικό σύστημα οργανώθηκε ως διανεμητικό, ενώ η δημιουργία τεράστιων δημόσιων επενδυτικών ταμείων προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση των εργοδοτών και των αστικών κομμάτων που φοβήθηκαν την κρατική εξουσία στις επενδύσεις (Olson, 1986; Esping-Andersen, 1985). Αντίθετα, στη Δανία, η Συμπληρωματική Σύνταξη (ATP) του 1964 παρέμεινε μετριοπαθής. Η προσπάθεια για ένα φιλόδοξο σύστημα σουηδικού τύπου το 1967 απέτυχε λόγω της αντίδρασης των αστικών κομμάτων, της δομής της οικονομίας και της ιδεολογικής προσκόλλησης των Σοσιαλδημοκρατών στους χειρώνακτες που οδήγησε στην απώλεια ένταξης των υπαλλήλων (Esping-Andersen & Korpi, 1987; Baldwin, 1990; Nørby Johansen, 1986).

Οι χρηματοδοτικές στρατηγικές και οι δημογραφικές προσαρμογές της δεκαετίας του 1970 ανέδειξαν περαιτέρω τις εθνικές διαφοροποιήσεις στον σχεδιασμό των συστημάτων. Στη Νορβηγία και τη Σουηδία σημειώθηκε μια ιστορική μετατόπιση του οικονομικού βάρους προς τους εργοδότες, των οποίων η συμμετοχή στις εισφορές αυξήθηκε θεαματικά. Στη Νορβηγία, οι εργοδοτικές εισφορές έφτασαν το 53% το 1979. Το σύστημα λειτούργησε επιπλέον ως μηχανισμός περιφερειακής αλληλεγγύης, επιτρέποντας τη γεωγραφική αναδιανομή πόρων από τις εύπορες αστικές περιοχές, όπως το Όσλο, προς την επαρχία (Kuhnle, 1986). Στη Σουηδία, η χρηματοδότηση της Βασικής Σύνταξης μετατοπίστηκε στις εργοδοτικές εισφορές μετά το 1975. Για την προστασία των παροχών από τον πληθωρισμό θεσπίστηκε το «Βασικό Ποσό», συνδεδεμένο με τον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (Olson, 1986). Επιπλέον, το 1969 εισήχθη το Ειδικό Συμπλήρωμα Σύνταξης για την υποστήριξη όσων δεν είχαν θεμελιώσει επαρκή δικαιώματα μέσω της ATP. Έτσι αμβλύθηκαν οι ανισότητες που παρήγαγε το συμπληρωματικό σκέλος, με τις συνολικές συνταξιοδοτικές δαπάνες να αγγίζουν το 12% του ΑΕΠ το 1980 (Olson, 1986; Kruse, 1994). Αντίθετα, η Δανία παρέμεινε προσηλωμένη στη χρηματοδότηση μέσω της γενικής φορολογίας, μια επιλογή που υπαγορεύθηκε από την απροθυμία των αυτοαπασχολούμενων να επωμιστούν το κόστος των εισφορών σε μια οικονομία που κυριαρχούνταν δομικά από μικρές επιχειρήσεις (Nørby Johansen, 1986; Baldwin, 1990). Σε δημογραφικό επίπεδο, παρατηρήθηκε μια κοινή τάση μείωσης των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, με τη Νορβηγία να μειώνει το όριο από τα 70 στα 67 έτη το 1973 και τη Σουηδία από τα 67 στα 65 έτη το 1976, οδηγώντας σε δραματική αύξηση των δικαιούχων (Kuhnle, 1986; Olson, 1986).

Στο τέλος της δεκαετίας του 1970, η συνταξιοδοτική πολιτική των τριών χωρών διαμόρφωσε διαφορετικά επίπεδα κοινωνικής ενσωμάτωσης. Η Σουηδία και η Νορβηγία πέτυχαν την οικοδόμηση ενός θεσμικού συστήματος που ενσωμάτωσε αποτελεσματικά τη μεσαία τάξη, η οποία παρέμεινε αλληλέγγυα προς το δημόσιο σύστημα μέσω μιας ισχυρής διαταξικής συμμαχίας (Bengtsson, 1994; Baldwin, 1990). Στη Νορβηγία, η μέση σύνταξη ως ποσοστό των κερδών ενός βιομηχανικού εργάτη εκτινάχθηκε από το 8,3% το 1950 στο 28,7% το 1978, ενώ η καθαρή σύνταξη για τα μεσαία εισοδήματα έφτανε το 75,6% του διαθέσιμου εισοδήματος και για τα χαμηλά το 101,2% (Kuhnle, 1986). Η εξέλιξη αυτή εξάλειψε πλήρως την οικονομική απώλεια κατά τη μετάβαση στη σύνταξη, εδραιώνοντας την κοινωνική ενσωμάτωση και την αποδοχή του συστήματος (Kuhnle, 1986; Sejersted, 2011).

Στον αντίποδα, η Δανία παγίωσε ένα δυϊκό συνταξιοδοτικό σύστημα, λόγω της ιδεολογικής προσκόλλησης των Σοσιαλδημοκρατών στην αποκλειστική υπεράσπιση των χειρωνακτών, γεγονός που οδήγησε στην απώλεια της ευκαιρίας για έγκαιρη ένταξη των μισθωτών υπαλλήλων στο δημόσιο σύστημα (Baldwin, 1990). Το δανικό κράτος, μέσω γενναιόδωρων φορολογικών απαλλαγών, ενθάρρυνε την ανάπτυξη ιδιωτικών και επαγγελματικών σχημάτων που ωφελούσαν κυρίως τους υψηλόμισθους, αφήνοντας τους ανειδίκευτους εργάτες εξαρτημένους από τη δημόσια σύνταξη, η οποία για ένα ζευγάρι αντιστοιχούσε μόλις στο 60% του μέσου εργατικού μισθού (Nørby Johansen, 1986; Esping-Andersen, 1985; Esping-Andersen, 1990). Παρά τις ανισότητες αυτές, η περίοδος ολοκληρώθηκε με την εδραίωση της εθνικής σύνταξης ως αναπαλλοτρίωτου δικαιώματος του πολίτη και στις τρεις χώρες. Η Σύμβαση Κοινωνικής Πρόνοιας των Βορείων Χωρών (1955) ενίσχυσε αυτή τη δυναμική, δημιουργώντας έναν ενιαίο χώρο κοινωνικών δικαιωμάτων που εκρίζωσε τα προνόμια της αγοράς, διασφαλίζοντας την αυτονομία και την αξιοπρέπεια του ηλικιωμένου πληθυσμού (Sejersted, 2011; Esping-Andersen, 1990).

Η μετεξέλιξη των συνταξιοδοτικών συστημάτων κατά τη χρυσή εποχή ανέδειξε την ένταση ανάμεσα στις θεσμικές καταβολές του παρελθόντος και την ανάγκη πολιτικής ενσωμάτωσης των νέων υπαλληλικών στρωμάτων. Ενώ η περίοδος έως το 1945 πρόσφερε έναν οργανωτικό πυρήνα βασισμένο στην αποεμπορευματοποίηση, η πρόκληση της μεταπολεμικής περιόδου αφορούσε τη διατήρηση της μεσαίας τάξης εντός του δημόσιου χώρου. Η Σουηδία και η Νορβηγία επέλεξαν τη σύζευξη των βασικών παροχών με γενναιόδωρα ανταποδοτικά

συστήματα, διασφαλίζοντας τη διαταξική αλληλεγγύη και μετατρέποντας το κράτος σε κεντρικό εγγυητή του βιοτικού επιπέδου. Στον αντίποδα η Δανία παρέμεινε προσκολλημένη στη φορολογική παράδοση του 19ου αιώνα, η οποία προστάτευσε μεν τους χειρώνακτες αλλά οδήγησε σε έναν θεσμοποιημένο δυϊσμό. Η επιλογή αυτή ώθησε τη μεσαία τάξη προς την ιδιωτική ασφάλιση, αναπαράγοντας τις ταξικές ανισότητες της αγοράς και αναδεικνύοντας τα όρια της κρατικής ικανότητας να ελέγξει την κοινωνική στρωμάτωση (Baldwin, 1990; Esping-Andersen, 1990; Sejersted, 2011). Υπό αυτό το πρίσμα το αρχικό μονοπάτι καθόρισε αν η καθολικότητα θα οδηγούσε σε μια ενιαία κοινωνική μοίρα ή σε ένα σύστημα δύο ταχυτήτων.

3. 6 Εκπαίδευση

Η μεταπολεμική εκπαιδευτική πολιτική στη Σκανδιναβία (1945-1980) σηματοδότησε τη μετάβαση από ένα ταξικά διαχωρισμένο σύστημα σε ένα μοντέλο μαζικής πρόσβασης στη γνώση, με κύριους στόχους την κοινωνική ενσωμάτωση και την ενίσχυση της κινητικότητας. Η Σουηδία πρωτοπόρησε καθιερώνοντας από το 1950 το ενιαίο εννεαετές υποχρεωτικό σχολείο, το οποίο οριστικοποιήθηκε θεσμικά το 1962 (Olson, 1986). Υπό το όραμα του Tage Erlander, η μεταρρύθμιση επεδίωκε τη διαμόρφωση ενός «νέου ανθρώπου» και την κατάργηση του παράλληλου συστήματος, στηριζόμενη στην αρχή ότι η γνώση δεν πρέπει να έχει ταξικά σύνορα (Sejersted, 2011). Στη Νορβηγία, η πορεία αυτή εξελίχθηκε σε στενή συνάφεια με το σουηδικό πειραματικό μοντέλο, αν και η χώρα υπήρξε πρωτοπόρος με την εισαγωγή του ενιαίου επταετούς σχολείου από το Φιλελεύθερο Κόμμα ήδη από τον 19ο αιώνα (Sejersted, 2011). Η μεταπολεμική προσπάθεια στόχευε στη θεραπεία των έντονων ανισοτήτων μεταξύ πόλης και υπαίθρου. Το 1950 το 75% των παιδιών φοιτούσε σε υποβαθμισμένα αγροτικά σχολεία, γεγονός που οδήγησε στη θεσμική ολοκλήρωση μέσω των νόμων του 1959 και του 1969 για την οριστική κατάργηση του πρόωρου διαχωρισμού (Ramsøy, 1987; Kuhnle, 1986). Στον αντίποδα, η Δανία ακολούθησε μια πιο σταδιακή διαδρομή προς την κοινωνική ισότητα. Η μεταρρύθμιση του 1958 για το Λαϊκό σχολείο διατήρησε τον διαχωρισμό μετά την 7η τάξη, καθιστώντας όμως τη μετάβαση μεταξύ των κλάδων πιο ευέλικτη για την κάλυψη των αναγκών της βιομηχανίας (Nørby Johansen, 1986). Παρά την ευελιξία, η επαγγελματική εκπαίδευση παρέμενε προσανατολισμένη στις εργασιακές δεξιότητες χωρίς να προετοιμάζει τους μαθητές για την ανώτατη παιδεία (Panican, 2013). Η πλήρης

κατάργηση του παράλληλου συστήματος επιτεύχθηκε το 1972, ενώ η θεσμοθέτηση του ενιαίου σχολείου το 1975 επισφράγισε τη νίκη της κοινωνικής ένταξης έναντι του ταξικού διαχωρισμού (Kananen, 2014).

Η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων ανέδειξε διαφορετικές πολιτικές κουλτούρες. Στη Σουηδία σημειώθηκαν σφοδρές συγκρούσεις μεταξύ της μεταρρυθμιστικής Σχολικής Επιτροπής και της παλαιάς γραφειοκρατίας της Εθνικής Υπηρεσίας Εκπαίδευσης. Η αντίσταση της τελευταίας στις νέες παιδαγωγικές μεθόδους οδήγησε σε έναν συμβιβασμό, ο οποίος επέτρεψε την επιβίωση στοιχείων του παλαιού συστήματος στην εκπαίδευση των δασκάλων. Τελικά, η σουηδική μεταρρύθμιση προσέλαβε έναν έντονα τεχνοκρατικό και συγκεντρωτικό χαρακτήρα. Η έμφαση μετατοπίστηκε από την ισότητα των ευκαιριών στην ισότητα του αποτελέσματος, με την εκπαίδευση να αντιμετωπίζεται πλέον ως μέσο κοινωνικής αντιστάθμισης (Sejersted, 2011). Η Σοσιαλδημοκρατία είχε αρχικά μια πραγματική ανυπαρξία ενδιαφέροντος για την ακαδημαϊκή εκπαίδευση, εστιάζοντας σχεδόν αποκλειστικά στο σχολείο ως εργαλείο κοινωνικής ενσωμάτωσης. Αντιθέτως, η Νορβηγία ακολούθησε μια στρατηγική ελιγμών, ιδρύοντας το 1954 το Πειραματικό Συμβούλιο για την Εκπαίδευση. Στόχος ήταν να αποφευχθούν οι ιδεολογικές αντιπαραθέσεις που παρατηρήθηκαν στη Σουηδία. Το όργανο αυτό παρουσίαζε τις πολιτικές αποφάσεις ως αντικειμενικά επιστημονικά δεδομένα, επιταχύνοντας τη μετάβαση και τη συναίνεση γύρω από το ενιαίο σχολείο (Sejersted, 2011). Στη Δανία, η εκπαιδευτική φιλοσοφία μετά το 1975 εστιάστηκε στη δημοκρατική διαπαιδαγώγηση και την κοινωνική ανάπτυξη του μαθητή. Παράλληλα, ο εκσυγχρονισμός της επαγγελματικής κατάρτισης βασίστηκε στον τριμερή έλεγχο από το κράτος, τους εργοδότες και τα συνδικάτα, διασφαλίζοντας τη θεσμική ισορροπία μεταξύ των κοινωνικών εταίρων (Nørby Johansen, 1986).

Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι δεκαετίες του 1960 και 1970 αποτέλεσαν περίοδο εκρηκτικής ανάπτυξης και για τις τρεις χώρες. Ο αριθμός των φοιτητών στη Νορβηγία τετραπλασιάστηκε, με τις γυναίκες να αποτελούν το 55% των αποφοίτων της ανώτερης εκπαίδευσης το 1980, ενώ στη Σουηδία οι φοιτητές εκτινάχθηκαν από τους 20.000 το 1950 σε πάνω από 100.000 το 1980 (Kuhnle, 1986; Olson, 1986). Η Νορβηγία διαφοροποιήθηκε από τον σουηδικό συγκεντρωτισμό μέσω της Επιτροπής Ottosen (1965-1970). Προωθήθηκε η αυτονομία των ιδρυμάτων και η ίδρυση Περιφερειακών Κολεγίων για την αποκέντρωση της γνώσης, αντιμετωπίζοντας την

παιδεία ως κοινωνική παροχή για την ανάπτυξη του ατόμου και όχι απλώς ως εργαλείο της αγοράς εργασίας (Sejersted, 2011). Η πρόσβαση στηρίχθηκε στην οικονομική ενίσχυση μέσω του Κρατικού Ταμείου Εκπαιδευτικών Δανείων, που ιδρύθηκε ήδη από το 1947 (Askim, 2022). Στη Σουηδία, αντίθετα, η μεταρρύθμιση του 1977 προσέλαβε έναν πιο ωφελιμιστικό χαρακτήρα, ενσωματώνοντας τα πανεπιστήμια στον κρατικό σχεδιασμό για την αγορά εργασίας. Η ακραία λογική αυτού του τεχνοκρατικού σχεδιασμού εκφράστηκε με την πρόταση για εισαγωγή σε αυτά με κλήρωση, προκαλώντας σφοδρές αντιδράσεις και προειδοποιήσεις από τον πρύτανη Torngny Segerstedt (Sejersted, 2011; Panican, 2013). Ήδη από το 1945, ο Gunnar Myrdal είχε επισημάνει τον κίνδυνο θυσίας της βασικής έρευνας στον ωφελιμισμό, μια τάση που κορυφώθηκε με τον περιορισμό της πανεπιστημιακής αυτονομίας (Sejersted, 2011). Παράλληλα, η Σουηδία πρωτοπόρησε στην εκπαίδευση ενηλίκων μέσω των κύκλων μελέτης, ενώ ο νόμος του 1974 κατοχύρωσε το δικαίωμα σε εκπαιδευτική άδεια με ειδικό επίδομα. Η δημοκρατικοποίηση ενισχύθηκε επίσης με τον νόμο του 1969, που επέτρεπε την είσοδο στην ανώτατη παιδεία σε άτομα άνω των 25 ετών με πενταετή εργασιακή εμπειρία (Olson, 1986).

Στη Δανία, η μαζικοποίηση οδήγησε στην ίδρυση νέων πανεπιστημίων στο Όντενσε (1966), το Ροσκίλντε (1972) και το Άαλμποργκ (1974), με τη χώρα να καταγράφει το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (27,0%) στα τέλη της δεκαετίας του 1970 (Nørby Johansen, 1986; Castles, 1978). Καθοριστική υπήρξε η εισαγωγή του Κρατικού Συστήματος Εκπαιδευτικών Επιχορηγήσεων και Δανείων (SU) το 1970 για φοιτητές άνω των 18 ετών. Το μέτρο αυτό θεωρείται ένας από τους ισχυρότερους πυλώνες της δανικής κοινωνικής ιθαγένειας, καθώς διασφάλισε ότι η πρόσβαση στην ανώτατη παιδεία δεν θα περιοριζόταν από την οικονομική κατάσταση της οικογένειας (Nørby Johansen, 1986).

Η οικονομική επένδυση στην παιδεία υπήρξε κολοσσιαία, με τη Νορβηγία να δαπανά το 7,8% του ΑΕΠ το 1973 - το υψηλότερο ποσοστό στη Σκανδιναβία - και τη Σουηδία να ακολουθεί οριακά με 7,7% (Castles, 1978). Αυτή η κινητοποίηση πόρων ενίσχυσε σημαντικά τη δημόσια απασχόληση, καθώς το 1978 ο δημόσιος τομέας, με την εκπαίδευση ως βασικό συστατικό, απασχολούσε το 25% του συνολικού εργατικού δυναμικού της Νορβηγίας (Kuhnle, 1986). Στη Δανία, οι εκπαιδευτικές δαπάνες έφτασαν να απορροφούν το 13% των συνολικών δημόσιων δαπανών το

1980, επίπεδο αντίστοιχο με εκείνο των συντάξεων (Nørby Johansen, 1986). Η επένδυση αυτή μεταφράστηκε σε θεαματική βελτίωση της κοινωνικής κινητικότητας. Στη Νορβηγία, οι πιθανότητες ενός παιδιού από αμόρφωτο περιβάλλον να ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση τριπλασιάστηκαν, ενώ στη Σουηδία το ποσοστό του πληθυσμού με χαμηλή μόρφωση μειώθηκε από 65% το 1968 σε 40% το 1981 (Esping-Andersen, 2015; Olson, 1986). Αντίστοιχα, η Δανία πέτυχε τη μεγαλύτερη μείωση της επίδρασης της κοινωνικής καταγωγής στις επιδόσεις των γενεών μετά το 1970. Συγκεκριμένα, οι πιθανότητες ενός παιδιού με πατέρα χαμηλής μόρφωσης να αποκτήσει ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση βελτιώθηκαν σημαντικά, καταγράφοντας το υψηλότερο ποσοστό κινητικότητας μεταξύ των χωρών που μελετήθηκαν (Esping-Andersen, 2015).

Ωστόσο, τα συστήματα εμφάνισαν μια «σκοτεινή πλευρά» στην προσπάθειά τους για ομοιογενή κανονικότητα. Η Νορβηγία απομόνωνσε 20.000 παιδιά σε ειδικά σχολεία βάσει του νόμου του 1951, ενώ η απόπειρα επιβολής μιας κοινής γλώσσας (Samnorsk) προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις από 400.000 γονείς το 1952 και εγκαταλείφθηκε οριστικά το 1981 (Sejersted, 2011; Ramsøy, 1987). Στη Σουηδία, η απαίτηση για ομοιομορφία οδήγησε στη δημιουργία ειδικών τάξεων για κοινωνικούς ή ηθικούς λόγους, όπως συνέβη στο Γκέτεμποργκ το 1955 (Sejersted, 2011). Παράλληλα, παρέμειναν ανθεκτικές ταξικές και έμφυλες αποκλίσεις. Τα παιδιά από πανεπιστημιακά περιβάλλοντα συνέχιζαν να επιλέγουν ακαδημαϊκές κατευθύνσεις σε ποσοστό 74%, έναντι μόλις 15% των παιδιών ανειδίκευτων εργατών, ενώ στη Σουηδία οι γυναίκες αποτελούσαν το 75% των φοιτητών στη νοσηλευτική αλλά μόλις το 17% στους τεχνικούς τομείς (Olson, 1986).

Η εκπαίδευση χρησιμοποιήθηκε ως ο κύριος μηχανισμός κοινωνικής μηχανικής για την άρση των ταξικών φραγμών, αν και η εφαρμογή της διέφερε σημαντικά. Η Σουηδία εφάρμοσε έναν τεχνοκρατικό και συγκεντρωτικό μετασχηματισμό με στόχο την «ισότητα του αποτελέσματος», ενώ η Νορβηγία επέλεξε μια πιο συναινετική και πειραματική οδό, χρησιμοποιώντας την επιστημονική νομιμοποίηση για να αμβλύνει τις πολιτικές αντιπαραθέσεις. Η Δανία κινήθηκε πιο σταδιακά, διατηρώντας για μεγαλύτερο διάστημα στοιχεία του διαχωρισμού των μαθητών για λόγους οικονομικής ευελιξίας. Παρά τη θεαματική βελτίωση της κινητικότητας και στις τρεις χώρες, η ανθεκτικότητα των ταξικών αποκλίσεων στις επιλογές σπουδών απέδειξε ότι η θεσμική ισότητα δεν αρκεί για να

εξαλείφει πλήρως τα πλεονεκτήματα του πολιτισμικού κεφαλαίου (Sejersted, 2011; Esping-Andersen, 2015).

3.7 Μετανάστευση και μειονότητες

Αν η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στόχευε στην άμβλυνση των εσωτερικών ταξικών διαιρέσεων, η διαχείριση της μετανάστευσης και των μειονοτήτων έθεσε σε νέα βάση το ζήτημα της σκανδιναβικής ομοιογένειας. Η κοινωνική συνοχή κλονίστηκε από τη διπλή πρόκληση της μαζικής εργατικής μετανάστευσης και της διεκδίκησης αυτοδιάθεσης από την ιθαγενή μειονότητα των Σάμι στη Νορβηγία και τη Σουηδία. Το κεντρικό παράδοξο αφορούσε τον τρόπο με τον οποίο τα καθολικά συστήματα, οικοδομημένα πάνω στην αρχή της κοινωνικής συνοχής, θα διαχειρίζονταν την αναδυόμενη πολυπολιτισμικότητα (Hilson, 2008; Brochmann, 2022). Η απάντηση βασίστηκε σε μια διπλή πολιτική που συνδύαζε τον αυστηρό έλεγχο της εξωτερικής σφαίρας πρόσβασης με την περιεκτική απονομή δικαιωμάτων στο εσωτερικό για όσους διέμεναν νόμιμα (Brochmann, 2022). Ωστόσο, οι διαδρομές προς αυτό το μοντέλο και οι ιδεολογικές του εκφάνσεις διέφεραν σημαντικά μεταξύ των τριών χωρών.

Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, η αντιμετώπιση ήταν κοινή. Χαρακτηρίστηκε ως «μη-πολιτική», όπου οι περιορισμένες μεταναστευτικές ροές θεωρούνταν απλό ζήτημα αγοράς εργασίας και η αφομοίωση θεωρούνταν δεδομένη. Στη Σουηδία, με την άθικτη βιομηχανία της, αυτό πήρε τη μορφή οργανωμένης στρατολόγησης μέσω του Εθνικού Συμβουλίου Αγοράς Εργασίας (AMS) (Borevi, 2012). Ομοίως, η Δανία και η Νορβηγία, μετά την εκρηκτική οικονομική ανάπτυξη, άρχισαν να δέχονται εργάτες από την Τουρκία, τη Γιουγκοσλαβία και το Πακιστάν, θεωρώντας τους αρχικά ως προσωρινούς (Jønsson & Petersen, 2012; Nørby Johansen, 1986; Brochmann & Hagelund, 2012). Όμως, ο φόβος για κοινωνική στρωματοποίηση και υποβάθμιση των συνθηκών εργασίας, ισχυρά εκφρασμένος από τα συνδικάτα, οδήγησε σε μια ταχεία στροφή προς τον έλεγχο. Η Σουηδία ήταν η πρώτη που κινήθηκε, εισάγοντας περιορισμούς το 1968 και μια επίσημη αναστολή εισόδου το 1972, κυρίως για να προστατέψει την πολιτική της μισθολογικής αλληλεγγύης (Lundh & Ohlsson, 1994; Borevi, 2012). Ακολούθησε η Δανία το 1973, μετά την πετρελαϊκή κρίση (Einhorn et al., 2022), ενώ η Νορβηγία, παρά την πετρελαϊκή της άνθηση, εφάρμοσε την αναστολή τελευταία, το 1975, από φόβο μήπως γίνει «μαγνήτης» για ανειδίκευτους εργάτες. Μια απόφαση που

δικαιολογήθηκε πλέον με κοινωνικούς και πολιτισμικούς, όχι μόνο οικονομικούς, λόγους (Brochmann, 2022; Brochmann & Hagelund, 2012).

Οι διαφοροποιήσεις έγιναν ευκρινέστερες στη διαμόρφωση των πολιτικών ένταξης για όσους είχαν μείνει. Η Σουηδία έκανε την πιο ριζοσπαστική στροφή, υιοθετώντας το 1975 ένα πολυπολιτισμικό μοντέλο βασισμένο στις αρχές της Ισότητας, Ελευθερίας Επιλογής και Συνεργασίας. Αυτό περιελάμβανε υποχρεωτική διδασκαλία της μητρικής γλώσσας, κρατική στήριξη σε εθνοτικές οργανώσεις και αναγνώρισε το δικαίωμα στη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας, κατοχυρώνοντάς το ακόμη και στο Σύνταγμα, ως μέρος της αυτό-εικόνας της χώρας ως «ανθρωπιστικής υπερδύναμης» (Borevi, 2012; Sejersted, 2011; Brochmann, 2022). Αντίθετα, η Δανία επέμεινε σε μια εθνική στρατηγική, τηρώντας το δόγμα της ίσης μεταχείρισης μέσω των υφιστάμενων θεσμών, αποφεύγοντας ειδικές υπηρεσίες και τονίζοντας την προσαρμογή στον δανικό τρόπο ζωής (Brochmann, 2022; Jønsson & Petersen, 2012). Η Νορβηγία υιοθέτησε τη ρητορική της σουηδικής πολυπολιτισμικότητας, αλλά με πιο επιφανειακή εφαρμογή, επαναπροσδιορίζοντας την ισότητα ως ίση θέση για διαφορετικές ομάδες ενώ διατηρούσε το κράτος πρόνοιας ως κύριο εργαλείο ένταξης (Brochmann & Hagelund, 2012; Sejersted, 2011).

Παράλληλα, η μεταπολεμική περίοδος αποτέλεσε σημείο καμπής για την αυτόχθονη μειονότητα των Σάμι, της οποίας η πορεία λειτούργησε ως προάγγελος των εντάσεων που αργότερα θα αντιμετώπιζαν οι μετανάστες. Έχοντας υποστεί βίαιες πολιτικές αφομοίωσης (γλωσσικής και πολιτισμικής) και τις καταστροφικές συνέπειες του πολέμου, ειδικά στη Φινλανδία (Ahlness, 2022; Hilson, 2008), οι Σάμι από τη δεκαετία του 1950 προσέφυγαν σε διεθνείς φορείς και άσκησαν πίεση στα εθνικά κράτη. Αποκορύφωμα αυτής της προσπάθειας αποτέλεσε η διασυννοριακή κινητοποίηση και την Υπόθεση του Φράγματος Alta στη Νορβηγία στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η οποία ανάγκασε το κράτος να αναγνωρίσει ότι το ζήτημα ήταν εθνικό και όχι απλά αναπτυξιακό (Hilson, 2008; Sejersted, 2011).

Πίσω από αυτές τις πολιτικές και ιδεολογικές εξελίξεις, και οι τρεις κοινωνίες αντιμετώπισαν κοινά, δομικά προβλήματα που αποκάλυπταν τα όρια του μοντέλου. Η έλλειψη στέγασης οδήγησε σε οικιστικό διαχωρισμό και συγκέντρωση μεταναστών σε κακής ποιότητας κατοικίες στο Όσλο, τη Στοκχόλμη και τις δανικές πόλεις

(Brochmann & Hagelund, 2012; Olson, 1986). Η πολιτική ένταξης επικεντρώθηκε στον άνδρα-εργάτη, αφήνοντας πολλές γυναίκες μετανάστριες οικονομικά εξαρτημένες, καθώς αντιμετωπίστηκαν κυρίως ως μητέρες και σύζυγοι παρά ως εργαζόμενες (Brochmann & Hagelund, 2012). Επιπλέον, μέχρι το τέλος της περιόδου, η μεταβιομηχανική μετάβαση προς μια οικονομία υπηρεσιών και γνώσης δυσχέρανε την απασχόληση των νεοαφιχθέντων. Αυξάνοντας έτσι δραματικά το κόστος συναλλαγής λόγω των αυξημένων απαιτήσεων σε γλωσσικές και πολιτισμικές δεξιότητες (Lundh & Ohlsson, 1994; Bengtsson & Johansson, 1994).

Η διαχείριση της ετερογένειας ανέδειξε τρεις αποκλίνουσες στρατηγικές που επαναπροσέγγισαν με διαφορετικό τρόπο τη σχέση μεταξύ κοινωνικής ιθαγένειας και εθνικής ταυτότητας. Η θεμελιώδης διαφοροποίηση εντοπίζεται στον βαθμό ιδεολογικού μετασχηματισμού των θεσμικών πλαισίων. Η Σουηδία επέλεξε τον δρόμο ενός ιδεολογικού ριζοσπαστισμού ενσωματώνοντας την πολυπολιτισμικότητα στον κρατικό σχεδιασμό ως μέσο ηθικής νομιμοποίησης και διεθνούς προβολής (Borevi, 2012; Sejersted, 2011). Αντίθετα η Δανία ακολούθησε μια πορεία θεσμικού συντηρητισμού θεωρώντας ότι η επιβίωση του κράτους πρόνοιας προϋποθέτει την πολιτισμική ομοιομορφία και την ατομική αφομοίωση των νεοεισερχομένων (Jønsson & Petersen, 2012; Brochmann, 2022). Η Νορβηγία υιοθέτησε έναν λειτουργικό πραγματισμό όπου η ρητορική της αποδοχής δεν συνοδεύτηκε από ριζικές δομικές αλλαγές αλλά από την πεποίθηση ότι η καθολικότητα των παροχών αποτελεί το κύριο εργαλείο ένταξης (Brochmann & Hagelund, 2012; Sejersted, 2011). Τελικά η περίοδος αυτή απέδειξε ότι το σκανδιναβικό μοντέλο δεν παρήγαγε μια ενιαία απάντηση στην πολυπολιτισμικότητα καθώς η καθολικότητα χρησιμοποιήθηκε στη Σουηδία ως όχημα για την αναγνώριση της διαφοράς ενώ στη Δανία λειτούργησε ως φραγμός για την προστασία της εθνικής συνοχής (Brochmann, 2022; Borevi, 2012).

3.8 Οι Θεσμικές Διαδρομές της Σκανδιναβικής Πρόνοιας έως το 1980

Η μελέτη των τριών σκανδιναβικών κρατών έως το 1980 αποδεικνύει ότι το ενιαίο Σκανδιναβικό μοντέλο αποτελείται στην πραγματικότητα από τρεις διακριτές θεσμικές διαδρομές. Η μεταπολεμική «Χρυσή Εποχή» (1945-1980) δεν αντιπροσώπευε μια κοινή αρχή, αλλά τη συστηματική επαλήθευση και ενίσχυση των διαφορετικών μονοπατιών που είχαν χαραχθεί στην εποχή της θεμελίωσης (έως το 1945). Αυτή η ιστορική συνέχεια (Pierson, 1996) καθοδήγησε κάθε χώρα στην

επέκταση της κοινωνικής ιθαγένειας (Marshall, 1977) μέσω διαφορετικών πολιτικών στρατηγικών και θεσμικών μηχανισμών. Η σύνδεση της μεταπολεμικής ανάπτυξης με το προγενέστερο θεσμικό υπόβαθρο της κάθε χώρας αναδεικνύει πώς η δυναμική των πόρων εξουσίας (Korpi, 1983) και οι διαφορετικές ταξικές συμμαχίες (Baldwin, 1990) διαμόρφωσαν τρεις διακριτούς κόσμους κοινωνικής προστασίας (Esping-Andersen, 1990), με ετερογενή επίπεδα αποεμπορευματοποίησης, αποοικογενειοποίησης και κοινωνικής συνοχής (Sejersted, 2011).

Η επιδίωξη της πλήρους απασχόλησης, ως κεντρικός πυλώνας της Χρυσής Εποχής, υλοποιήθηκε μέσω στρατηγικών που αντικατόπτριζαν τις προϋπάρχουσες θεσμικές δομές. Η Σουηδία, με τη συγκεντρωτική της παράδοση, ανέπτυξε το πλέον δομημένο πλαίσιο μέσω του μοντέλου Rehn-Meidner (1951), προωθώντας μια ενεργητική αποεμπορευματοποίηση βασισμένη στον διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό και την επανεκπαίδευση (Kananen, 2014). Αντίθετα, η Νορβηγία, με το συναινετικό της μοντέλο που είχε θεμελιωθεί το 1938, επέλεξε μια παθητική/προστατευτική στρατηγική, διατηρώντας θέσεις εργασίας μέσω κρατικού ελέγχου πιστώσεων και μαζικών επιδοτήσεων (Esping-Andersen, 1985). Η Δανία, πιστή στο κορπορατιστικό της σύστημα (Γάνδης) και την αποκέντρωση, βασίστηκε στην εκρηκτική επέκταση του δημόσιου τομέα και σε μια γενναιόδωρη, αλλά παθητική, πολιτική εισοδήματος (Nørby Johansen, 1986). Κάθε προσέγγιση προετοίμασε διαφορετικές ευπάθειες για την επερχόμενη οικονομική στασιμότητα.

Ο μετασχηματισμός των οικογενειακών μοντέλων ακολούθησε ρυθμούς που προανήγγειλαν οι πρώιμες ιδεολογικές επιλογές. Η Σουηδία, επηρεασμένη από την κριτική των Myrdal, προχώρησε σε ριζοσπαστική και ιδεολογικά καθορισμένη αποοικογενειοποίηση, με τη γονική ασφάλιση (1974) και την επένδυση σε δημόσιους παιδικούς σταθμούς να αποσκοπούν στη συνειδητή αναδιάρθρωση των έμφυλων ρόλων (Olson, 1986). Η Νορβηγία επέδειξε ισχυρή θεσμική αδράνεια και αργή προσαρμογή, διατηρώντας για μεγαλύτερο διάστημα το πρότυπο της νοικοκυράς και υστερώντας δραματικά στην ανάπτυξη υποδομών παιδικής φροντίδας (Tsuya, 2003; Kuhnle, 1986). Η Δανία ακολούθησε μια πραγματιστική και οικονομικά κατευθυνόμενη οδό, όπου μέτρα όπως η ατομική φορολόγηση (1970) και η επέκταση δημόσιων υπηρεσιών είχαν ως κύριο στόχο την ευχέρεια ένταξης των γυναικών στην αγορά εργασίας (Nørby Johansen, 1986). Η βαθμώδης διαφοροποίησης στην ανεξαρτησία των γυναικών από την οικογενειακή δομή ήταν έντονοι (Orloff, 1993).

Η οργάνωση των συστημάτων υγείας αποκάλυψε διαφορετικές ισορροπίες μεταξύ κράτους, επαγγέλματος και τοπικής αυτοδιοίκησης. Η Σουηδία επαλήθευσε το κεντρικό, κρατικοποιημένο της μοντέλο με τη μεταρρύθμιση των «Επτά Κορόνων» (1970), που μετέτρεπε τους γιατρούς σε δημόσιους υπαλλήλους (Sejersted, 2011). Η Νορβηγία ενίσχυσε το μοντέλο της «ιατροκρατίας» υπό τον Karl Evang, διατηρώντας την επαγγελματική αυτονομία στην καθοδήγηση του συστήματος. Η Δανία εδραίωσε το αποκεντρωμένο και συμβατικό της μοντέλο, μεταφέροντας ευθύνες στις κομητείες και διατηρώντας έναν υβριδικό χαρακτήρα (Jespersen & Wrede, 2009). Και στις τρεις, ωστόσο, η φροντίδα μεταμορφώθηκε από φιλανθρωπία ή οικογενειακό βάρος σε δημόσιο δικαίωμα, εξασφαλίζοντας κοινωνική ενσωμάτωση και αυτονομία (Waerness & Ringen, 1987).

Οι συνταξιοδοτικές πολιτικές παρουσίασαν την πιο έντονη διαφοροποίηση ως προς την ικανότητα δημιουργίας διαταξικής συνοχής. Η Σουηδία, με προϋπόθεση την καθολική παράδοσή της (1913), επέβαλε το διχαστικό και υποχρεωτικό συμπληρωματικό σύστημα ATP (1959), ενσωματώνοντας τη μεσαία τάξη αλλά δημιουργώντας τεράστια δημόσια επενδυτικά ταμεία (Olson, 1986). Η Νορβηγία, μέσω του συναινετικού της μοντέλου, πέτυχε την ίδια ενσωμάτωση με την πλήρη θεσμική ενοποίηση του Εθνικού Συστήματος Ασφάλισης (1966), δημιουργώντας ένα ισχυρό σύστημα περιφερειακής αλληλεγγύης (Kuhnle, 1986). Η Δανία, λόγω της αδυναμίας της σοσιαλδημοκρατίας να σπάσει το αστικό μπλοκ και της ιδεολογικής της προσκόλλησης στους χειρώνακτες, κατέληξε σε ένα δυϊκό σύστημα. Μια γενναιόδωρη βασική σύνταξη για όλους, αλλά με την ανάπτυξη ιδιωτικών συμπληρωματικών σχεδίων για τα υψηλότερα εισοδήματα, αναπαράγοντας έτσι τις ανισότητες της αγοράς (Baldwin, 1990; Esping-Andersen, 1990).

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση αποτέλεσε κεντρικό εργαλείο κοινωνικής ισότητας, αλλά με διαφορετικό τόνο. Η Σουηδία εφάρμοσε μια τεχνοκρατική και συγκεντρωτική στρατηγική με στόχο την ισότητα του αποτελέσματος, καταργώντας το παράλληλο σύστημα (Olson, 1986). Η Νορβηγία χρησιμοποίησε επιστημονική νομιμοποίηση και πειραματισμό για να επιτύχει πολιτική συναίνεση και περιφερειακή σύγκλιση (Sejersted, 2011). Η Δανία προχώρησε σε σταδιακούς, πραγματιστικούς ελιγμούς, εξυπηρετώντας τις ανάγκες μιας οικονομίας μικρομεσαίων επιχειρήσεων (Nørby Johansen, 1986). Παρά τις τεράστιες επενδύσεις και τη βελτίωση της κινητικότητας (Esping-Andersen, 2015), η επιβίωση ταξικών και έμφυλων

διαχωρισμών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αποκάλυψε τα όρια αυτών των θεσμικών παρεμβάσεων στην πλήρη αναδιάρθρωση των κοινωνικών δομών.

Ο χειρισμός της διαφορετικότητας αποκάλυψε τις πιο βαθιές εντάσεις εντός του καθεστώτος της ομοιογένειας. Η κοινή στροφή προς τον έλεγχο μετά το 1973 (αναστολή μετανάστευσης) επέδειξε την προτεραιότητα της προστασίας του εσωτερικού συστήματος αναδιανομής. Ωστόσο, οι πολιτικές ένταξης διέφεραν ριζικά. Η Σουηδία υιοθέτησε ένα πολυπολιτισμικό μοντέλο (1975), αναγνωρίζοντας την πολιτισμική διατήρηση ως δικαίωμα (Borevi, 2012). Η Δανία επέμεινε σε μια πολιτική εθνικής αφομοίωσης και ίσης μεταχείρισης μέσω των υφιστάμενων θεσμών (Jønsson & Petersen, 2012). Η Νορβηγία υιοθέτησε μια ενδιάμεση, λιγότερο ιδεολογικά καθορισμένη προσέγγιση, εστιάζοντας στο κράτος πρόνοιας ως κύριο εργαλείο ένταξης (Brochmann & Hagelund, 2012). Αυτές οι επιλογές προανήγγειλαν τις βαθιές διαφοροποιήσεις που θα επηρεάσουν τη διαχείριση μιας μελλοντικής πολυπολιτισμικής πραγματικότητας.

Πίνακας 2

Διαφοροποίηση των Σκανδιναβικών Μοντέλων έως το 1980

Τομέας Πολιτικής	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία
Απασχόληση	Σύστημα Γάνδης με αποκεντρωμένο κορπορατισμό και παθητική πολιτική εισοδήματος (Norby Johansen; 1986).	Κρατικός έλεγχος των πιστώσεων και προστατευτική στρατηγική διατήρησης θέσεων εργασίας (Esping-Andersen; 1985).	Σύστημα Γάνδης με ενεργητική πολιτική επανεκπαίδευσης και μοντέλο Rehn-Meidner (Kananen; 2014; Olson; 1986).
Οικογένεια	Πραγματιστική προσέγγιση και ατομική φορολόγηση για την ένταξη των γυναικών στην αγορά (Norby Johansen; 1986; Orloff; 1993).	Θεσμική αδράνεια με επιβίωση του προτύπου της νοικοκυράς και υστέρηση σε υποδομές φροντίδας (Kuhle; 1986; Tsuya; 2003).	Ριζοσπαστική αποοικογενειοποίηση με γονική ασφάλιση και στόχο την ανατροπή των έμφυλων ρόλων (Olson; 1986; Sejersted; 2011).
Υγεία	Αποκεντρωμένο συμβατικό μοντέλο με την ευθύνη στις κομητείες και υβριδική διαχείριση (Jespersen; Wrede; 2009).	Ιατροκρατία υπό τον Karl Evang με έμφαση στην επαγγελματική αυτονομία των γιατρών (Sejersted; 2011; Uhde; 1995).	Κρατικοποιημένο σύστημα με τη μεταρρύθμιση των Επτά Κορόνων και τους γιατρούς ως δημόσιους υπαλλήλους (Olson; 1986; Sejersted; 2011).
Συντάξεις	Δνικό σύστημα με γενναιοδωρή βασική σύνταξη αλλά ανάπτυξη ιδιωτικών συμπληρωματικών σχεδίων (Baldwin; 1990; Esping-Andersen; 1990).	Πλήρης θεσμική ενοποίηση μέσω του Εθνικού Συστήματος Ασφάλισης και περιφερειακή αλληλεγγύη (Kuhle; 1986; Sejersted; 2011).	Σύστημα ATP για την πλήρη ενσωμάτωση της μεσαίας τάξης στο δημόσιο σύστημα πρόνοιας (Olson; 1986; Baldwin; 1990).
Εκπαίδευση	Σταδιακοί ελιγμοί με διατήρηση στοιχείων διαχωρισμού για την εξυπηρέτηση της οικονομικής ευελιξίας (Norby Johansen; 1986).	Επιστημονική νομιμοποίηση και πειραματισμός με στόχο την κοινωνική και περιφερειακή σύγκλιση (Sejersted; 2011; Thue; 2022).	Τεχνοκρατικός συγκεντρωτισμός με στόχο την ισότητα του αποτελέσματος και την κοινωνική αντιστάθμιση (Olson; 1986; Sejersted; 2011).
Μετανάστευση	Στρατηγική εθνικής αφομοίωσης και ίσης μεταχείρισης μέσω των υφιστάμενων εθνικών θεσμών (Brochmann; 2022; Jønsson; Petersen; 2012).	Λειτουργικός πραγματισμός με χρήση του κράτους πρόνοιας ως τον κύριο μηχανισμό ένταξης (Brochmann; Hagelund; 2012).	Ριζοσπαστικό πολυπολιτισμικό μοντέλο με αναγνώριση του δικαιώματος στην πολιτισμική ταυτότητα (Borevi; 2012; Brochmann; 2022).

4 Ο Μετασχηματισμός του Κράτους Πρόνοιας στη Μεταβιομηχανική Εποχή: Από την Κοινωνική Προστασία στην Κοινωνική Επένδυση (1980-Σήμερα)

Μετά το 1980, η κοινωνική πολιτική στις προηγμένες βιομηχανικές χώρες υπέστη μια θεμελιώδη μεταμόρφωση, μακριά από το καθολικό και συλλογικό μοντέλο πρόνοιας της μεταπολεμικής «χρυσής εποχής». Αυτή η μεταβολή ήταν η απάντηση σε μια σειρά από συντονισμένες πιέσεις: τις οικονομικές κρίσεις και τον στασιμοπληθωρισμό της δεκαετίας του 1970, την αναδυόμενη παγκοσμιοποίηση των χρηματοπιστωτικών αγορών, τη δημογραφική γήρανση και τη ριζική αλλαγή στις οικογενειακές δομές και τους γυναικείους ρόλους (Esping-Andersen, 2002). Η ιδεολογική επίθεση του νεοφιλελευθερισμού, που προωθούσε την απορρύθμιση, τη μείωση του κράτους και τον ατομικισμό, αποτέλεσε το πλαίσιο για αυτή τη συζήτηση, αλλά τα πραγματικά αποτελέσματα ήταν πιο πολύπλοκα από μια απλή κατάργηση του κράτους πρόνοιας.

Η κύρια απάντηση ήταν μια μετατόπιση προς το λεγόμενο «Κράτος Επένδυσης» ή τον «Τρίτο Δρόμο», που επιδίωκε να συμβιβάσει την αγορά με κοινωνικούς στόχους (Powell, 2019). Σε αυτό το νέο μοντέλο, ο σκοπός της κοινωνικής πολιτικής παύει να είναι κυρίως η παθητική αντιστάθμιση των απωλειών εισοδήματος και γίνεται η ενεργητική επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο (στην εκπαίδευση, τις δεξιότητες και την απασχόληση) για να προετοιμάσει τα άτομα και τις οικονομίες για την οικονομία της γνώσης (Esping-Andersen, 2006). Παράλληλα, εδραιώνεται η λογική του «Κράτους Ανταγωνισμού», όπου όλες οι πολιτικές, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών, υποτάσσονται στον στόχο της ενίσχυσης της εθνικής ανταγωνιστικότητας στην παγκόσμια αγορά (Bengtsson et al., 2015). Αυτή η διπλή στροφή μετασχηματίζει τον πολίτη από δικαιούχο σε «επενδυτή» ή «επιχειρηματία του εαυτού του», του οποίου η αξία μετριέται από τη συνεισφορά του στην παραγωγικότητα.

Αυτή η μεταμόρφωση συνεπάγεται μια βαθιά ατομικοποίηση της ευθύνης και του κινδύνου. Στο προηγούμενο μοντέλο, κίνδυνοι όπως η ανεργία θεωρούνταν σε μεγάλο βαθμό δομικά προβλήματα. Στο νέο πλαίσιο, όλο και περισσότερο αντιμετωπίζονται ως αποτέλεσμα ατομικών ελλείψεων, κακών επιλογών ή έλλειψης προσόντων (Bengtsson et al., 2015). Κατά συνέπεια, το δικαίωμα στην πρόνοια γίνεται υπό όρους και σχετίζεται άρρηκτα με την υποχρέωση να συμμετάσχει κανείς

σε προγράμματα ενεργοποίησης (activation) ή να αποδεχθεί οποιαδήποτε διαθέσιμη εργασία, σύμφωνα με τη λογική του «workfare» (Ulmetig & Harsløf, 2013). Αυτή η λογική της αμοιβαιότητας αντικαθιστά την προηγούμενη της αλληλεγγύης και εισάγει έναν νέο, συχνά τιμωρητικό, μηχανισμό κοινωνικού ελέγχου (Wahl, 2011). Το κράτος δεν είναι πλέον μόνο προστάτης απέναντι στον κίνδυνο, αλλά και ο παραγωγός του, απειλώντας με διακοπή της στήριξης.

Η έμφαση στην απασχόληση και την παραγωγικότητα επαναπροσδιορίζει και τους κύριους δικαιούχους της πολιτικής. Η γυναικεία απασχόληση γίνεται κεντρικός στόχος, όχι τόσο για λόγους ισότητας, αλλά για λόγους οικονομικής αναγκαιότητας όπως την ενίσχυση του ΑΕΠ, τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης και την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας (Esping-Andersen, 2006; Shaver, 2019). Οι πολιτικές συμφιλίωσης εργασίας και οικογένειας, όπως οι παιδικοί σταθμοί, γίνονται κρίσιμες για την επίτευξη αυτού του στόχου. Παράλληλα, οι μετανάστες θεωρούνται ως ζωτική πηγή εργασίας για τις γερασμένες οικονομίες, αλλά η πρόσβασή τους σε πλήρη δικαιώματα πρόνοιας συχνά περιορίζεται ή υποβάλλεται σε πρόγραμμα γρήγορης ένταξης στην αγορά εργασίας (Ulmetig & Harsløf, 2013). Παρά τη ρητορική της καθολικότητας, αυτές οι πολιτικές τείνουν να ενισχύουν ένα νέο χάσμα μεταξύ «εκείνων που είναι μέσα» (insiders) - των σταθερών, ειδικευμένων εργαζομένων – και «εκείνων που είναι έξω» (outsiders) - των νέων, των μεταναστών και των εργαζομένων με ασταθείς μορφές απασχόλησης (Esping-Andersen, 2002).

Αυτός ο μετασχηματισμός δεν εφαρμόζεται σε ένα κενό πολιτικό ή θεσμικό πεδίο. Όπως ανέλυσε η Sassen (2006), η παγκοσμιοποίηση δεν περιορίζει απλώς το έθνος-κράτος, αλλά ενσωματώνεται σε αυτό, δημιουργώντας μια νέα, υβριδική μορφή εξουσίας. Αυτή η διαδικασία συχνά ενισχύει την εκτελεστική εξουσία και την γραφειοκρατία, αποδυναμώνοντας τον νομοθετικό σώμα και τη δημόσια διαβούλευση, που είναι απαραίτητα για τη δημοκρατική νομιμοποίηση των κοινωνικών πολιτικών. Επιπλέον, οι δημογραφικές προκλήσεις (γήρανση, χαμηλή γονιμότητα) δημιουργούν ένα αδιέξοδο καθώς τα κράτη δυσκολεύονται να διατηρήσουν ταυτόχρονα δημοσιονομική πειθαρχία, ισότητα και υψηλή απασχόληση, ένα τρίλημμα που οδηγεί σε δύσκολες και πολιτικά επώδυνες επιλογές (Diamond, 2019).

Μετά την οικονομική κρίση του 2008, αυτές οι τάσεις εντείνονται στο πλαίσιο της μόνιμης λιτότητας. Οι δημοσιονομικοί περιορισμοί γίνονται ακόμη πιο έντονοι, ενισχύοντας τη στροφή προς στοχευμένες παροχές, την εντατικοποίηση των πολιτικών welfare και την αναζήτηση «αποδοτικότητας» μέσω της νέας δημόσιας διαχείρισης και της ιδιωτικοποίησης υπηρεσιών (Farnsworth & Irving, 2019). Το τελικό αποτέλεσμα είναι ένα διαφορούμενο νέο τοπίο κοινωνικής πολιτικής. Ένα σύστημα που έχει προσαρμοστεί για να επιβιώσει σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης και δημογραφικής πίεσης, αλλά που συχνά εγκαταλείπει την καθολική προστασία, ατομικοποιεί τον κίνδυνο και επιδεινώνει τις κοινωνικές ανισότητες, αφήνοντας ανοιχτή τη βαθιά ένταση μεταξύ της λογικής του ανταγωνισμού και της αξίας της αλληλεγγύης.

Οι νέες παγκόσμιες πιέσεις και οι ιδεολογικές μετατοπίσεις φιλτράρονται μέσα από τις προϋπάρχουσες θεσμικές δομές. Η υιοθέτηση του κράτους κοινωνικής επένδυσης και οι πολιτικές ενεργοποίησης δεν προσέλαβαν την ίδια μορφή στη Δανία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία, αλλά λειτούργησαν ως προσαρμογές εντός των διακριτών ιστορικών διαδρομών κάθε χώρας, επιβεβαιώνοντας τη διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ των παγκόσμιων δυνάμεων και των εδραιωμένων εθνικών θεσμικών ταυτοτήτων (Ulmestig & Harsløf, 2013).

Συνολικά, οι νέες παγκόσμιες πιέσεις και οι ιδεολογικές μετατοπίσεις δεν επιβάλλονται με ομοιόμορφο τρόπο, αλλά φιλτράρονται μέσα από τις προϋπάρχουσες θεσμικές δομές, επιβεβαιώνοντας τη διαρκή ισχύ της εξάρτησης από το μονοπάτι (Pierson, 1996). Για τη Σουηδία, αυτό το θεσμικό φίλτρο υπήρξε η μακρά παράδοση ενός ισχυρού και συγκεντρωτικού κράτους, η οποία επέτρεψε έναν ορθολογικό και τεχνοκρατικό ανασχεδιασμό των συστημάτων πρόνοιας (Sejersted, 2011). Στη Δανία, ο εδραιωμένος κορπορατισμός και η στενή συνεργασία των κοινωνικών εταίρων καθόρισαν τη μετάβαση προς το μοντέλο της ευελιξίας με ασφάλεια (Kvist, 2015; Nørby Johansen, 1986). Στη Νορβηγία, η στρατηγική διαχείριση των φυσικών πόρων και του πετρελαϊκού πλούτου λειτούργησε ως κρίσιμο δημοσιονομικό μαξιλάρι, επιτρέποντας μια πιο σταδιακή και συναινετική προσαρμογή στις μεταβιομηχανικές προκλήσεις (Sejersted, 2011; Brochmann & Hagelund, 2012). Η υιοθέτηση του κράτους κοινωνικής επένδυσης και οι πολιτικές ενεργοποίησης λειτούργησαν, επομένως, ως στρατηγικές προσαρμογής εντός των διακριτών ιστορικών διαδρομών,

διατηρώντας την ιδιαιτερότητα της εθνικής θεσμικής ταυτότητας κάθε κράτους (Katzenstein, 1985; Ulmestig & Harsløf, 2013).

4.1 Απασχόληση και Ανεργία

Η αντιμετώπιση της ανεργίας στα Σκανδιναβικά κράτη ξεκίνησε από διαφορετικές αρχικές συνθήκες αλλά συγκλίνει προς κοινές λογικές. Στη Δανία, η ανεργία που εκτινάχθηκε στο 10,7% το 1983 αποτέλεσε το έναυσμα για μια βαθιά ιδεολογική μετατόπιση, όπου το πρόβλημα επαναπροσδιορίστηκε ως διαρθρωτικό έλλειμμα που οφειλόταν στα αντικίνητρα των γενναιόδωρων παροχών (Larsen, 2013). Αυτή η αναπλαισίωση, που συνέβη και στη Σουηδία μετά τη βαθιά κρίση της περιόδου 1991-1993, οδήγησε σε μια θεμελιώδη αλλαγή καθώς ο κύριος στόχος της κοινωνικής πολιτικής έπαψε να είναι η διατήρηση του εισοδήματος και μετατοπίστηκε στην ενίσχυση της απασχολησιμότητας μέσω του καταναγκασμού (Abrahamson, 2015). Στη Σουηδία, αυτή η μετάβαση από το κεϋνσιανό μοντέλο χαρακτηρίστηκε από τον επαναπροσδιορισμό της ανεργίας ως διαρθρωτικού ελλείμματος και την έμφαση στις πολιτικές προσφοράς (Larsen, 2013; OECD, 1999). Η Νορβηγία, με την άνοδο της ανεργίας από πολύ χαμηλά επίπεδα (μέσος όρος 1% το 1961-79) σε 6% το 1993 (Πίνακας 3, Διάγραμμα 1) (Lødemel et al., 2001; Kuhnle, 1986), ακολούθησε μια πιο προστατευτική, αλλά εξίσου ενεργητική πορεία, ορίζοντας την ενεργό απασχόληση ως πρώτη επιλογή του συστήματος μέσω των Λευκών Βιβλίων της δεκαετίας του 1990 (Lødemel et al., 2001).

Πίνακας 3

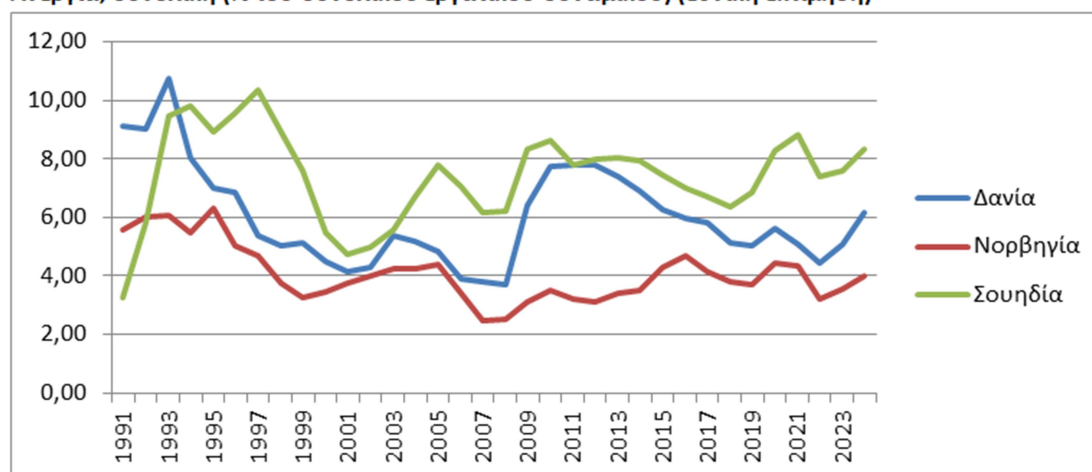
Ανεργία, συνολική (% του συνολικού εργατικού δυναμικού) (εθνική εκτίμηση)

Έτος	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία	Έτος	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία
1991	9,10	5,55	3,26	2008	3,68	2,52	6,24
1992	9,03	6,01	5,83	2009	6,41	3,10	8,35
1993	10,72	6,06	9,48	2010	7,75	3,53	8,61
1994	8,04	5,47	9,78	2011	7,77	3,20	7,80
1995	6,99	6,31	8,90	2012	7,80	3,13	7,98
1996	6,84	5,04	9,55	2013	7,38	3,43	8,05
1997	5,40	4,69	10,36	2014	6,93	3,49	7,95
1998	5,04	3,74	8,94	2015	6,28	4,30	7,43
1999	5,14	3,25	7,61	2016	5,99	4,68	6,99
2000	4,48	3,46	5,47	2017	5,83	4,16	6,72
2001	4,16	3,74	4,73	2018	5,13	3,80	6,37
2002	4,27	4,02	4,97	2019	5,02	3,68	6,83
2003	5,40	4,22	5,56	2020	5,64	4,42	8,29
2004	5,20	4,26	6,69	2021	5,07	4,36	8,80
2005	4,83	4,38	7,81	2022	4,43	3,23	7,42
2006	3,90	3,40	7,07	2023	5,09	3,57	7,61
2007	3,80	2,49	6,16	2024	6,15	3,98	8,31

Πηγή: (World Bank, n.d.), επεξεργασία με Excel

Διάγραμμα 1

Ανεργία, συνολική (% του συνολικού εργατικού δυναμικού) (εθνική εκτίμηση)

Πηγή: (World Bank, n.d.), επεξεργασία με Excel

Οι πολιτικές προσφοράς εργασίας ενισχύθηκαν από δραστικές θεσμικές παρεμβάσεις, που εξέφραζαν ωστόσο διαφορετικές προσεγγίσεις. Η Σουηδία ξεκίνησε τη στρατηγική της «Τρίτης Οδού» το 1982 με επιθετική υποτίμηση της κορώνας κατά 16% για ενίσχυση των εξαγωγών (Sejersted, 2011). Το 1983,

θεσμοθέτησε τα Συλλογικά Ταμεία Μισθωτών σε μια αποδυναμωμένη μορφή που εξυπηρετούσε την επένδυση στην οικονομία (Esping-Andersen, 1990; Sejersted, 2011). Η κρίσιμη απορρύθμιση της πιστωτικής αγοράς το 1985, γνωστή ως «Επανάσταση του Νοεμβρίου», πυροδότησε κερδοσκοπική άνθηση και υπερθέρμανση, οδηγώντας τελικά στην καταστροφική κρίση 1991-1993 (Sejersted, 2011). Η βαρύτητα αυτής της κρίσης αποτυπώνεται στην εκτόξευση του ποσοστού ανεργίας στη Σουηδία, το οποίο τριπλασιάστηκε από 3,2% το 1991 σε 9,5% το 1993, φθάνοντας στο αποκορύφωμα του 10,36% το 1997 (Πίνακας 3 και Διάγραμμα 1). Η Δανία, αντίθετα, προώθησε καθολική παιδική φροντίδα για την πλήρη διαθεσιμότητα του εργατικού δυναμικού (Jensen, 2021) και συνέδεσε νομοθετικά την ηλικία συνταξιοδότησης με το προσδόκιμο ζωής (Kvist, 2015). Η Νορβηγία, ενισχύοντας τη λογική της ενεργού απασχόλησης, αύξησε σημαντικά το 1996 το απαιτούμενο ελάχιστο εισόδημα για πρόσβαση σε επιδόματα ανεργίας, αποκλείοντας τους χαμηλόμισθους και τους εργαζόμενους μερικής απασχόλησης (Lødemel et al., 2001).

Ο πυρήνας των μεταρρυθμίσεων έγκειται στη θεσμοθέτηση της λογικής της ενεργοποίησης και του workfare. Η Δανία θεσμοποίησε το μοντέλο «ευελιξίας με ασφάλεια» (flexicurity) τη δεκαετία του 1990, όπου η ασφάλεια υψηλής αναπλήρωσης εισοδήματος (έως 90% για ορισμένες ομάδες) έγινε εξαρτημένη από την υποχρεωτική συμμετοχή σε προγράμματα (Scott, 2014; Jensen, 2015). Ο Νόμος περί Ενεργού Κοινωνικής Πολιτικής του 1997 παγίωσε τη λογική αντιστοιχίας δικαιωμάτων-υποχρεώσεων με αυστηρές κυρώσεις (Kananen, 2014). Παρόμοια, στη Νορβηγία η μεταρρύθμιση NAV (2006) έθεσε τις βάσεις για workfare. Ωστόσο, η υιοθέτηση μεθόδων New Public Management (NPM) οδήγησε σε εντατικοποίηση καθώς και στην εστίαση των υπαλλήλων σε εύκολες περιπτώσεις, παραμελώντας τις πιο σύνθετες (Solstad, 2023). Το κόστος αυτής της πίεσης ήταν υψηλό καθώς η απουσία από την απασχόληση λόγω ψυχικών προβλημάτων αυξήθηκε κατά 150% μεταξύ 1994 και 1999 (Wahl, 2011). Στη Σουηδία, η αναθεώρηση του Νόμου περί Κοινωνικών Υπηρεσιών (1998) μετέφερε την ευθύνη ενεργοποίησης στους δήμους, δημιουργώντας μια «νέα γεωγραφία κινδύνων» όπου η προστασία εξαρτήθηκε από τους πόρους του δήμου κατοικίας (Kananen, 2014; Scarpa, 2013). Παράλληλα, το κράτος προώθησε την αυτοαπασχόληση, καταπολεμώντας τους κινδύνους εισάγοντας νέους ατομικούς κινδύνους (Ulmestig, 2013).

Οι οικονομικές κρίσεις λειτούργησαν ως καταλύτες για περαιτέρω σκλήρυνση. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 χρησιμοποιήθηκε στη Δανία για να νομιμοποιηθεί η δραματική μείωση της μέγιστης διάρκειας του επιδόματος ανεργίας από 4 σε 2 χρόνια (Scott, 2014) και η περαιτέρω υποχώρηση της κοινωνικής ασφάλειας (Jensen, 2015). Στη Σουηδία, η κρίση της δεκαετίας του 1990 είχε ήδη οδηγήσει στη μείωση της αναπλήρωσης εισοδήματος στο 80% και στην επαναφορά της περιόδου αναμονής (Ploug, 1999). Η Νορβηγία, με τη δημοσιονομική της ισχύ, χρησιμοποίησε το Ταμείο Πετρελαίου για να στηρίξει την εγχώρια ζήτηση κατά την κρίση του 2008 (Sejersted, 2011; OECD, 2019). Οι αντιδράσεις της αγοράς εργασίας σε αυτές τις κρίσεις ήταν διαφορετικές: ενώ η ανεργία στη Σουηδία ξεπέρασε ξανά το 8% μετά το 2009, η Νορβηγία δεν υπερέβη ποτέ το 3,6% και η Δανία πέρασε μια σύντομη αύξηση πριν επιστρέψει σε πτώση (Διάγραμμα 1).

Τα σύγχρονα συστήματα παρουσιάζουν μια παραδοξότητα μεταξύ προστασίας και πειθαρχίας, με σημαντικές δομικές προκλήσεις. Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία (Πίνακας 3), το 2024 τα ποσοστά ανεργίας διατηρούν χαρακτηριστικές διαφορές: 6.1% στη Δανία, 4% στη Νορβηγία και 8.3% στη Σουηδία. Το δανικό σύστημα (2025) παραμένει εξαιρετικά αυστηρό, επιβάλλοντας τον κανόνα των 225 ωρών εργασίας ετησίως και άμεση διαθεσιμότητα για εργασία, για κατοχύρωση δικαιώματος σε επιδόματα ανεργίας (European Commission, 2025). Η νορβηγική κοινωνική ασφάλεια (2025) είναι προστατευτική αλλά με αυστηρές προϋποθέσεις, όπως περίοδος αναμονής 12 εβδομάδων για όσους κριθούν υπαίτιοι και περιορισμός διάρκειας στις 52 εβδομάδες για χαμηλά εισοδήματα (European Commission, 2025). Παρά το χαμηλό επίσημο ποσοστό ανεργίας, η Νορβηγία αντιμετωπίζει εκτεταμένη δομική αδράνεια, με δαπάνες για επιδόματα ασθενείας και αναπηρίας στο 9% του ΑΕΠ και με το 25% της ομάδας 55-67 ετών να ζει με επιδόματα αναπηρίας (OECD, 2024, 2019). Η σουηδική ασφάλιση ανεργίας (2025) διακρίνεται σε βασική και εισοδηματική. Η βασική, με αυστηρή «συνθήκη εργασίας» (6 μήνες απασχόλησης το τελευταίο έτος και διαθεσιμότητα για εργασία 3 ώρες την ημέρα και 17 την εβδομάδα), προσφέρει καθολική προστασία. Η εισοδηματική είναι προαιρετική με αναπλήρωση 80%-70% (European Commission, 2025). Παράλληλα, η Σουηδία παρουσιάζει μειωμένη εσωτερική γεωγραφική κινητικότητα, ένα μεταβιομηχανικό παράδοξο που ενισχύει τους τοπικούς δεσμούς (Bengtsson & Johansson, 1994).

Η μελέτη των σύγχρονων πολιτικών απασχόλησης επιβεβαιώνει ότι οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις τρεις σκανδιναβικές χώρες, αποτελούν την οργανική συνέχεια των διαφορετικών θεσμικών διαδρομών που αναπτύχθηκαν έως το 1980. Το κοινό πλαίσιο της ενεργοποίησης εφαρμόζεται μέσα από διακριτά θεσμικά φίλτρα, που διαμορφώθηκαν από τους ιστορικά συσσωρευμένους πόρους εξουσίας (Korpi, 1983) και τις διαφορετικές ταξικές συμμαχίες (Baldwin, 1990) της κάθε χώρας.

Σε αυτό το πλαίσιο η Δανία εφαρμόζει την ενεργοποίηση μέσω της πειθαρχικής λογικής του «flexicurity», αντικατοπτρίζοντας την παράδοσή της σε κορπορατιστικές διαπραγματεύσεις και την ιστορική της τάση για ρυθμιζόμενη προσαρμογή. Η Σουηδία την εφαρμόζει μέσω της ατομικοποίησης και αποκέντρωσης του κινδύνου, μετατρέποντας, αλλά όχι εγκαταλείποντας, το συγκεντρωτικό και καθολικό πλαίσιο που την χαρακτήρισε τη «Χρυσή Εποχή». Η Νορβηγία την εφαρμόζει ως προστατευτική ενεργητικότητα, διατηρώντας χαμηλή ανεργία μέσω οικονομικών πόρων, αλλά αναβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο δομικές προκλήσεις που αφορούν στην πλήρη ένταξη. Η σύγκριση των τάσεων ανεργίας (Πίνακας 3, Διάγραμμα 1) από το 1991 και μετά αποτελεί την εμφανή, ποσοτική επιβεβαίωση αυτών των θεσμικών διαφοροποιήσεων. Με την πορεία της ανεργίας σε κάθε χώρα, από σταθερά χαμηλή στην Νορβηγία, με έντονες διακυμάνσεις στην Δανία, μέχρι πολύ υψηλότερη στην Σουηδία, να αντικατοπτρίζει διαφορετικό συνδυασμό ιστορικής κληρονομιάς, πολιτικής επιλογής και οικονομικής δομής. Καταληκτικά, η φαινομενικά κοινή μετάβαση στο «κράτος ενεργοποίησης» αποκαλύπτει στην πραγματικότητα την ελαστική και διαρκώς επαναπροσδιοριζόμενη φύση των τριών σκανδιναβικών καθεστώτων ευημερίας, τα οποία συνεχίζουν να εξελίσσονται σε δικά τους διακριτά μονοπάτια.

4.2 Οικογενειακή πολιτική και φύλο

Η οικογενειακή πολιτική των σκανδιναβικών χωρών μετά το 1980 χαρακτηρίστηκε από μια κοινή στρατηγική προς το μοντέλο του διπλού εισοδήματος, αλλά με διακριτές εθνικές προσεγγίσεις. Αυτές οι διαφοροποιήσεις εκδηλώθηκαν πιο έντονα στον βασικό άξονα της προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας (Early Childhood Education and Care - ECEC). Η Δανία, μετατρέποντας την οικογενειακή πολιτική σε στρατηγική κοινωνικής επένδυσης, ενίσχυσε την ταχύτατη επέκταση των ECEC για την άμεση απελευθέρωση του γυναικείου δυναμικού (Larsen & de la Porte, 2022). Αυτή η στροφή συνδέθηκε με δημογραφική ανάκαμψη (γονιμότητα από 1,55

το 1980 σε 1,80 το 1995) (Tsuya, 2003) και η χώρα αναδείχθηκε σε πρωτοπόρο για παιδιά κάτω των 3 ετών, με κάλυψη να εκτινάσσεται από 32% (1981) σε 64% (1995) και 68% (2020) (Lehto et al., 1999; Larsen & de la Porte, 2022). Η Σουηδία, με καθαρά ιδεολογική προσέγγιση για την ριζική ισότητα φύλων μέσω του μοντέλου «δύο εισοδηματιών - δύο φροντιστών», επέκτεινε ένα καθολικό σύστημα υψηλής ποιότητας, με κάλυψη να αυξάνεται από 42% (1981) σε 51% (1995) (Lehto et al., 1999; Rostgaard, 2014). Μια σημαντική ιδεολογική επιλογή ήταν η σκόπιμη κατάργηση το 1994 ενός σχεδίου για επιλογή μετρητών αντί για φροντίδα, προκειμένου να προστατευθεί και να ενισχυθεί το δημόσιο δίκτυο παιδικών σταθμών (Sejersted, 2011). Η Νορβηγία, διατηρώντας μια πιο «προαιρετική» και ευέλικτη στρατηγική (Lohmann & Zagel, 2016), ξεκίνησε αργότερα (κάλυψη από 13% το 1981 σε 36% το 1995) με ένα μικτό σύστημα όπου το 60% των νηπιαγωγείων ήταν δημοτικά (Lehto et al., 1999). Έφτασε σε εξαιρετικά υψηλά ποσοστά μετά το ατομικό δικαίωμα πρόσβασης το 2009, διατηρώντας ωστόσο την εναλλακτική των «μετρητών για φροντίδα» (Kontantstøtte) (Rostgaard, 2014). Η μαζική κάλυψη στη Δανία λειτουργεί ως ισχυρός μηχανισμός ισότητας, με το 87% των παιδιών από το φτωχότερο εισοδηματικό πεμπτημόριο να φοιτά σε επίσημες δομές (Kvist, 2015). Παρά την γενική γενναιοδωρία, υπήρξαν πιέσεις: στη Δανία, οι περικοπές μετά το 2008 επιδείνωσαν την ποιότητα, οδηγώντας σε νέα πρότυπα το 2020 (Larsen & de la Porte, 2022), ενώ στη Σουηδία η κρίση της δεκαετίας του 1990 προκάλεσε περικοπές 15% στον προϋπολογισμό της παιδικής φροντίδας (Tsuya, 2003).

Το σύστημα αδειών γονικής φροντίδας αποτελεί έναν άλλο κρίσιμο άξονα διαφοροποίησης. Η Σουηδία θεσμοθέτησε το πιο ισχυρό μοντέλο για την προώθηση της ισότητας, με μη μεταβιβάσιμες «ποσοστώσεις για τον πατέρα» που εισήχθησαν το 1995 και ενισχύθηκαν το 2002, οδηγώντας τους άνδρες να χρησιμοποιούν το 24,5% του συνολικού χρόνου άδειας το 2011 (Rostgaard, 2014). Η Νορβηγία ακολούθησε παρόμοια πορεία, με την εισαγωγή ποσόστωσης το 1993 να αυξάνει δραματικά τη συμμετοχή των ανδρών από 1% (1993) σε 17,8% (2011) (Rostgaard, 2014). Σήμερα, και οι δύο χώρες έχουν ισχυρά συστήματα με δεσμευμένα, μη μεταβιβάσιμα τμήματα για κάθε γονέα (European Commission, 2025). Αντίθετα, η Δανία διατήρησε για πολλές δεκαετίες ένα πλαίσιο με μεγάλο μεταβιβάσιμο μέρος, ξεκινώντας με μια σύντομη, αποκλειστική άδεια για τον πατέρα (2 εβδομάδες, 1998) που καταργήθηκε το 2002 υπέρ της ελεύθερης επιλογής. Αυτό οδήγησε σε έντονα έμφυλη χρήση, με

τους άνδρες να καταναλώνουν μόλις το 7,4% των ημερών το 2011 (Rostgaard, 2014; Abrahamson, 2015). Μόνο πρόσφατα (2022) υιοθετήθηκε ένα μοντέλο με 24 εβδομάδες ανά γονέα και περιορισμένη μεταβιβασιμότητα (European Commission, 2025).

Όσον αφορά τις μονογονεϊκές οικογένειες, οι προσεγγίσεις κυμαίνονται από την ενεργοποίηση έως την πειθαρχία. Η Νορβηγία εφαρμόζει μια στρατηγική «ενεργοποίησης» με «Μεταβατικό Επίδομα» έως 3 έτη, το οποίο μετά το πρώτο έτος του παιδιού εξαρτάται από εργασία ή σπουδές (European Commission, 2025). Η Σουηδία εστιάζει στην εθνική ενοποίηση και στον αυτόματο διαμοιρασμό επιδομάτων μεταξύ γονέων με κοινή επιμέλεια, μειώνοντας τις συγκρούσεις (Hakovirta et al., 2013). Η Δανία, ωστόσο, υιοθέτησε μια ξεκάθαρα πειθαρχική προσέγγιση από τη δεκαετία του 2000, με επίδομα 35% χαμηλότερο από την κανονική βοήθεια και τον «Κανόνα των 300 Ωρών» για διατήρηση των παροχών (Hakovirta et al., 2013). Η υποχρεωτική φροντίδα σε υποβαθμισμένες περιοχές (από το 2018) επικρίνεται ως καταναγκαστικό μέτρο, ενώ τόσο στη Σουηδία όσο και στη Νορβηγία, ομάδες όπως οι μετανάστριες και οι χαμηλόμισθες γυναίκες ενδέχεται να μην ωφελούνται πλήρως (Larsen & de la Porte, 2022; OECD, 2025; Sejersted, 2011).

Η συγκριτική ανάλυση της οικογενειακής πολιτικής και των πολιτικών ισότητας φύλων αποδεικνύει ότι οι δύο αυτοί τομείς αποτελούν άρρηκτα συνδεδεμένες όψεις της ίδιας θεσμικής πραγματικότητας. Η οικογενειακή πολιτική λειτουργεί ως ο κύριος διαμεσολαβητής μέσω του οποίου οι βαθιές θεσμικές διαδρομές (Pierson, 1996) μεταφράζονται σε συγκεκριμένα αποτελέσματα ισότητας. Οι βασικοί άξονες της πολιτικής, όπως η παροχή ECEC, οι άδειες γονέων και η υποστήριξη μονογονεϊκών οικογενειών, δεν είναι απλά τεχνικά μέτρα, αλλά θεσμικοί μηχανισμοί που αναδιαμορφώνουν τους ρόλους των φύλων, την οικογενειακή οργάνωση και τη σχέση μεταξύ αγοράς εργασίας και κοινωνικής αναπαραγωγής (Orloff, 1993; Esping-Andersen, 1999). Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των τριών χωρών σε αυτούς τους άξονες είναι άμεσες εκδηλώσεις των διαφορετικών θεσμικών τους λογικών (Esping-Andersen, 1990). Η συνεκτική και ιδεολογικά διαποτισμένη προσέγγιση της Σουηδίας, η δυναμική μετατροπή (Thelen, 2005) του συναινετικού μοντέλου της Νορβηγίας και η πραγματιστική, αλλά εσωτερικά αντιφατική στρατηγική της Δανίας, δεν αποτελούν τυχαίες πολιτικές επιλογές. Αντικατοπτρίζουν

διαφορετικούς θεμελιώδεις συμβιβασμούς και δομές ευκαιρίας για την επίτευξη ισότητας, οι οποίες έχουν ριζώσει βαθιά στον θεσμικό τους χαρακτήρα.

Η διαφοροποίηση που παρατηρείται στις πολιτικές αυτές μεταφράζεται τελικά σε διαφορετικούς τύπους ισότητας. Από τη δομική και ολιστική έως την επιλεκτική και υπό όρους, αποκαλύπτοντας τον καθοριστικό ρόλο της θεσμικής διαδρομής στη διαμόρφωση τόσο της πολιτικής όσο και των κοινωνικών της αποτελεσμάτων.

4,3 Υγεία και κοινωνική φροντίδα

Η Δανία κλήθηκε να διαχειριστεί τις συνέπειες της δημογραφικής γήρανσης κατά την περίοδο 1980–1990, καθώς το ποσοστό των ατόμων άνω των 64 ετών αυξήθηκε από 14,3% σε 19,0% και το ποσοστό των νέων κάτω των 25 ετών μειώθηκε από 36% σε 32,1% (Grønvald & Alban, 1995). Το προσδόκιμο ζωής παρέμενε ιστορικά χαμηλό λόγω του υψηλού αντίκτυπου του καπνίσματος και της κατανάλωσης αλκοόλ, με την πολιτική δημόσιας υγείας της εποχής να εστιάζει στην εκπαίδευση κινδύνου, η οποία λειτούργησε ως ένα πλαίσιο νεοφιλελεύθερης ηθικής, στιγματίζοντας τις χαμηλότερες κοινωνικές ομάδες ως αδύναμες να αυτορυθμιστούν (Järvinen, 2015). Αυτή η κατάσταση άρχισε να μεταβάλλεται ουσιαστικά μόνο μετά το 2000, όταν η χώρα υιοθέτησε τα εθνικά σχέδια για τον καρκίνο (2000-2016), εστιάζοντας στην επιδημιολογική χαρτογράφηση, την πρόληψη και την εξατομίκευση, όπου μέσω τυποποιημένων οργανωτικών διαδρομών μείωσε τους χρόνους αναμονής και βελτίωσε τα ποσοστά επιβίωσης (Triantafyllou, 2022). Στη Σουηδία, ο πληθυσμός αυξήθηκε από το 1995 κατά περίπου 20%, ξεπερνώντας τα 10,4 εκατομμύρια το 2021, κυρίως λόγω της μετανάστευσης. Η δημογραφική αυτή αλλαγή, σε συνδυασμό με τη γήρανση, δημιούργησε νέες πιέσεις, καθώς το 82% των ατόμων άνω των 65 ετών πάσχει από χρόνια νοσήματα, τα οποία απορροφούν το 80-85% των συνολικών δαπανών υγείας. Παρά το υψηλό προσδόκιμο ζωής (84,8 έτη για τις γυναίκες και 81,2 για τους άνδρες το 2021), παραμένουν σημαντικά κενά υγείας μεταξύ διαφορετικών κοινωνικοοικονομικών ομάδων (Janlöv et al., 2023).

Η δανική διοικητική δομή των 14 κομητειών αντικαταστάθηκε το 2007 από τη Δομική Μεταρρύθμιση, η οποία ίδρυσε πέντε μεγάλες Περιφέρειες με αποκλειστική ευθύνη τη νοσοκομειακή περίθαλψη, ενώ μείωσε τους δήμους σε 98, αναθέτοντάς τους την πρόληψη και την αποκατάσταση (Martinussen & Magnussen, 2009). Αυτή η αναδιοργάνωση επέβαλε τη συγκέντρωση των υπηρεσιών σε λιγότερα «υπέρ-

νοσοκομεία», οδηγώντας σε δραστική μείωση των κλινών και αυστηρότερο κεντρικό έλεγχο. Η διακυβέρνηση ενισχύθηκε περαιτέρω το 2022 με την ίδρυση των 21 Συμπλεγμάτων Υγείας, που στοχεύουν στον συντονισμό μεταξύ των νοσοκομείων των περιφερειών και της κοινωνικής φροντίδας των δήμων (Birk et al., 2024). Στη Νορβηγία, μετά το 1980, η πολιτική υγείας αναδιάρθρωθηκε ριζικά, με τους δήμους να αναλαμβάνουν το 1982 την ευθύνη της πρωτοβάθμιας φροντίδας, επεκτείνοντας αργότερα τον ρόλο τους. Η Νοσοκομειακή Μεταρρύθμιση του 2002 αποτέλεσε την πλέον ριζική τομή, καθώς το κράτος ανέλαβε την ιδιοκτησία των νοσοκομείων από τις κομητείες, καταργώντας το ενδιάμεσο πολιτικό επίπεδο διοίκησης (Kjekshus, 2009; Krasnik & Paulsen, 2009). Μέσω της ίδρυσης πέντε Περιφερειακών Υγειονομικών Επιχειρήσεων (RHAs) που λειτούργησαν ως αυτόνομες οντότητες, οι εκλεγμένοι πολιτικοί αντικαταστάθηκαν στα συμβούλια από διορισμένους τεχνοκράτες με επιχειρηματική εμπειρία (Hagen & Vrangbæk, 2009; Magnussen et al., 2009). Αυτή η αναδιάρθρωση επέβαλε δραστικές συγχωνεύσεις μονάδων (από 80 σε 26), την εισαγωγή της χρηματοδότησης βάσει δραστηριότητας (ABF) και την ελεύθερη επιλογή νοσοκομείου (Kjekshus, 2009). Στη Σουηδία η διοικητική δομή βασίζεται στις 21 Περιφέρειες και τους 290 Δήμους. Η μεταρρύθμιση Ädel το 1992 αποτέλεσε ορόσημο, μεταφέροντας την ευθύνη της μακροχρόνιας φροντίδας στους Δήμους και εισάγοντας «τέλη παραμονής» για τον περιορισμό των άσκοπων νοσηλειών (Krasnik & Paulsen, 2009; Saltman & Vrangbæk, 2009). Πρόσφατες μεταρρυθμίσεις μετά το 2012 εστίασαν στη μείωση των χρόνων αναμονής και στην ενίσχυση του συντονισμού μέσω του «Εθνικού Συστήματος Διαχείρισης βάσει Γνώσης». Παράλληλα, η κυβέρνηση που εξελέγη το 2022 εξετάζει το ενδεχόμενο μεταφοράς ορισμένων αρμοδιοτήτων από το περιφερειακό στο εθνικό επίπεδο, αν και η ισχυρή δημοτική αυτονομία καθιστά τέτοιες αλλαγές δύσκολες (Janlön et al., 2023).

Στο επίπεδο της χρηματοδότησης, το δανικό σύστημα παρέμεινε πιστό στη φορολογική του βάση, αλλά με μια θεμελιώδη αλλαγή στη διανομή των πόρων. Μετά το 2007, οι Περιφέρειες έχασαν το δικαίωμα επιβολής φόρων και κατέστησαν απόλυτα εξαρτημένες από τις κρατικές επιχορηγήσεις και τη δημοτική συγχρηματοδότηση, γεγονός που επέτρεψε στο Υπουργείο Οικονομικών να επιβάλλει αυστηρή δημοσιονομική πειθαρχία (Martinussen & Magnussen, 2009). Παρόλο που η πρόσβαση στους γενικούς ιατρούς και τα νοσοκομεία παρέμεινε δωρεάν, η ανάγκη για κάλυψη των συμμετοχών για οδοντιατρική περίθαλψη και φάρμακα, σε

συνδυασμό με την επιθυμία για ταχύτερη εξυπηρέτηση, οδήγησε στην έκρηξη της ιδιωτικής συμπληρωματικής ασφάλισης, η οποία πλέον καλύπτει το 42% του πληθυσμού (Birk et al., 2024). Αυτή η εξέλιξη εισήγαγε μια μορφή εμπορευματοποίησης στο σύστημα, επιτρέποντας στους ασφαλισμένους να παρακάμπτουν τις ουρές του δημόσιου τομέα μέσω ιδιωτικών παρόχων (Abrahamson, 2015). Στη Νορβηγία, η ανάγκη για αποτελεσματικότερη οργάνωση οδήγησε το 2001 στην καθιέρωση του Σχεδίου Τακτικού Γενικού Ιατρού. Η μεταρρύθμιση αυτή μετέτρεψε τους γιατρούς σε ιδιώτες συμβούλους συμβεβλημένους με τους δήμους, εισάγοντας ένα μικτό σύστημα χρηματοδότησης: 70% μέσω κεφαλικού φόρου και 30% μέσω αμοιβής ανά πράξη από το Εθνικό Σύστημα Ασφάλισης. Παρά το υψηλό δημοσιονομικό κόστος, το μοντέλο πέτυχε τη βελτίωση της πρόσβασης και την αύξηση του ιατρικού δυναμικού, προσφέροντας ελκυστικά οικονομικά κίνητρα και μεγαλύτερη επαγγελματική ελευθερία (Häkkinen & Jonsson, 2009). Στη Σουηδία η χρηματοδότηση παραμένει κυρίως φορολογική και αποκεντρωμένη. Το 2020, περίπου 56% των συνολικών δαπανών υγείας χρηματοδοτήθηκε από τοπικούς φόρους (περιφερειακούς και δημοτικούς), 25,2% από κρατικές επιχορηγήσεις, 13% από άμεσες πληρωμές των ασθενών (out-of-pocket), και μόλις 1,1% από ιδιωτική ασφάλιση (Janlön et al., 2023). Ωστόσο, η ιδιωτική συμπληρωματική ασφάλιση συνεχίζει να αναπτύσσεται ως μέσο ταχύτερης πρόσβασης σε ειδικούς (Magnussen et al., 2009).

Η δανική παροχή υπηρεσιών συνεχίζει να βασίζεται στον κεντρικό ρόλο του γενικού ιατρού ως «θυρωρού» για την πρόσβαση σε ειδικούς, διατηρώντας τη διάκριση μεταξύ της Ομάδας 1, που αφορά τη συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών με δωρεάν αλλά ελεγχόμενη πρόσβαση, και της Ομάδας 2, που επιτρέπει ελευθερία επιλογής με οικονομική συμμετοχή (Lassila & Valkonen, 2014). Η σουηδική παροχή χαρακτηρίζεται από την ελευθερία επιλογής παρόχου στην πρωτοβάθμια φροντίδα (Vårdval), η οποία είναι πλέον υποχρεωτική σε όλες τις περιφέρειες (Blomqvist, 2022). Μια ραγδαία εξέλιξη μετά το 2016 είναι η άνοδος των ιδιωτικών ψηφιακών παρόχων υγείας, οι οποίοι προσφέρουν άμεσες υπηρεσίες τηλεϊατρικής σε όλη τη χώρα. Παρά την τεχνολογική πρόοδο, η χρόνια έλλειψη γενικών ιατρών παραμένει κρίσιμη πρόκληση για την πρωτοβάθμια περίθαλψη (Janlön et al., 2023). Η πανδημία COVID-19 επιτάχυνε τη στρατηγική «Κοντινή Φροντίδα» (Nära vård) στη Σουηδία, η οποία επιδιώκει τη μετατόπιση του κέντρου βάρους από τα μεγάλα νοσοκομεία

στην τοπική κοινότητα και το σπίτι του ασθενούς (Blomqvist, 2022; Janlön et al., 2023). Οι ανισότητες παραμένουν κεντρικό ζήτημα. Στη Σουηδία, στον τομέα της οδοντιατρικής φροντίδας παρατηρούνται έντονες ανισότητες, με τα άτομα χαμηλότερου εισοδήματος και τους γεννημένους εκτός Σουηδίας να αποφεύγουν συχνότερα τις επισκέψεις για οικονομικούς λόγους (Janlön et al., 2023). Στη Νορβηγία, η περίοδος μετά την πανδημία COVID-19 επηρέασε την προσβασιμότητα των υπηρεσιών, με τις ανεκπλήρωτες ιατρικές ανάγκες να αυξάνονται από 1% το 2019 σε 1,8% το 2023. Παρότι ο δείκτης αυτός παραμένει χαμηλότερος από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (2,4%), η Νορβηγία καταγράφει έντονο χάσμα μεταξύ των εισοδηματικών ομάδων. Συγκεκριμένα, οι ανεκπλήρωτες ανάγκες στο φτωχότερο εισοδηματικό πεμπτημόριο αγγίζουν το 4,9%, έναντι μόλις 0,6% στο πλουσιότερο, μια απόκλιση σημαντικά μεγαλύτερη από τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ (3,8% και 1,2%). Ιδιαίτερα κρίσιμος παραμένει ο τομέας της οδοντιατρικής φροντίδας, όπου οι ανεκπλήρωτες ανάγκες ανέρχονται στο 7,5% - διπλάσιο ποσοστό από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο - με την ανισότητα να γίνεται ακόμη πιο εμφανής, καθώς το ποσοστό εκτοξεύεται στο 15,9% για τους οικονομικά ασθενέστερους πολίτες έναντι 2,3% για τους εύπορους (Saunes et al., 2024). Στη Δανία, η στροφή προς την ατομική ευθύνη και την αυτοδιαχείριση της υγείας ενίσχυσε τις κοινωνικές ανισότητες, καθώς οι χαμηλότερες εισοδηματικές ομάδες αντιμετωπίζουν συχνά τον ηθικό στιγματισμό όταν αδυνατούν να υιοθετήσουν τα πρότυπα του υγιεινού τρόπου ζωής που επιτάσσει το σύγχρονο κράτος πρόνοιας (Merrild, 2018; Mik-Meyer, 2015).

Στον τομέα της μακροχρόνιας φροντίδας, η Δανία διατήρησε την παγκόσμια πρωτοπορία της, ξεκινώντας ήδη από τη δεκαετία του 1990 με μια συστηματική στροφή προς την αποϊδρυματοποίηση και την ενίσχυση της κατ' οίκον βοήθειας (Lehto et al., 1999). Η τάση αυτή εξελίχθηκε τις επόμενες δεκαετίες, με τις δαπάνες να ανέρχονται το 2014 στο 2,53% του ΑΕΠ, ενώ η στρατηγική των δήμων μετατοπίστηκε πλέον από την απλή παροχή βοήθειας στην ενεργητική επανένταξη και τη χρήση τεχνολογίας πρόνοιας, με στόχο τη μέγιστη δυνατή αυτονομία των ηλικιωμένων (Greve, 2019). Η επόμενη μεγάλη τομή στη Νορβηγία σημειώθηκε το 2012 με τη «Μεταρρύθμιση του Συντονισμού» (Samhandlingsreformen), η οποία στόχευε στην αντιμετώπιση των προκλήσεων της γήρανσης του πληθυσμού και της αύξησης των χρόνιων νοσημάτων. Η στρατηγική αυτή μετατόπισε το κέντρο βάρους της φροντίδας από τα νοσοκομεία προς τους δήμους, εισάγοντας οικονομικά κίνητρα

για την ταχύτερη έξοδο των ασθενών από τη δευτεροβάθμια περίθαλψη και την παροχή υπηρεσιών αποκατάστασης στο σπίτι ή σε τοπικές μονάδες (Saunes et al., 2024). Η μεταρρυθμιστική προσπάθεια μετά το 2012 επεκτάθηκε με τη θεσμοθέτηση των Υγειονομικών Κοινοτήτων το 2019 (Saunes et al., 2024). Η πανδημία του COVID-19 στην Δανία αποτέλεσε μια πρόσθετη δοκιμασία για το σύστημα, επιταχύνοντας δομικές αλλαγές που βρίσκονταν ήδη σε εξέλιξη. Η υιοθέτηση του Νόμου για τα Μεταδοτικά Νοσήματα το 2021 παρείχε στο κράτος εκτεταμένες εξουσίες για τη διαχείριση υγειονομικών κρίσεων, ενώ η ψηφιοποίηση γνώρισε ραγδαία άνοδο με την καθιέρωση της τηλεϊατρικής ως μόνιμο εργαλείο της πρωτοβάθμιας φροντίδας. Παράλληλα, οι καθυστερήσεις που προκλήθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας οδήγησαν σε αυξημένη δραστηριότητα των ιδιωτικών νοσοκομείων, τα οποία ανέλαβαν μεγαλύτερο μερίδιο των εκλεκτικών επεμβάσεων προκειμένου να αποσυμφορηθεί το δημόσιο σύστημα (Birk et al., 2024). Συνολικά, οι πορείες της Δανίας και της Νορβηγίας, παρά τις διαφορετικές διοικητικές αρχιτεκτονικές, κατέληξαν σε μοντέλα που επιδιώκουν αυστηρή διοικητική και δημοσιονομική αποτελεσματικότητα. Ωστόσο, και οι δύο χώρες παλεύουν να γεφυρώσουν τις βαθιές κοινωνικές ανισότητες που επιδεινώνονται από αυτά τα μοντέλα, ιδιαίτερα στον τομέα της οδοντιατρικής φροντίδας, με τη Δανία να αντιμετωπίζει επιπλέον την προκλητική αύξηση της εμπλοκής του ιδιωτικού τομέα. Οι μελλοντικές προκλήσεις για τη Σουηδία αφορούν τη διασφάλιση της βιωσιμότητας των δαπανών, τη διαχείριση του αυξανόμενου διοικητικού φόρτου των ιατρών και την πλήρη ενσωμάτωση των ψηφιακών συστημάτων για την επίτευξη καλύτερης συνεργασίας μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων διοίκησης (Janlön et al., 2023).

4.4 Συντάξεις

Η δεκαετία του 1980 και του 1990 αποτέλεσε για τρεις χώρες μια κρίσιμη περίοδο συνειδητοποίησης των δημογραφικών και δημοσιονομικών προκλήσεων που απειλούσαν τη βιωσιμότητα του παραδοσιακού σκανδιναβικού μοντέλου. Οι προκλήσεις αυτές δεν ήταν αφηρημένες: το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 65 ετών, που ήταν ήδη από τα υψηλότερα στον κόσμο, συνέχιζε να αυξάνεται σταθερά. Στη Σουηδία ξεπέρασε το 16% ήδη από το 1980, ενώ στη Δανία και τη Νορβηγία πλησίαζε το 15% (Πίνακας 6, Διάγραμμα 2). Για τη Δανία, αυτό σήμαινε μια νέα φάση για το ιδιότυπο δυϊκό σύστημα που είχε εδραιωθεί μέχρι τα τέλη της δεκαετίας

του 1970. Παρά τις κοινές πιέσεις, οι άμεσες απαντήσεις διαφοροποιήθηκαν ανάλογα με την οικονομική συγκυρία κάθε χώρας.

Πίνακας 4

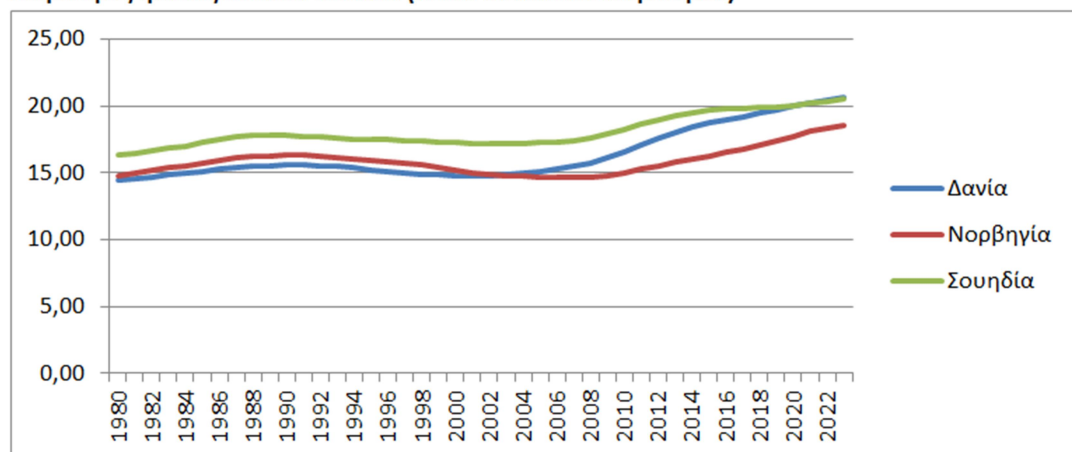
Πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω (% του συνολικού πληθυσμού)

Έτος	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία	Έτος	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία
1980	14,41	14,76	16,29	2002	14,82	14,87	17,18
1981	14,54	14,94	16,46	2003	14,87	14,76	17,16
1982	14,69	15,14	16,65	2004	14,96	14,72	17,21
1983	14,83	15,35	16,84	2005	15,09	14,71	17,28
1984	14,95	15,52	17,00	2006	15,25	14,67	17,33
1985	15,09	15,72	17,24	2007	15,46	14,64	17,44
1986	15,26	15,95	17,51	2008	15,74	14,66	17,65
1987	15,38	16,10	17,68	2009	16,10	14,78	17,94
1988	15,47	16,20	17,76	2010	16,56	14,98	18,28
1989	15,55	16,28	17,79	2011	17,08	15,24	18,64
1990	15,59	16,31	17,78	2012	17,60	15,53	18,98
1991	15,58	16,29	17,74	2013	18,05	15,78	19,27
1992	15,54	16,24	17,68	2014	18,42	16,03	19,52
1993	15,46	16,14	17,60	2015	18,70	16,27	19,70
1994	15,37	16,03	17,51	2016	18,94	16,52	19,77
1995	15,23	15,93	17,46	2017	19,18	16,78	19,80
1996	15,09	15,84	17,45	2018	19,44	17,09	19,86
1997	14,99	15,72	17,44	2019	19,71	17,39	19,95
1998	14,91	15,57	17,40	2020	20,00	17,73	20,06
1999	14,85	15,36	17,33	2021	20,25	18,07	20,20
2000	14,82	15,16	17,26	2022	20,40	18,33	20,34
2001	14,80	15,00	17,22	2023	20,60	18,53	20,54

Πηγή: (World Bank, n.d.), επεξεργασία με Excel

Διάγραμμα 2

Πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω (% του συνολικού πληθυσμού)

Πηγή: (World Bank, n.d.), επεξεργασία με Excel

Η Σουηδία προχώρησε στην πιο δραστική και πρόωρη αλλαγή. Το παλιό σύστημα ATP κρίθηκε ανεπαρκές λόγω τριών θεμελιωδών δομικών ελαττωμάτων. Την υψηλή ευαισθησία του στη χαμηλή οικονομική ανάπτυξη, την ευαλωτότητα στις δημογραφικές μεταβολές και την ύπαρξη αντιπαραγωγικών κανόνων που δεν παρείχαν κίνητρα για παραμονή στην αγορά εργασίας (Sejersted, 2011; Kruse, 1994). Η πρόκληση είχε ενταθεί από την οικονομική ύφεση της δεκαετίας του 1980, η οποία ανάγκασε ακόμη και τη σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση να εγκαταλείψει την πλήρη τιμαριθμική αναπροσαρμογή και να επιβάλει περικοπές (Olson, 1986; Ploug, 1999), ενώ οι δαπάνες για συντάξεις είχαν εκτοξευθεί, αυξανόμενες κατά 44% μεταξύ 1982 και 1993, εν μέρει λόγω της μαζικής στροφής προς τις επαγγελματικές συντάξεις (Ploug, 1999). Η οξεία οικονομική κρίση της αρχής της δεκαετίας του 1990 αποτέλεσε το σημείο καμπής που μετέτρεψε τις δομικές ανησυχίες σε αναγκαιότητα για ριζική μεταρρύθμιση. Η διακομματική επιτροπή που συνεκλήθη το 1991 οδήγησε στην ψήφιση τον Ιούνιο του 1994 του ριζικά νέου συστήματος Νοητών Καθορισμένων Εισφορών (NDC) (Sejersted, 2011).

Αντίθετα η Δανία, δεν βίωσε την ίδια άμεση δημοσιονομική πίεση (Sejersted, 2011), με το ποσοστό ηλικιωμένων πληθυσμού να παραμένει σχετικά σταθερό γύρω στο 15-15.5% καθ' όλη τη δεκαετία του 1990, αλλά οι προβλέψεις για τη γήρανση του πληθυσμού επέβαλαν μια σταδιακή αυστηροποίηση. Η πολιτική της πρόωρης συνταξιοδότησης, που είχε χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο διαχείρισης της αγοράς εργασίας, άρχισε να επανεξετάζεται. Μια σημαντική τομή ήταν η φορολογική μεταρρύθμιση του 1994, η οποία κατέστησε τη βασική σύνταξη για άτομα άνω των 70 ετών φορολογητέα και ελεγχόμενη βάσει εισοδήματος, απομακρύνοντας το σύστημα από την αρχή της απόλυτης καθολικότητας (Ploug, 1999). Παράλληλα, η περίοδος αυτή σφραγίστηκε από την εδραίωση των επαγγελματικών συντάξεων μέσω συλλογικών συμβάσεων, θέτοντας τις βάσεις για το μετέπειτα πολυεπίπεδο μοντέλο.

Στη Νορβηγία, η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από την εισαγωγή του συμβατικού σχεδίου AFP (1988), το οποίο ξεκίνησε ως ένας κοινωνικός συμβιβασμός για να διευκολύνει την έξοδο των «κουρασμένων» εργαζομένων. Ωστόσο, στην πράξη λειτούργησε ως γενικευμένο κανάλι πρόωρης συνταξιοδότησης, ακολουθώντας τη διεθνή τάση της εποχής (Grødem & Hippe, 2021). Αυτή η πολιτική, όπως και σε άλλες χώρες, λειτούργησε συχνά ως εργαλείο για τη διευκόλυνση της βιομηχανικής αναδιάρθρωσης και τη διαχείρισης της αγοράς εργασίας (Esping-

Andersen, 1990). Αυτό συνέβη παράλληλα με την ωρίμανση και ενίσχυση του συστήματος σε προηγούμενες δεκαετίες, όπως η διασφάλιση ελάχιστου επιπέδου διαβίωσης για συνταξιούχους αναπηρίας μέσω του Ειδικού Συμπληρώματος (Kuhnle, 1986). Η εκτεταμένη χρήση πολιτικών πρόωρης εξόδου στις τρεις χώρες οδήγησε σε κατακόρυφη πτώση της συμμετοχής των ηλικιωμένων εργαζομένων έως το 1990. Το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών ηλικίας 60-64 ετών υποχώρησε δραματικά. Στη Δανία από 78,3% (1970) σε 51,2% (1990), στη Σουηδία από 79,5% σε 62,4% και στη Νορβηγία από 79,4% σε 64,2% (Hinrichs, 2019).

Η πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα σηματοδότησε μια συστηματική και ριζική στροφή που επαναπροσδιόρισε τη φιλοσοφία των σκανδιναβικών συστημάτων. Τα δημογραφικά στοιχεία έδειχναν πλέον μια αμείωτη και επιταχυνόμενη ανοδική πορεία: από το 2010 έως το 2023, το ποσοστό των 65+ θα αυξανόταν από το 16.6% στο 20.6% στη Δανία, από το 15% στο 18.5% στη Νορβηγία και από το 18.3% στο 20.5% στη Σουηδία (Πίνακας 6, Διάγραμμα 2). Η κεντρική ιδέα ήταν η μετατόπιση της ευθύνης από το κράτος στον πολίτη και η θεσμοθέτηση αυτόματων μηχανισμών προσαρμογής (Andersen et al., 2014), αποκρινόμενη ακριβώς σε αυτή τη μη αναστρέψιμη δημογραφική τάση (Πίνακας 6, Διάγραμμα 2). Η Δανία υλοποίησε αυτή τη στροφή μέσω δύο κομβικών πολιτικών συμφωνιών. Η Συμφωνία Ευημερίας του 2006 εισήγαγε τη δυναμική σύνδεση της νόμιμης ηλικίας συνταξιοδότησης με το προσδόκιμο ζωής, μια παγκόσμια πρωτοτυπία που εξασφάλισε τη μακροπρόθεσμη δημοσιονομική σταθερότητα, με εκτιμήσεις για βελτίωση των δημοσίων οικονομικών κατά 4% του ΑΕΠ (Kvist, 2015; Von Nordheim & Kvist, 2022). Στη συνέχεια, η Μεταρρύθμιση Αποχώρησης του 2011 περιόρισε δραστικά το πρόγραμμα πρόωρης συνταξιοδότησης, αυξάνοντας την ηλικία πρόσβασης σε αυτό (Von Nordheim & Kvist, 2022). Παράλληλα, η ωρίμανση των επαγγελματικών συντάξεων μετέτρεψε το δανικό μοντέλο σε ένα πλήρως πολυεπίπεδο σύστημα, όπου η κρατική σύνταξη παρέχει πλέον μόνο το δίκτυ ασφαλείας (Abrahamson, 2015).

Η Νορβηγία εφάρμοσε τη μεγάλη μεταρρύθμιση του 2011, η οποία εισήγαγε ένα σύστημα ευέλικτης συνταξιοδότησης από τα 62 έως τα 75 έτη με αναλογιστικά ουδέτερους όρους (Andersen et al., 2014; Grødem & Hippe, 2021). Η μεταρρύθμιση προήλθε από προτάσεις του 2004, που αποτέλεσαν μια διστακτική αντιγραφή του σουηδικού μοντέλου (Sejersted, 2011). Το μοντέλο βασίστηκε σε νοητές καθορισμένες εισφορές (NDC), παρόμοιο με το σουηδικό. Επιπλέον, η υποχρεωτική

κάλυψη από επαγγελματικές συντάξεις (OTP) από το 2006 ενίσχυσε τον κεφαλαιοποιητικό πυλώνα. Ωστόσο, όπως επισημαίνουν οι Grødem & Hippe (2021), αυτές οι επαγγελματικές συντάξεις λειτουργούν συχνά ως μπαλαντέρ, μεταφέροντας και ενισχύοντας τις ανισότητες της αγοράς εργασίας στην περίοδο της συνταξιοδότησης, καθώς η πρόσβαση και η γενναιοδωρία τους ποικίλλει ανάλογα με το μέγεθος και τον κλάδο της επιχείρησης. Η Σουηδία, έχοντας νομοθετήσει το NDC από το 1994, είδε την πλήρη εφαρμογή και ανάδειξη της νέας αρχής των «δίκαιων διαδικασιών» κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου (Sejersted, 2011). Η εισαγωγή του Πριμοδοτούμενου Ταμείου (PPM) πρόσθεσε ένα στοιχείο ατομικής επενδυτικής ευθύνης (Andersen et al., 2014). Το σύστημα θωρακίζεται από τον αυτόματο μηχανισμό εξισορρόπησης (το «φρένο»), ο οποίος διασφαλίζει τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα μέσω αυτόματων κανόνων και όχι πολιτικών υποσχέσεων (Andersen et al., 2014). Η κοινή τάση και στις τρεις χώρες είναι η υποχώρηση του κράτους από τον ρόλο του εγγυητή καθορισμένων αποτελεσμάτων και η μετατροπή του σε ρυθμιστή δίκαιων και αυτόματων διαδικασιών (Andersen et al., 2014).

Η αρχιτεκτονική των συστημάτων το 2025 αντικατοπτρίζει την πλήρη εφαρμογή των αρχών της ατομικής ανταποδοτικότητας και της αυτόματης προσαρμογής σε ένα δημογραφικό πλαίσιο όπου σχεδόν το ένα πέμπτο του πληθυσμού έχει υπερβεί την ηλικία των 65 ετών. Στη Δανία, το σύστημα περιστρέφεται γύρω από την Κρατική Σύνταξη Γήρατος, που αποτελείται από ένα καθολικό Βασικό Ποσό και ένα Συμπλήρωμα Σύνταξης ελεγχόμενο βάσει εισοδήματος. Ο δεύτερος πυλώνας, το ATP, είναι ένας υποχρεωτικός, πλήρως κεφαλαιοποιημένος μηχανισμός συσσώρευσης. Η ηλικία συνταξιοδότησης διαφοροποιείται ανά έτος γέννησης και αυξάνεται σταδιακά με στόχο τα 69 έτη για τις νεότερες γενιές, σε πλήρη συμβατότητα με τον αυτόματο μηχανισμό προσαρμογής στο προσδόκιμο ζωής (European Commission, 2025; Von Nordheim & Kvist, 2022). Το νορβηγικό σύστημα το 2025 οργανώνεται σε ένα διττό πλαίσιο εντός του Εθνικού Ασφαλιστικού Σχεδίου, με Σύνταξη Εγγύησης, η οποία παρέχει ένα βασικό επίπεδο ασφάλειας με βάση τα έτη ασφάλισης, και την Σύνταξη Συσσώρευσης όπου το 18,1% του εισοδήματος συσσωρεύεται σε ατομικό λογαριασμό, ενισχύοντας περαιτέρω την αρχή της σύνδεσης μεταξύ εισφορών και δικαιωμάτων. Υπάρχει παράλληλα και η ύπαρξη ενός «Παλιού Συστήματος» για τις παλαιότερες γενιές. Εφαρμόζει ένα μοντέλο απόλυτης ευελιξίας (62-75 έτη) με τον

«δείκτη προσδόκιμου ζωής» να ρυθμίζει αναλογιστικά το ποσό (European Commission, 2025; Grødem & Hippe, 2021). Το σουηδικό σύστημα το 2025 αποτελεί μια πολυεπίπεδη αρχιτεκτονική. Ο δημόσιος πυλώνας NDC περιλαμβάνει τη Σύνταξη Εισοδήματος (16%) και τη Σύνταξη Κεφαλαίου (2,5%) με επενδυτική επιλογή. Για όσους έχουν χαμηλές εισφορές, λειτουργεί η Εγγυημένη Σύνταξη. Ο δεύτερος πυλώνας της Επαγγελματικής Σύνταξης (Tjänstepension) καλύπτει πλέον το 90% των εργαζομένων (European Commission, 2025; Andersen et al., 2014).

Οι μεταρρυθμίσεις είχαν καθοριστικό αντίκτυπο στη συμπεριφορά της αγοράς εργασίας, αλλά ταυτόχρονα δημιούργησαν νέες κοινωνικές ανισότητες. Στη Σουηδία, το σύστημα NDC σχεδιάστηκε για να επιλύσει τις αδυναμίες του παλιού συστήματος (Sejersted, 2011; Kruse, 1994). Τα κίνητρα για παράταση του εργασιακού βίου λειτούργησαν άμεσα, με το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών 60-64 ετών να εκτοξεύεται στο 74,8% (2016). Ωστόσο, η μετάβαση στις «δίκαιες διαδικασίες» μεταφέρει το επενδυτικό ρίσκο στον πολίτη, ενώ ο μηχανισμός «φρένου» μπορεί να οδηγήσει σε ονομαστική μείωση των συντάξεων σε περιόδους κρίσης (Andersen et al., 2014; Hinrichs, 2019). Στη Δανία, η Μεταρρύθμιση Αποχώρησης του 2011 οδήγησε σε αύξηση της απασχόλησης στις ηλικίες 60-64 από το 50,2% (2010) στο 62,3% (2016) (Hinrichs, 2019). Παρά τη μακροπρόθεσμη δημοσιονομική βελτίωση, το μοντέλο δέχεται επικρίσεις για κοινωνική αδικία, καθώς η οριζόντια αύξηση των ορίων ηλικίας επιβαρύνει δυσανάλογα τους χειρώνακτες εργάτες. Ως αντιστάθμισμα, εισήχθη το 2019 το «Senior Pension» για όσους έχει εξαντληθεί η εργασιακή τους ικανότητα (Von Nordheim & Kvist, 2022). Στη Νορβηγία, η εισαγωγή της ευελιξίας και του δείκτη προσδόκιμου ζωής μείωσε τα ποσοστά αναπλήρωσης, αναγκάζοντας τους νεότερους εργαζόμενους να παρατείνουν την καριέρα τους (Grødem & Hippe, 2021).

Σύμφωνα με τα πρόσφατα στοιχεία (OECD, 2025) και οι τρεις χώρες διατηρούν και ενισχύουν τα βασικά χαρακτηριστικά των μοντέλων τους, με ξεχωριστές εστιάσεις. Η Δανία διατηρεί το πιο "ενεργητικό" σύστημα κινήτρων, με ένα ετήσιο αφορολόγητο επίδομα που ενισχύθηκε για να προωθήσει την εργασία πέραν της συνταξιοδότησης και ένα πλέον πλήρως πολυεπίπεδο σύστημα όπου η κρατική σύνταξη λειτουργεί κυρίως ως δίκτυ ασφαλείας. Η Σουηδία συνεχίζει να βασίζεται στη σταθερή λογική του αυτόματου μηχανισμού εξισορρόπησης (το "φρένο") στο NDC της και στη διευρυνόμενη κάλυψη της επαγγελματικής σύνταξης,

ενώ έχει εφαρμόσει πρόσφατες φορολογικές ελαφρύνσεις για ηλικιωμένους εργαζόμενους. Η Νορβηγία, έχοντας μόλις αυξήσει την υποχρεωτική ηλικία συνταξιοδότησης στο δημόσιο τομέα στα 72 έτη (από 1/1/2026), παρουσιάζει το ισχυρότερο προοδευτικό προφίλ, με τα επιδόματα πρώτου επιπέδου να οδηγούν πρακτικά σε υψηλότερα ποσά για γυναίκες συνταξιούχους (αρνητικό χάσμα συντάξεων φύλων στο πρώτο επίπεδο) και το μικρότερο χάσμα στη διάρκεια καριέρας ανδρών-γυναικών στην ΟΟΣΑ. Ωστόσο, η πρόκληση των ανισοτήτων παραμένει, καθώς οι επαγγελματικές συντάξεις και στις τρεις χώρες τείνουν να αναπαράγουν τις διαφορές της αγοράς εργασίας, με τις γυναίκες να μένουν ευάλωτες λόγω ασυμμετρίας στις υποχρεώσεις φροντίδας (OECD, 2025).

4.5 Εκπαίδευση

Από τη δεκαετία του 1980 έως σήμερα, τα εκπαιδευτικά συστήματα της Δανίας, της Νορβηγίας και της Σουηδίας ακολούθησαν μια σύνθετη πορεία μετασχηματισμού, η οποία καθορίστηκε από την ανάδυση της οικονομικής λογικής της αγοράς και τις αυξημένες απαιτήσεις για λογοδοσία και απόδοση. Κεντρικό σημείο αυτής της εξέλιξης υπήρξε η διαρκής προσπάθεια εξισορρόπησης μεταξύ της εργαλειακής χρήσης της εκπαίδευσης για την οικονομική ανάπτυξη και των παραδοσιακών ανθρωπιστικών αξιών της γενικής παιδείας, που στοχεύουν στην αυτοδιαμόρφωση και την καλλιέργεια του ατόμου (Bildung/danning). Παρά τα κοινά τους αφετηριακά σημεία, οι εθνικές αυτές διαδρομές αποκλίνουν σημαντικά ως προς τον ρυθμό υλοποίησης, τη μεθοδολογία και την υποκείμενη φιλοσοφία των μεταρρυθμίσεων (Sejersted, 2011; Wermke & Prøitz, 2022).

Πίνακας 5

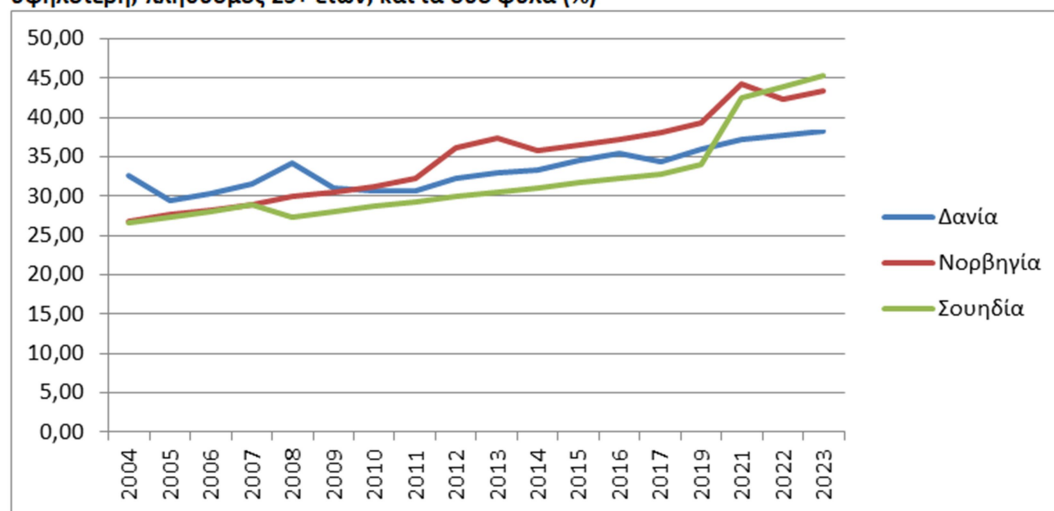
Ποσοστό μορφωτικού επιπέδου, ολοκληρωμένη τριτοβάθμια εκπαίδευση βραχείας διάρκειας ή υψηλότερη, πληθυσμός 25+ ετών, και τα δύο φύλα (%)

Έτος	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία
2004	32,53	26,73	26,53
2005	29,49	27,58	27,35
2006	30,34	28,20	28,09
2007	31,47	28,87	28,82
2008	34,14	29,88	27,33
2009	31,08	30,43	27,99
2010	30,69	31,18	28,64
2011	30,69	32,23	29,28
2012	32,28	36,10	29,90
2013	32,97	37,44	30,51
2014	33,29	35,72	31,09
2015	34,51	36,52	31,65
2016	35,42	37,23	32,23
2017	34,40	38,03	32,82
2019	35,95	39,23	34,03
2021	37,15	44,29	42,53
2022	37,64	42,36	43,85
2023	38,27	43,29	45,22

Πηγή: (UNESCO Institute for Statistics [UIS], n.d.), επεξεργασία με Excel

Διάγραμμα 3

Ποσοστό μορφωτικού επιπέδου, ολοκληρωμένη τριτοβάθμια εκπαίδευση βραχείας διάρκειας ή υψηλότερη, πληθυσμός 25+ ετών, και τα δύο φύλα (%)

Πηγή: (UNESCO Institute for Statistics [UIS], n.d.), επεξεργασία με Excel

Κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, και οι τρεις χώρες αντιμετώπισαν πιέσεις για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και στενότερη σύνδεση της εκπαίδευσης με τις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης (Sejersted, 2011). Η στροφή αυτή, ιδιαίτερα από την πλευρά των Σοσιαλδημοκρατών, προς τα πανεπιστήμια και την

έρευνα ως κλειδιά για το μέλλον του έθνους, εμπεριείχε ένα βαθύ πολιτικό παράδοξο. Όπως αναδεικνύει ο Korpi (1983), ενώ η ανώτερη εκπαίδευση λειτούργησε ως κύριος διάυλος ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας για την εργατική τάξη, η ακαδημαϊκή επιτυχία συνοδευόταν συχνά από μια πολιτική «μετεγκατάσταση». Τα άτομα που ανέρχονταν κοινωνικά έτειναν να υιοθετούν τις αξίες και τις πολιτικές προτιμήσεις της νέας τάξης στην οποία εντάσσονταν, με επακόλουθο την απομάκρυνση από την παραδοσιακή σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία. Αυτή η δυναμική αποκάλυπτε το εγγενές πολιτικό ρίσκο για τα αριστερά κόμματα, τα οποία, ενώ επένδυναν στη μαζικοποίηση της εκπαίδευσης για λόγους ισότητας, τροφοδοτούσαν άθελά τους μια διαδικασία που υπονόμει τη μακροχρόνια εκλογική τους βάση.

Η Σουηδία ακολούθησε μια εξελικτική πορεία δύο σταδίων: μια πρώτη φάση αποκέντρωσης και μεταφοράς αρμοδιοτήτων στους δήμους κατά τη δεκαετία του 1980, την οποία διαδέχθηκε ένα μοντέλο έντονης εμπορευματοποίησης από το 1993 και εξής (Wermke & Prøitz, 2022). Η μεταρρύθμιση του 1993 παραχώρησε σημαντική αυτονομία στα πανεπιστήμια, τα οποία όμως συνδέθηκαν με ένα αυστηρό σύστημα χρηματοδότησης βάσει αποτελεσμάτων (αριθμός αποφοίτων), ενισχύοντας τον ανταγωνισμό για την προσέλκυση φοιτητών. Παράλληλα, η αναβάθμιση πολλών περιφερειακών κολεγίων σε πανεπιστήμια στόχευε στη θραύση του μονοπωλίου των παλαιών ελίτ ιδρυμάτων (Sejersted, 2011). Η επιτυχία αυτής της στρατηγικής στην επέκταση της πρόσβασης φαίνεται καθαρά στα ποσοστά τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς η Σουηδία, ξεκινώντας από το χαμηλότερο επίπεδο μεταξύ των τριών χωρών το 2004 (26.5%), παρουσίασε την πιο απότομη άνοδο, ξεπερνώντας και τις δύο άλλες χώρες και φτάνοντας στο 45.2% το 2023 (Πίνακας 7, Διάγραμμα 3).

Αντίθετα, η Νορβηγία ακολούθησε αρχικά έναν πιο συγκεντρωτικό δρόμο υπό τον Gudmund Hernes τη δεκαετία του 1990, προχωρώντας σε συγχωνεύσεις μικρών ιδρυμάτων και επιβάλλοντας αυστηρό κρατικό έλεγχο στα προγράμματα σπουδών. Ωστόσο, από το 2000 και μετά, μέσω της «Μεταρρύθμισης Ποιότητας» (Quality Reform), η χώρα υιοθέτησε πλήρως τη λογική της αγοράς, καθιστώντας τα ιδρύματα πιο αυτόνομα οικονομικά αλλά εξαρτημένα από την παραγωγή πιστωτικών μονάδων (Sejersted, 2011; Askim, 2022). Κεντρικό στοιχείο για τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα του νορβηγικού συστήματος χρηματοδότησης φοιτητών ήταν η σύνδεσή του με τον δείκτη Grunnbøl (G), ο οποίος διασφαλίζει την αυτόματη ετήσια αναπροσαρμογή των ποσών στήριξης (Askim, 2022).

Στη Δανία, η εκπαιδευτική πολιτική της δεκαετίας του 1990 επικεντρώθηκε στην αποκέντρωση και την εισαγωγή της λογικής «δικαιωμάτων και υποχρεώσεων». Η προσέγγιση αυτή έδωσε έμφαση στην προσωπική ευθύνη και την εξατομίκευση της μάθησης, βασιζόμενη στην τότε κυρίαρχη ρητορική ότι η ανεργία ήταν «δομική» και οφειλόταν στο μορφωτικό έλλειμμα του εργατικού δυναμικού (Drøpping et al., 1999; Møller, 2013; Hultén et al., 2023). Ωστόσο, η εμπειρική ανάλυση του Larsen (2013) αμφισβητεί αυτή τη θέση, αποδεικνύοντας ότι κατά την περίοδο της οικονομικής άνθησης (1994-1999), οι ανειδίκευτοι εργαζόμενοι ενσωματώθηκαν στην αγορά εργασίας με ρυθμούς σχεδόν ισοδύναμους με εκείνους των πιο μορφωμένων. Αυτό υποδηλώνει ότι ο εκπαιδευτικός εξαναγκασμός και η ρητορική περί ελλείμματος δεξιοτήτων προέκυψαν περισσότερο από ιδεολογικές αντιλήψεις παρά από οικονομικές αναγκαιότητες (Larsen, 2013). Ωστόσο, η πίεση αυτή συνέπεσε με μια σταθερή, αλλά σχετικά συγκρατημένη, άνοδο των κατόχων τίτλων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ξεκινώντας από το υψηλότερο επίπεδο (32.5% το 2004), η αύξησή της (+5.7 μονάδες μέχρι το 2023) ήταν η πιο σταθερή, αλλά και η πιο αργή μεταξύ των τριών χωρών, αντικατοπτρίζοντας τη διαφορετική, πιο θεσμική και λιγότερο εκρηκτική φιλοσοφία μεταρρύθμισης (Πίνακας 7, Διάγραμμα 3). Τέλος, στο πλαίσιο της φιλελεύθερης στροφής, η δανική κυβέρνηση χρησιμοποίησε την εκπαίδευση ως όρο για την παροχή κοινωνικών βοηθημάτων, συνδέοντας την καταβολή οικογενειακών επιδομάτων με τη σχολική συνέπεια των παιδιών, μετατρέποντας έτσι την πρόσβαση στην εκπαίδευση εν μέρει από δικαίωμα σε υποχρέωση (Møller, 2013).

Ένα κεντρικό σημείο διαφοροποίησης μεταξύ των τριών χωρών αποτέλεσε η εξέλιξη της έννοιας της γενικής παιδείας (Bildung/danning). Στη Σουηδία, η έννοια αυτή παραγκωνίστηκε σχεδόν πλήρως από τον επίσημο εκπαιδευτικό λόγο, ο οποίος εστίασε μονομερώς στην οικονομική χρησιμότητα και την αποδοτικότητα (Sejersted, 2011). Η στροφή αυτή συνδέθηκε άμεσα με το λεγόμενο «Σουηδικό Παράδοξο»: ενώ οι επιδόσεις των μαθητών στις διεθνείς δοκιμασίες PISA παρουσίαζαν φθίνουσα πορεία από το 2000, οι Σουηδοί ενήλικες συνέχιζαν να καταγράφουν εξαιρετικά υψηλά επίπεδα δεξιοτήτων στις μετρήσεις PIAAC. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι η κρίση εντοπιζόταν κυρίως στη λειτουργία του σύγχρονου σχολικού συστήματος και όχι στη συνολική ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού της χώρας (Vihriälä, 2014).

Αντίθετα, στη Νορβηγία, η παράδοση της γενικής παιδείας παρέμεινε ζωντανή και θεσμικά κατοχυρωμένη, κυρίως λόγω της ισχυρής πολιτισμικής

κληρονομιάς και της επιρροής του Gudmund Hernes, παρά την πίεση που άσκησαν οι μεταγενέστερες μεταρρυθμίσεις (Sejersted, 2011; Hultén et al., 2023). Η Δανία ακολούθησε μια ενδιάμεση, «διχασμένη» πορεία, όπου η εισαγωγή στόχων που αφορούσαν αυστηρά τη γνώση και τις δεξιότητες συμβάδιζε με περιοδικές αναζωπυρώσεις του δημόσιου διαλόγου για την πολιτισμική συγκρότηση του ατόμου (Hultén et al., 2023).

Στον τομέα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η Δανία και η Νορβηγία αντιμετωπίζουν υψηλά ποσοστά μη ολοκλήρωσης στην ηλικία των 21 ετών. Ωστόσο, η φύση του προβλήματος διαφέρει. Στη Δανία, ένα σημαντικό ποσοστό των νέων που δεν ολοκληρώνουν το σχολείο στην ώρα τους, επιστρέφουν και αποφοιτούν αργότερα, ενώ το σύστημα μαθητείας είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένο. Αντιθέτως, στη Νορβηγία, η μη ολοκλήρωση συνδέεται συχνότερα με αδράνεια και υψηλότερο κίνδυνο αποκλεισμού από την αγορά εργασίας και την εκπαίδευση. (Albæk et al., 2014)

Οι τρεις χώρες ανήκουν στο ευρύ μοντέλο χαμηλών διδάκτρων και υψηλής κρατικής στήριξης, που προωθεί την ισότητα και την κοινωνική κινητικότητα (Askim, 2022; Jensen, 2021). Ωστόσο, ο εσωτερικός σχεδιασμός του συστήματος παρουσιάζει διακρίσεις. Η Νορβηγία αποτελεί ειδική περίπτωση, όπου η υποστήριξη δίνεται ως συνδυασμός δανείου και επιχορήγησης, με ισχυρό αξιοκρατικό στοιχείο, ενώ η Δανία θεωρείται γενικά πιο γενναιόδωρη στις άμεσες επιχορηγήσεις (Askim, 2022). Πέραν της κοινωνικής κινητικότητας, το σκανδιναβικό μοντέλο χρηματοδότησης είχε ιδιαίτερο αντίκτυπο στην ισότητα των φύλων. Όπως επισημαίνει ο Askim (2022), η καθολική και ανεξάρτητη από την οικογενειακή κατάσταση υποστήριξη των φοιτητών ήταν καθοριστική για την ανεξαρτησία των γυναικών, επιτρέποντάς τους να σπουδάσουν χωρίς οικονομική εξάρτηση από γονείς ή συζύγους. Αυτή η εκπαιδευτική πολιτική λειτούργησε συμπληρωματικά με άλλες βασικές σκανδιναβικές πολιτικές προώθησης της ισότητας, όπως οι ποσοτώσεις, οι προοδευτικές πολιτικές γονικής άδειας και η ευρέως διαθέσιμη επιδοτούμενη παιδική φροντίδα (Askim, 2022).

Με την έλευση του 21ου αιώνα, ένα δεύτερο κύμα μεταρρυθμίσεων σάρωσε τη Σκανδιναβία, πυροδοτούμενο σε μεγάλο βαθμό από τα απογοητευτικά αποτελέσματα στις διεθνείς δοκιμασίες PISA και TIMSS, οδηγώντας σε μια

αποφασιστική στροφή προς τη διακυβέρνηση μέσω αποτελεσμάτων και την καθιέρωση αυστηρών συστημάτων λογοδοσίας (Hultén et al., 2023). Στη Σουηδία, μετά από μια παρατεταμένη περίοδο έντονης απορρύθμισης, το κράτος παρενέβη ξανά από το 2008 εισάγοντας αυστηρότερα μέτρα ελέγχου, τα οποία περιελάμβαναν εκτεταμένες σχολικές επιθεωρήσεις, αύξηση των εθνικών εξετάσεων και τη θέσπιση πιο λεπτομερών και περιοριστικών αναλυτικών προγραμμάτων (Wermke & Prøitz, 2022; Hultén et al., 2023). Στη Νορβηγία, η στροφή αυτή εκδηλώθηκε αρχικά την περίοδο 2001-2005 μέσω μιας έντονης ιδεολογικής σύγκρουσης, όταν η τότε δεξιά κυβέρνηση αντικατέστησε τον «νόμο σκοπού» με έναν «νόμο δικαιωμάτων» προσανατολισμένο στην ατομική επιλογή, μια αλλαγή που αποδείχθηκε βραχύβια καθώς η επόμενη κεντροαριστερή κυβέρνηση επανέφερε την αρχή της κοινωνικής αποστολής (Hultén et al., 2023). Η τάση αυτή εδραιώθηκε με τη μεταρρύθμιση «Προώθηση της Γνώσης» το 2006 και την περαιτέρω ανανέωσή της το 2020, εστιάζοντας στις ικανότητες και τα μαθησιακά αποτελέσματα, ενώ η χώρα κατάφερε να διατηρήσει την παραδοσιακή κουλτούρα συναίνεσης μέσω του διαλόγου με τα συνδικάτα (Wermke & Prøitz, 2022; Hultén et al., 2023). Αντίστοιχα στη Δανία, υπό την καθοδήγηση του υπουργού Μπέρτελ Χάρντερ και την πίεση των αποτελεσμάτων PISA, το σύστημα μετατοπίστηκε προς ένα πιο κεντρικοποιημένο μοντέλο με εθνικούς στόχους και υποχρεωτικά τεστ, στοχεύοντας στην προετοιμασία για την αγορά εργασίας (Hultén et al., 2023). Ωστόσο, η περαιτέρω ενίσχυση αυτής της εργαλειακής λογικής με τη μεταρρύθμιση του 2014 συνάντησε σφοδρή αντίσταση και η μερική ανάκλησή της οδήγησε σε έναν αναζωπυρωμένο δημόσιο διάλογο για την ανάκτηση της σημασίας της γενικής παιδείας στο σύγχρονο σχολείο (Hultén et al., 2023).

Οι μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση και στον επαγγελματισμό των εκπαιδευτικών αποτέλεσαν ένα ακόμη σημείο τριβής. Η Σουηδία υιοθέτησε τις πιο δραστικές αλλαγές, με το πρόγραμμα «Top of the Class» (2010) να εισάγει εξειδικευμένους επαγγελματικούς τίτλους, σύστημα πιστοποίησης και ατομικά συστήματα αμοιβών που συνδέονται με την απόδοση, προωθώντας μια εξειδικευμένη και ατομικοποιημένη πρακτική (Waine & Wiborg, 2022). Στη Νορβηγία, η ανάπτυξη του λόγου περί επαγγελματικότητας από το 2000 και μετά χαρακτηρίστηκε από μια ρητορική σύγκρουση. Το κράτος χρησιμοποίησε τον όρο ως εργαλείο για να επιβάλει λογοδοσία και έλεγχο (π.χ., «πρακτική βασισμένη στην έρευνα»). Το ισχυρό

συνδικάτο των εκπαιδευτικών απάντησε με μια στρατηγική «διαπραγματευτικής αναπλαισίωσης», επαναπροσδιορίζοντας την επαγγελματικότητα ως πρακτική ενημερωμένη από την έρευνα και τονίζοντας την αυτονομία, την ηθική και τη διακριτική ευχέρεια (Mausethagen, 2022). Στη Δανία παρατηρείται μια τάση όπου το κράτος επιβάλλει μια νέα ρητορική για την εκπαίδευση, εστιάζοντας στην «κοινωνία της γνώσης» και τη «λογοδοσία». Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι εκπαιδευτικοί να χάνουν τον έλεγχο στον καθορισμό του επαγγέλματός τους, καθώς η ταυτότητά τους ορίζεται πλέον από εξωτερικούς διοικητικούς στόχους και όχι από την παιδαγωγική τους κρίση (Mausethagen, 2022). Παρά τις ισχυρές παραδόσεις ισότητας, και οι τρεις χώρες αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις της διατήρησης κοινωνικής δικαιοσύνης και κινητικότητας ενώπιον των αναδυόμενων ανισοτήτων (Karlson & Holm, 2015; Jensen, 2021).

Παρά τη μαζική πρόσβαση στην εκπαίδευση, το οικογενειακό υπόβαθρο εξακολουθεί να λειτουργεί ως καθοριστικός παράγοντας για τις αποφάσεις των μαθητών. Σύμφωνα με τους Karlson και Holm (2015), οι στρατηγικοί πόροι μιας οικογένειας (όπως το πολιτισμικό κεφάλαιο) επιτρέπουν στα παιδιά των ανώτερων στρωμάτων να διαχειρίζονται καλύτερα το ρίσκο των εκπαιδευτικών επιλογών, γεγονός που συντηρεί τις κοινωνικές ανισότητες. Παρόλα αυτά, οι σκανδιναβικές χώρες παραμένουν παγκόσμια πρότυπα κοινωνικής κινητικότητας, με τη Δανία να κατέχει την πρωτοκαθεδρία και τις Νορβηγία και Σουηδία να ακολουθούν με εξίσου υψηλές επιδόσεις στην ανέλιξη ατόμων από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα (Jensen, 2021; Askim, 2022). Μια αξιοσημείωτη διαφοροποίηση εντοπίζεται στην οικονομική ανταμοιβή των σπουδών: στη Σουηδία, η ιδιαίτερα συμπιεσμένη μισθολογική δομή (οι μικρές αποκλίσεις μεταξύ υψηλών και χαμηλών μισθών) περιορίζει το οικονομικό πλεονέκτημα των πτυχιούχων, καθιστώντας το κίνητρο για τριτοβάθμια εκπαίδευση λιγότερο ελκυστικό από οικονομική άποψη σε σύγκριση με τη Δανία και τη Νορβηγία (Jensen, 2021). Αυτό καθιστά την πρωτιά της στη τριτοβάθμια εκπαίδευση (45.2%) ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα (Πίνακας 7, Διάγραμμα 3).

Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις της περιόδου ανέδειξαν τη σύνθετη σχέση ανάμεσα στις κοινές σκανδιναβικές επιδιώξεις και τις ιδιαίτερες εθνικές διαδρομές. Καθώς οι προγενέστερες δομές επέβαλαν διαφορετικές μεθοδολογίες για την επίτευξη της καθολικότητας. Η Σουηδία μετέτρεψε τη συγκεντρωτική της παράδοση σε έναν τεχνοκρατικό μηχανισμό για την επιβολή της ισότητας, ενώ η Νορβηγία και

η Δανία αξιοποίησαν το λαϊκό-δημοκρατικό τους υπόβαθρο για να προωθήσουν την ενσωμάτωση μέσα από πιο συναινετικές και αποκεντρωμένες οδούς. Παρά τη γενική σύγκλιση προς το μοντέλο του ενιαίου σχολείου και την κοινή επιτυχία στην αύξηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (με πλέον πάνω από το ένα τρίτο του πληθυσμού να κατέχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και στις τρεις χώρες), οι διακριτές θεσμικές αποχρώσεις και οι πολύ διαφορετικές διαδρομές που οδήγησαν σε αυτό το αποτέλεσμα (Πίνακας 7, Διάγραμμα 3) παραμένουν εμφανείς. Τελικά η περίοδος αυτή δεν οδήγησε σε μια απόλυτη ομοιομορφία, αλλά στην αποκρυστάλλωση τριών διαφορετικών εκδοχών της ίδιας κοινωνικής ιθαγένειας, όπου η εκπαίδευση κατοχυρώθηκε ως δημόσιο αγαθό χωρίς να εξαλειφθούν πλήρως οι εθνικές ιδιαιτερότητες (Sejersted, 2011; Esping-Andersen, 2015; Baldwin, 1990).

4.6 Μετανάστευση και μειονότητες

Η μελέτη της μετανάστευσης και των μειονοτήτων στις σκανδιναβικές χώρες, αναδεικνύει μια σύνθετη δυναμική μεταξύ της διατήρησης του γενναιόδωρου κράτους πρόνοιας και της διαχείρισης της αυξανόμενης εθνοπολιτισμικής ποικιλομορφίας. Όπως φαίνεται στις μακροχρόνιες στατιστικές τάσεις, του ποσοστού του πληθυσμού, της καθαρής μετανάστευσης (Πίνακας 8, Διάγραμμα 4), αυτές οι διαφοροποιήσεις δεν ήταν μόνο ποιοτικές αλλά και ποσοτικές. Από τη δεκαετία του 1980, η Σουηδία συνέχισε να εμφανίζει υψηλότερα ποσοστά εισροής σε σχέση με τη Δανία. Η Νορβηγία, ενώ αρχικά ήταν κοντά στο δανικό μοντέλο, γνώρισε ακραία μεταβολή μετά την επέκταση της ΕΕ, το 2004, προς τις Ανατολικές χώρες. Ιστορικά, οι τρεις χώρες μοιράζονται το μοντέλο της «καθολικότητας», όπου η κοινωνική αλληλεγγύη βασίζεται στην υπόθεση μιας ομοιογενούς κοινότητας αξιών, όμως η εισροή μεταναστών από τη δεκαετία του 1970 και μετά προκάλεσε σημαντικές διαφοροποιήσεις στις εθνικές τους στρατηγικές (Bratsberg et al., 2014; Brochmann & Dølvik, 2019). Ενώ η Σουηδία υιοθέτησε αρχικά το 1975 ένα επίσημο πολυπολιτισμικό μοντέλο βασισμένο στην ελευθερία επιλογής, η Δανία κινήθηκε πολύ νωρίτερα προς μια πιο περιοριστική κατεύθυνση, δίνοντας έμφαση στην πολιτισμική αφομοίωση και τη δανική γλώσσα (Bendixsen et al., 2018). Η Νορβηγία, από την πλευρά της, ακολούθησε μια ενδιάμεση οδό, μιμούμενη συχνά το σουηδικό μοντέλο αλλά διατηρώντας μια πιο πυκνή εθνική κουλτούρα που καθιστούσε την πλήρη αποδοχή των νεοφερμένων μια πρόκληση (Sejersted, 2011; Brochmann & Dølvik, 2019).

Πίνακας 6

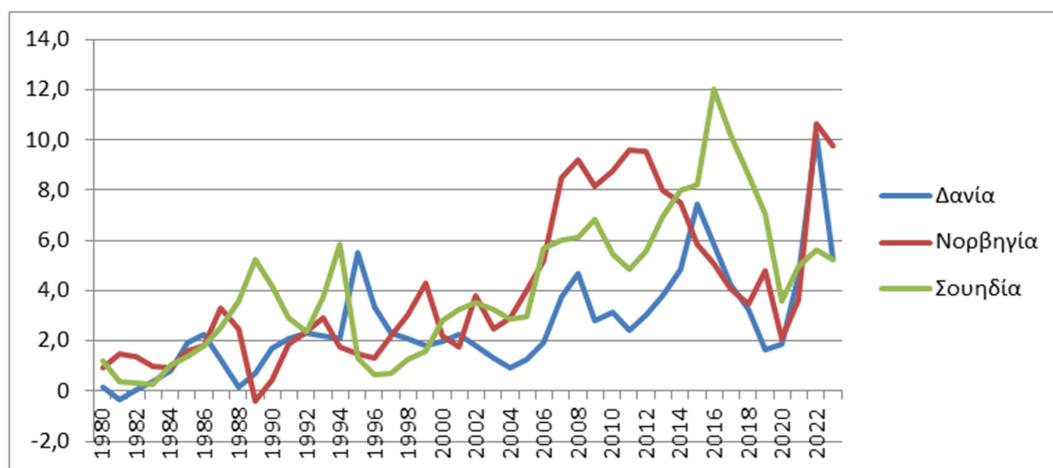
Καθαρό ποσοστό μετανάστευσης (ανά 1.000 κατοίκους)

Έτος	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία	Έτος	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία
1980	0,2	0,9	1,2	2002	1,8	3,8	3,5
1981	-0,3	1,5	0,4	2003	1,3	2,5	3,3
1982	0,0	1,4	0,3	2004	1,0	2,9	2,9
1983	0,4	1,0	0,3	2005	1,3	4,0	3,0
1984	0,8	0,9	1,0	2006	1,9	5,2	5,7
1985	1,9	1,6	1,4	2007	3,8	8,5	6,0
1986	2,2	1,8	1,8	2008	4,7	9,2	6,1
1987	1,2	3,3	2,5	2009	2,8	8,1	6,8
1988	0,1	2,5	3,6	2010	3,2	8,8	5,5
1989	0,7	-0,4	5,2	2011	2,4	9,6	4,9
1990	1,7	0,4	4,2	2012	3,0	9,5	5,6
1991	2,1	1,9	2,9	2013	3,8	8,0	7,0
1992	2,3	2,4	2,4	2014	4,8	7,5	8,0
1993	2,2	2,9	3,8	2015	7,4	5,8	8,2
1994	2,1	1,7	5,9	2016	5,8	5,0	12,0
1995	5,5	1,5	1,3	2017	4,3	4,1	10,2
1996	3,3	1,3	0,7	2018	3,3	3,5	8,6
1997	2,3	2,2	0,7	2019	1,6	4,8	7,1
1998	2,1	3,1	1,3	2020	1,9	2,1	3,6
1999	1,8	4,3	1,6	2021	4,6	3,7	5,0
2000	2,0	2,2	2,8	2022	10,2	10,6	5,6
2001	2,3	1,8	3,2	2023	5,2	9,7	5,2

Πηγή: (UN DESA, 2024), επεξεργασία με Excel

Διάγραμμα 4

Καθαρό ποσοστό μετανάστευσης (ανά 1.000 κατοίκους)

Πηγή: (UN DESA, 2024), επεξεργασία με Excel

Η δεκαετία του 1990 σηματοδότησε μια κρίσιμη στροφή, καθώς η αισιοδοξία του πολυπολιτισμικού μοντέλου αντικαταστάθηκε από έναν ρεαλιστικό λόγο περί ενεργοποίησης και ατομικής ευθύνης. Σε αυτό το πλαίσιο, οι τρεις χώρες εισήγαγαν

ειδικά προγράμματα εισόδου μεταναστών και προσφύγων, τα οποία όμως διέφεραν ριζικά στη φιλοσοφία τους. Η Δανία, με τον Νόμο περί Ένταξης του 1998 και την εισαγωγή του "Starthelp" το 2002, (μέχρι το 2012 όπου και εξισώθηκε) υιοθέτησε μια τιμωρητική προσέγγιση, μειώνοντας τα επιδόματα των μεταναστών έως και 30% σε σχέση με τους γηγενείς και χρησιμοποιώντας την οικονομική πίεση ως μέσο εξαναγκασμού για εργασία (Fernandes, 2013; Kohl, 2015). Αντίθετα, η Σουηδία και η Νορβηγία εφάρμοσαν μια στρατηγική που συνδύαζε "καρότο και μαστίγιο". Παρείχαν ένα επίδομα εισαγωγής το οποίο ήταν υψηλότερο από το επίπεδο της κοινωνικής πρόνοιας για όσους συμμορφώνονταν, αλλά μπορούσε να μειωθεί σημαντικά εάν οι μετανάστες δεν συμμετείχαν ενεργά (Fernandes, 2013, p. 212). Αυτή η εθνοτική ιεράρχηση των κοινωνικών κινδύνων (Fernandes, 2013, pp. 193-194) μετέφερε την ευθύνη της ένταξης από το κράτος στον ίδιο τον μετανάστη, αποδίδοντας την ανεργία σε πολιτισμικά ελλείμματα παρά σε δομικές διακρίσεις (Fernandes, 2013).

Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2004 προς χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, αποτέλεσε ένα νέο πείραμα για την κοινή σκανδιναβική αγορά εργασίας, καθώς για πρώτη φορά άνοιξαν τα σύνορα προς χώρες με τεράστιες μισθολογικές διαφορές, σε σχέση με τις τρεις σκανδιναβικές χώρες. Στη Νορβηγία, η εισροή εργαζομένων από αυτές τις χώρες ήταν κατατρεγμένη, με το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης να λειτουργεί ως αντικίνητρο για την επιστροφή των μεταναστών στις πατρίδες τους ακόμα και μετά την κρίση του 2008 (Bratsberg et al., 2014). Το ποσοστό καθαρής μετανάστευσης στην Νορβηγία εκτοξεύτηκε από 4% (2005) σε 9.6% (2011), ξεπερνώντας κατά πολύ τις εισροές στη Σουηδία και τη Δανία για πρώτη φορά (Πίνακας 8, Διάγραμμα 4), και επιβεβαιώνοντας το ρόλο του συστήματος πρόνοιας ως αντικινήτρου επιστροφής. Η δυνατότητα εξαγωγής επιδομάτων και η αναπροσαρμογή των ξένων μισθών στα νορβηγικά επίπεδα δημιούργησαν μια νέα πραγματικότητα. Οι μετανάστες παρέμεναν στη χώρα στηριζόμενοι στο κράτος πρόνοιας, διαφοροποιούμενοι από την παραδοσιακή κινητικότητα μεταξύ των Σκανδιναβών (Bratsberg et al., 2014). Παράλληλα, η αυτοαπασχόληση αναδείχθηκε σε χώρες όπως η Σουηδία ως στρατηγική επιβίωσης απέναντι στον αποκλεισμό από την επίσημη αγορά εργασίας, ενώ στη Δανία παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα, συνδεδεμένη κυρίως με άτομα χαμηλών προσόντων (Ulmestig, 2013).

Στην περίπτωση της Σουηδίας, η προσφυγική κρίση του 2015 ανέδειξε το χάσμα μεταξύ της κρατικής γραφειοκρατικής διαχείρισης (εργαλειακή λογική) και της αυθόρμητης κοινωνικής αλληλεγγύης (βιόκοσμος). Το μέγεθος των εισροών είναι εμφανές στα ποσοτικά δεδομένα, 12% το 2016, διπλάσιο από αυτό της Δανίας (5.8%) και της Νορβηγίας (5%) για το ίδιο έτος (Πίνακας 8, Διάγραμμα 4). Η απόφαση του κράτους να επιβάλει αυστηρούς ελέγχους και να παραμερίσει τα δίκτυα των εθελοντών κλόνισε την εμπιστοσύνη των πολιτών, καθώς η ψυχρή διοικητική λογική συγκρούστηκε με τις ανθρωπιστικές αξίες που είχαν κινητοποιήσει την κοινωνία. Η επίδραση αυτής της διοικητικής και πολιτικής ανασυγκρότησης είναι άμεσα ορατή καθώς το υψηλό ποσοστό του 2016 υποχώρησε δραματικά στο 7.1% μέχρι το 2019 (Πίνακας 8, Διάγραμμα 4), σηματοδοτώντας μια πρακτική στροφή από το παραδοσιακά φιλελεύθερο μοντέλο προς μια πιο περιοριστική διαχείριση των εισροών. Ταυτόχρονα, η έλλειψη στέγασης σε οκτώ από τους δέκα δήμους έθεσε υπό πολιορκία την ιδεολογία της ισότητας, οξύνοντας τη διχόνοια μεταξύ των αστικών κέντρων που έβλεπαν μια απειλή και της υπαίθρου που διέκρινε μια «δημογραφική ευκαιρία» (Hansen, 2018). Στον αντίποδα, η Δανία χρησιμοποίησε την κρίση για να ενισχύσει την αυστηρή της παράδοση, εφαρμόζοντας στοχευμένα μέτρα περιορισμού των παροχών ειδικά για τους νεοεισερχόμενους και θέτοντας εξαιρετικά υψηλά εμπόδια στην οικογενειακή επανένωση (Brochmann & Dølvik, 2019). Η Νορβηγία, τέλος, προσαρμόστηκε στο νέο περιφερειακό πλαίσιο, εγκαταλείποντας τη μέση οδό για να ακολουθήσει τη σκληρή στάση της Δανίας στον έλεγχο των συνόρων, διατηρώντας ωστόσο ένα ιδιαίτερα ισχυρό καθεστώς ένταξης για όσους κατάφεραν να εξασφαλίσουν το δικαίωμα παραμονής (Brochmann & Dølvik, 2019).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εργαλειοποίηση των σκανδιναβικών αξιών, όπως η ισότητα των φύλων και η ομοανεκτικότητα, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για την οριοθέτηση της εθνικής κοινότητας. Στη Νορβηγία, ο κρατικός φεμινισμός αναπλαισιώθηκε ως εγγενής εθνική αξία, δημιουργώντας μια διάκριση μεταξύ των ανεκτικών Νορβηγών και των οπισθοδρομικών Μουσουλμάνων μεταναστών. Αυτή η ρητορική συχνά συσκοτίζει τις εσωτερικές ανισότητες και επιβάλλει στους μετανάστες μια υπό όρους ελευθερία, η οποία αναγνωρίζεται μόνο όταν ευθυγραμμίζεται με τα πρότυπα της πλειοψηφίας (Jacobsen, 2018). Ακόμα και η επιτυχημένη κοινωνική άνοδος δεν αρκεί για να εξαλείψει τα εθνοτικά όρια,

αναγκάζοντάς τους σε μια διαρκή προσπάθεια προσαρμογής για να μην ξεχωρίζουν (Aarset, 2018).

Όσον αφορά την προστασία των εκτοπισμένων από την Ουκρανία, οι τρεις χώρες ακολούθησαν αποκλίνουσες στρατηγικές που αντικατοπτρίζουν τις ευρύτερες μεταναστευτικές τους πολιτικές. Η Δανία, λόγω της εξαίρεσής της από τις ευρωπαϊκές πολιτικές ασύλου, θέσπισε μια αυτόνομη «Ειδική Πράξη» που αντικατοπτρίζει την ευρωπαϊκή οδηγία αλλά εντάσσει τους Ουκρανούς σε ένα μοντέλο προσωρινής προστασίας πριν από τον επαναπατρισμό, προσφέροντας άμεση πρόσβαση στην εργασία και ευέλικτη στέγαση ακόμη και σε αστικές περιοχές (Berlina et al., 2025; Danielsen & Hernes, 2025). Η Νορβηγία ξεκίνησε με μια ιδιαίτερα φιλελεύθερη προσέγγιση, ωστόσο από το φθινόπωρο του 2023 πραγματοποίησε μια απότομη περιοριστική στροφή. Κατάργησε τις ειδικές ρυθμίσεις, απαγορεύοντας τις επισκέψεις στην Ουκρανία και εξαιρώντας από το καθεστώς προστασίας όσους προέρχονται από περιοχές της Δυτικής Ουκρανίας που κρίθηκαν ασφαλείς, ενώ παράλληλα παρέτεινε τη διάρκεια της προστασίας στα πέντε έτη (Berlina et al., 2025; Danielsen & Hernes, 2025). Το αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής αποτυπώνεται στην μείωση της καθαρής μετανάστευσης, μετά την κορύφωση του 2022 (10.6%), στο 9.7% το 2023 (Πίνακας 8, Διάγραμμα 4), αποδεικνύοντας την άμεση επίδραση των νέων μέτρων στη ροή των νεοεισερχόμενων. Τέλος, η Σουηδία εφάρμοσε αρχικά μια αυστηρή προσέγγιση παρέχοντας μόνο τα ελάχιστα δικαιώματα που απαιτεί το δίκαιο της ΕΕ και πολύ χαμηλά επιδόματα. Όμως από το 2024 βελτίωσε σημαντικά το καθεστώς της επιτρέποντας την εγγραφή στο μητρώο πληθυσμού μετά από μόλις ένα έτος διαμονής. Αυτό παρέχει πλέον στους Ουκρανούς πλήρη πρόσβαση στο επίσημο πρόγραμμα εγκατάστασης και στη δημοτική εκπαίδευση ενηλίκων (Berlina et al., 2025; Danielsen & Hernes, 2025).

Η διοικητική διάρθρωση των αρμοδιοτήτων στις τρεις χώρες προσφέρει μια επιπλέον διάσταση στην κατανόηση των εθνικών προτεραιοτήτων, καθώς η επιλογή του υπεύθυνου φορέα μαρτυρά τον τρόπο με τον οποίο κάθε κράτος νοηματοδοτεί τη μετανάστευση. Στη Δανία, η συγκέντρωση των αρμοδιοτήτων στο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ενσωμάτωσης υπογραμμίζει μια αυστηρά κεντρική εποπτεία, η οποία διέπεται από την αλλαγή πολιτικής του 2019. Η στροφή αυτή μετατοπίζει το ενδιαφέρον από τη μόνιμη ενσωμάτωση στον επαναπατρισμό. Παράλληλα, η δανική

προσέγγιση χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια εξάλειψης των παράλληλων κοινωνιών μέσω του «Πακέτου για τα Γκέτο», Αυτό προβλέπει δραστικές παρεμβάσεις στις ευάλωτες γειτονίες, ενώ επιβάλλει στους πρόσφυγες ένα αυστηρό πρόγραμμα ενεργοποίησης 37 ωρών εβδομαδιαίως για τη διασφάλιση της οικονομικής τους αυτονομίας (Berlina et al., 2025).

Αντίθετα, η Νορβηγία υιοθετεί ένα μοντέλο διττής διακυβέρνησης που αντανακλά τη διάκριση μεταξύ ασφάλειας και κοινωνικής ένταξης. Ενώ το Υπουργείο Δικαιοσύνης και Δημόσιας Ασφάλειας διατηρεί τον έλεγχο της εισόδου και του ασύλου μέσω της Διεύθυνσης Μετανάστευσης, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ένταξης αναλαμβάνει τον συντονιστικό ρόλο για την ενσωμάτωση. Η νορβηγική πολιτική εστιάζει στην ταχεία συνεισφορά των μεταναστών στην κοινωνία, με τους δήμους να διαδραματίζουν κεντρικό εκτελεστικό ρόλο στην εγκατάσταση των προσφύγων. Πρόσφατες νομοθετικές τροποποιήσεις, που θα τεθούν σε πλήρη ισχύ το 2026, ενισχύουν περαιτέρω αυτή τη λογική. Αυτές διευρύνουν το ηλικιακό όριο συμμετοχής στα προγράμματα ένταξης και θεσπίζουν ελάχιστες απαιτήσεις για δραστηριότητες προσανατολισμένες στην απασχόληση (Berlina et al., 2025).

Στη Σουηδία, η ανάθεση του συντονισμού της πολιτικής ενσωμάτωσης στο Υπουργείο Απασχόλησης σηματοδοτεί μια θεμελιώδη μετάβαση από το ανθρωπιστικό μοντέλο του ασύλου προς ένα πρότυπο που εστιάζει στην εργασιακή μετανάστευση. Στόχος είναι η άμεση επαγγελματική αποκατάσταση και η οικονομική ανεξαρτησία των νεοεισερχόμενων. Στο πλαίσιο αυτής της αλλαγής πολιτικής, η κυβέρνηση προωθεί την κατάργηση της αυτοοργανωμένης στέγασης υπέρ των κρατικών κέντρων υποδοχής, ενισχύοντας τον κρατικό έλεγχο στις διαδικασίες εγκατάστασης. Οι τρέχουσες επιδιώξεις, όπως αποτυπώνονται στον προϋπολογισμό του 2025, δίνουν έμφαση στην εκμάθηση της γλώσσας και στον εγγραμματοισμό ήδη από την προσχολική ηλικία. Υπογραμμίζουν επίσης την απαίτηση του κράτους προς τους μετανάστες να καταβάλλουν ενεργή προσπάθεια για την ένταξή τους στη σουηδική κοινωνία (Berlina et al., 2025).

Η θεσμική αυτή διαφοροποίηση στη νοηματοδότηση της ετερότητας δεν περιορίζεται μόνο στη διαχείριση της σύγχρονης μετανάστευσης, αλλά επεκτείνεται και στον τρόπο με τον οποίο τα σκανδιναβικά κράτη οργανώνουν την πολιτική

εκπροσώπηση των αυτόχθονων πληθυσμών τους. Στο πλαίσιο αυτό η Νορβηγία και η Σουηδία υιοθέτησαν εκ διαμέτρου αντίθετα θεσμικά μοντέλα για την εκπροσώπηση των Σάμι, επηρεασμένες από τη διαφορετική έκβαση των ιστορικών τους διεκδικήσεων. Στη Νορβηγία, η πολιτική κινητοποίηση γύρω από τη διαμάχη Alta οδήγησε στην αναγνώριση των Σάμι ως ενιαίου λαού, με το Σάμι Κοινοβούλιο (Sámediggi) να λειτουργεί ως ένα αυτόνομο αντιπροσωπευτικό όργανο που επιβάλλει στο κράτος την υποχρέωση διαβούλευσης για θέματα που τους αφορούν. Αυτή η πολιτική ισχύς ενισχύθηκε από την επικύρωση της Σύμβασης 169 του ILO, η οποία προσέφερε το νομικό έρεισμα για τη μεταβίβαση δικαιωμάτων διαχείρισης γης και πόρων στην κοινότητα, όπως συνέβη με τον Finnmark Act (Josefsen et al., 2015). Αντιθέτως, στη Σουηδία, η δικαστική ήττα στην υπόθεση Taxed Mountain και ο ιστορικός διαχωρισμός μεταξύ των βοσκών ταράνδων και των υπόλοιπων μελών της κοινότητας οδήγησαν σε ένα πολύ πιο περιοριστικό μοντέλο. Εκεί, το Σάμι Κοινοβούλιο ορίζεται ως ένας «ειδικός κρατικός φορέας» που υπάγεται στην κυβέρνηση, με ρόλο κυρίως διοικητικό και εκτελεστικό. Δεν έχει το δικαίωμα υποχρεωτικής διαβούλευσης και το κράτος να αρνείται την επικύρωση της Σύμβασης 169. Η σουηδική προσέγγιση υποβαθμίζει τους Σάμι από λαό με δικαίωμα αυτοδιάθεσης σε μια προστατευόμενη «ομάδα συμφερόντων», περιορίζοντας την πολιτική τους παρέμβαση σε θέματα πολιτισμού και επαγγελματικής διαχείρισης της κτηνοτροφίας (Josefsen et al., 2015).

Συμπερασματικά, η μελέτη των τριών σκανδιναβικών κρατών αποκαλύπτει ότι η διασφάλιση του καθολικού κράτους πρόνοιας μετασχηματίστηκε από έναν μηχανισμό καθολικής συμπερίληψης σε ένα εργαλείο επιλεκτικής ενεργοποίησης, όπου η κοινωνική αλληλεγγύη εξαρτάται πλέον από την οικονομική συνεισφορά και την πολιτισμική ευθυγράμμιση. Παρά την κοινή ιστορική αφετηρία της ομοιογένειας και την πρόσφατη σύγκλιση προς αυστηρότερα μέτρα ελέγχου μετά το 2015, οι εθνικές στρατηγικές αποκλίνουν ριζικά στη νοηματοδότηση της ετερότητας. Η Δανία προκρίνει ένα μοντέλο αφομοίωσης και επαναπατρισμού με στόχο την προστασία της εθνικής συνοχής. Η Νορβηγία ακολουθεί μια πραγματιστική οδό που διαχωρίζει την ασφάλεια από την κοινωνική λειτουργικότητα, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα την αυτοδιάθεση των Σάμι. Τέλος, η Σουηδία βιώνει μια επώδυνη μετάβαση προς την εργασιακή χρησιμότητα, η οποία κλονίζει το παραδοσιακό της ιδεώδες για την ισότητα. Σε αυτό το νέο τοπίο, το κοινωνικό κράτος παύει να αποτελεί έναν άνευ

όρων χώρο προστασίας, καθώς η πρόσβαση στις παροχές του συνδέεται όλο και περισσότερο με την ατομική ευθύνη και την ιεράρχηση των δικαιωμάτων βάσει της εθνοτικής και νομικής προέλευσης των υποκειμένων.

5 Συμπεράσματα

Η διαχρονική και συγκριτική ανάλυση έξι κεντρικών τομέων πολιτικής των τριών Σκανδιναβικών χωρών, αναδεικνύει με σαφήνεια πως παρά την ταξινόμηση τους σε ένα κοινό Σκανδιναβικό/Σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο ευημερίας, εκπροσωπούν τρεις διακριτές και συνεκτικές θεσμικές διαδρομές. Οι διαφορές αυτές είναι βαθιά ριζωμένες σε διαφορετικά ιστορικά μονοπάτια και πολιτισμικές παραδόσεις, που ξεκίνησαν ήδη από τον 19^ο αιώνα, πριν την καθολική επικράτηση της Σοσιαλδημοκρατίας και αποκρυσταλλώθηκαν μέσα από συμβιβασμούς κατά την περίοδο της μεσοπολεμικής θεμελίωσης. Επεκτάθηκαν όμως κατά την διάρκεια της μεταπολεμικής εποχής και επαναπροσδιορίστηκαν την μεταβιομηχανική εποχή υπό την επίδραση της επικράτησης του Νεοφιλελευθερισμού (Pierson, 1996; Korpi, 1983).

Η πολιτική φυσιογνωμία κάθε χώρας αποτέλεσε το υπόβαθρο πάνω στο οποίο αναπτύχθηκαν οι πρώιμες ρυθμίσεις του κοινωνικού κινδύνου. Στη Δανία, η μετάβαση προς τη νεωτερικότητα σημαδεύτηκε από τη θεσμοθέτηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ήδη από το 1814 και τη μετατροπή του πολιτεύματος σε συνταγματική μοναρχία το 1849 (Myhre, 2018; Derry, 1979). Η αγροτική οικονομία και η άνοδος του συνεταιριστικού κινήματος ευνόησαν τη λήψη αποφάσεων που ενίσχυαν την κοινωνική προστασία χωρίς να υπονομεύουν τη φιλελεύθερη οικονομική βάση. Κορυφαίες στιγμές αυτής της περιόδου υπήρξαν ο Νόμος περί Ανακούφισης Γήρατος το 1891, ο οποίος εισήγαγε τη φορολογική χρηματοδότηση, και η Συμφωνία του Σεπτεμβρίου το 1899 για τη θεσμική αναγνώριση των συνδικάτων (Baldwin, 1990; Kuhnle, 1978). Στις αρχές του 20ού αιώνα, η χώρα υιοθέτησε το Σύστημα της Γάνδης για την ανεργία το 1907 και ολοκλήρωσε τη δημοκρατική της μετάβαση με την παραχώρηση του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες το 1915 (Nørby Johansen, 1986). Η θεσμική προστασία της οικογένειας ενισχύθηκε περαιτέρω με τη νομοθεσία για την ισότητα στον γάμο το 1925 (Nørby Johansen, 1986; Hansen, 2005).

Στον αντίποδα η Νορβηγία ακολούθησε μια πορεία πρώιμου εκδημοκρατισμού, καθιερώνοντας το φιλελεύθερο σύνταγμα το 1814 και τον κοινοβουλευτισμό το 1884 (Derry, 1979). Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1827 και η καθιέρωση του ενιαίου δημοτικού σχολείου το 1889 αποτέλεσαν τα θεμέλια για την κοινωνική ενσωμάτωση και την πολιτική ενεργοποίηση των λαϊκών στρωμάτων (Myhre, 2018; Sejersted, 2011). Η χώρα υπήρξε πρωτοπόρος στην παραχώρηση του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες το 1913, γεγονός που συνδέθηκε άμεσα με την ψήφιση των ριζοσπαστικών Νόμων Castberg την περίοδο 1915-1920 για την προστασία των παιδιών εκτός γάμου (Kuhnle, 1986; Sejersted, 2011). Στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης, η υποχρεωτική κάλυψη ατυχημάτων το 1894 και η υποχρεωτική ασφάλιση ασθενείας το 1909 παγίωσαν έναν ισχυρό κρατικό ρόλο στην προστασία του εργατικού δυναμικού (Kuhnle, 1986; Esping-Andersen & Korpi, 1987).

Παράλληλα στη Σουηδία, η ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους βασίστηκε στην παράδοση ενός ισχυρού συγκεντρωτικού μηχανισμού και μιας πρώιμης βιομηχανικής συγκέντρωσης (Derry, 1979; Sejersted, 2011). Μετά τη θεσμοθέτηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης το 1842, η χώρα προχώρησε το 1913 στην ιστορική καθιέρωση των Λαϊκών Συντάξεων, η οποία αποτέλεσε το πρώτο πραγματικά καθολικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης παγκοσμίως (Kananen, 2014; Kruse, 1994). Η δημοκρατική ολοκλήρωση επήλθε με την καθιέρωση του δικαιώματος ψήφου την περίοδο 1919-1921. Στον εργασιακό τομέα, η Σουηδία ακολούθησε την Νορβηγία στην υποχρεωτική ασφάλιση ατυχημάτων το 1916 και προχώρησε στον νόμο για την οκτάωρη εργάσιμη ημέρα το 1920, ενώ παράλληλα εδραίωσε ένα ολιστικό δημόσιο σύστημα υγείας (Olson, 1986; Enokson, 2013).

Ήδη μέχρι το 1930 είχαν τεθεί οι βάσεις και της δημοκρατίας με ένα αναλογικό σύστημα εκπροσώπησης (Derry, 1979), αλλά και της κάλυψης μέρους των κοινωνικών κινδύνων από την εκβιομηχάνιση και τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Είχε εδραιωθεί το μονοπάτι (Pierson, 1996) που κάθε χώρα θα ακολουθούσε αλλά και θα αντιδρούσε στις εσωτερικές και εξωτερικές μεταβολές. Η επικράτηση των σοσιαλδημοκρατών η Μεγάλη Ύφεση και ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος λειτούργησαν ως κρίσιμες καμπές που ενίσχυσαν την πολιτική συναίνεση για πλήρη απασχόληση, αλλά μέσα σε διαφορετικά πλαίσια. Από τους διαταξικούς

συμβιβασμούς στη Δανία και τη Σουηδία μέχρι μία ευρύτερη εθνική συμφωνία στη Νορβηγία με το «Κοινό Πρόγραμμα» του 1945 (Brandal, Bratberg, & Thorsen, 2013).

5.1 Δανία

Κατά τη μεταπολεμική «Χρυσή Εποχή» (1945-1980), η κοινή δέσμευση για πλήρη απασχόληση και καθολική πρόνοια υλοποιήθηκε με δανικά χαρακτηριστικά. Στην απασχόληση, η στρατηγική βασίστηκε στην εκρηκτική επέκταση του δημόσιου τομέα, διατηρώντας το εθελοντικό σύστημα της Γάνδης και το κορπορατιστικό πλαίσιο (Nørby Johansen, 1986). Η οικογενειακή πολιτική υιοθέτησε ένα πραγματιστικό μοντέλο, προωθώντας τη γυναικεία εργασία μέσω της δημόσιας απασχόλησης και της ατομικής φορολόγησης (1970), αλλά χωρίς να προωθήσει δυναμικά την πατρική συμμετοχή. Στην υγεία, η Δανία διατήρησε το μοναδικό της σύστημα διπλής εισόδου (από το 1973), προσφέροντας στους πολίτες επιλογή μεταξύ δωρεάν πρόσβασης με συγκεκριμένο ιατρό ή ελευθερίας επιλογής με συμμετοχή στο κόστος (Grønvald & Alban, 1995). Οι συντάξεις παρέμειναν πιστές στη φορολογική παράδοση, με αποτυχία δημιουργίας ισχυρού δημόσιου συμπληρωματικού συστήματος, γεγονός που ενίσχυσε ένα θεσμοποιημένο δυϊσμό και αναπαραγωγή των ταξικών ανισοτήτων (Esping-Andersen, 1985). Η εκπαίδευση προχώρησε σταδιακά προς το ενιαίο σχολείο, ισορροπώντας κοινωνική ένταξη και τις ανάγκες της βιομηχανίας (Kananen, 2014). Στον τομέα της ετερότητας, επικράτησε μια σταθερή φιλοσοφία αφομοίωσης, με βάση την πεποίθηση ότι η πολιτισμική ομοιομορφία ήταν προϋπόθεση για το κράτος ευημερίας (Jønsson & Petersen, 2012).

Μετά το 1980 και την ανάδυση νέων κοινωνικών κινδύνων, λόγω της παγκοσμιοποίησης, της δημογραφικής πίεσης αλλά και την άνοδο του νεοφιλελευθερισμού οδηγήθηκε σε μια φαινομενική σύγκλιση, με τις άλλες σκανδιναβικές χώρες, προς το μοντέλο του «κράτους κοινωνικής επένδυσης» και της «ενεργοποίησης» (Ulmestig & Harsløf, 2013). Στον τομέα της απασχόλησης, η Δανία πρωτοπόρησε στο μοντέλο «ευελιξίας με ασφάλεια» (flexicurity), συνδυάζοντας ευέλικτη αγορά εργασίας, γενναιοδωρή πρόνοια και υποχρεωτικά προγράμματα ενεργοποίησης, με τον Νόμο περί Ενεργού Κοινωνικής Πολιτικής (1997) να καθιερώνει μια πειθαρχική λογική αμοιβαιότητας (Kananen, 2014). Η οικογενειακή πολιτική επέκτεινε δραστικά τις δημόσιες υποδομές προσχολικής φροντίδας, με

στόχο τη μεγιστοποίηση της γυναικείας απασχόλησης (Larsen & de la Porte, 2022). Στην υγεία, η αναδιάρθρωση του 2007 κατέλυσε τις κομητείες και εισήγαγε αυστηρότερο κεντρικό έλεγχο, ενώ ταυτόχρονα παρατηρήθηκε έκρηξη της ιδιωτικής συμπληρωματικής ασφάλισης (~42% του πληθυσμού), υπονομεύοντας εν μέρει την αρχή της καθολικής ισότητας (Birk et al., 2024; Abrahamson, 2015). Το συνταξιοδοτικό σύστημα μεταρρυθμίστηκε ριζικά με τη δυναμική σύνδεση της ηλικίας συνταξιοδότησης με το προσδόκιμο ζωής (2006), ενισχύοντας το πολυεπίπεδο μοντέλο με έμφαση στο δίκτυ ασφαλείας και τα κίνητρα για παράταση της εργασιακής ζωής (Kvist, 2015). Η εκπαίδευση προσαρμόστηκε στη λογική της αγοράς με μια ρητορική «δικαιωμάτων και υποχρεώσεων», αν και μεταγενέστερες μεταρρυθμίσεις προκάλεσαν αναβίωση του διαλόγου για την αξία της γενικής παιδείας (Hultén et al., 2023). Τέλος, η πολιτική για την ετερότητα υπέστη την πιο ριζοσπαστική μεταστροφή, με τη Δανία να εφαρμόζει μια αυστηρά περιοριστική και αφομοιωτική προσέγγιση, μειώνοντας δραστικά τα επιδόματα για νεοεισερχόμενους και συνδέοντας την πρόσβαση στην πρόνοια με όρους συμμόρφωσης και επαναπατρισμού (Brochmann & Dølvik, 2019).

Η Δανία διαμόρφωσε μια δική της εκδοχή καθολικότητας, βαθιά επισημασμένη από το αρχικό εθελοντικό και κορπορατιστικό της προσανατολισμό, τη φιλελεύθερη και αποκεντρωμένη διοικητική της παράδοση και έναν πραγματιστικό τρόπο αντιμετώπισης κοινωνικών αλλαγών. Οι συνεχείς προσαρμογές από τη Χρυσή Εποχή έως τη σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης δεν οδήγησαν σε απλή σύγκλιση με τις άλλες χώρες, αλλά σε μια συνέχεια διακριτών θεσμικών λύσεων, όπου η δέσμευση για την κοινωνική ασφάλεια εκφράζεται μέσω πειθαρχικών μηχανισμών ενεργοποίησης, πολυεπίπεδων συστημάτων και αυξανόμενης υπό όρους πρόσβασης.

5.2 Νορβηγία

Η πορεία του νορβηγικού κράτους ευημερίας αναπτύχθηκε ως μια διακριτή εθνική διαδρομή, η οποία, αν και μοιράζεται βασικές σκανδιναβικές αρχές, χαρακτηρίζεται από πρώιμες κρατικοκεντρικές επιλογές, την επίδραση του πετρελαϊκού πλούτου και μια πιο προστατευτική και σταδιακή λογική προσαρμογής.

Στην απασχόληση, η εισαγωγή της υποχρεωτικής κρατικής ασφάλισης ανεργίας για τους μισθωτούς το 1938 σηματοδότησε μια πιο κρατικοκεντρική

διαδρομή σε σύγκριση με το εθελοντικό σύστημα της Γάνδης της Δανίας (Kuhnle, 1986). Το συνταξιοδοτικό σύστημα παρουσίασε θεσμική υστέρηση, με ένα καθολικό αλλά ελεγχόμενο βάσει πόρων σύστημα να τίθεται σε ισχύ μόλις το 1936 (Kuhnle, 1986). Η εκπαίδευση, παρόμοια με τη δανική, αναπτύχθηκε σε ένα λαϊκό-δημοκρατικό πλαίσιο, αλλά η διαχείριση της ετερότητας διέφερε, χαρακτηριζόμενη από μια πιο επιθετική και συγκεκριμένη στοχοποίηση αυτόχthonων μειονοτήτων όπως οι Tater (Ρομά) και οι Σάμι (Roll-Hansen, 2005). Η πορεία ενισχύθηκε από το «Κοινό Πρόγραμμα» του 1945, που καθόρισε μια πλατύτερη εθνική συμφωνία για την ανασυγκρότηση (Brandal, Bratberg, & Thorsen, 2013).

Κατά τη μεταπολεμική «Χρυσή Εποχή» (1945-1980), το νορβηγικό μοντέλο εδραιώθηκε με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Στην απασχόληση, η χώρα, με την προηγούμενη επιλογή για κρατική υποχρεωτικότητα, απέφυγε σε μεγάλο βαθμό τις ενεργητικές πολιτικές αγοράς εργασίας σουηδικού τύπου. Βασίστηκε σε κρατικό έλεγχο των πιστώσεων και στήριξη σε στρατηγικούς τομείς και περιφέρειες διατηρώντας την ανεργία εξαιρετικά χαμηλά (Esping-Andersen, 1985). Η οικογενειακή πολιτική παρέμεινε πιο συντηρητική, διατηρώντας για μεγαλύτερο διάστημα το μοντέλο του άνδρα-κουβαλητή, με χαμηλά ποσοστά απασχόλησης των γυναικών και ελλείψεις στις υποδομές παιδικής φροντίδας μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970 (Tsuya, 2003). Στην υγεία, ήταν η πρώτη που καθιέρωσε πλήρως καθολική ασφάλιση (1956), ενισχύοντας ένα μοντέλο «ιατροκρατίας» υπό τον Karl Evang, όπου οι γιατροί κατείχαν κεντρικές διοικητικές θέσεις (Sejersted, 2011). Το συνταξιοδοτικό σύστημα ενισχύθηκε με τη δημιουργία του ισχυρού Εθνικού Συστήματος Ασφάλισης (1966), που ενοποίησε διάφορες παροχές και επέτυχε υψηλά ποσοστά αναπλήρωσης εισοδήματος, ενσωματώνοντας τη μεσαία τάξη στο δημόσιο σύστημα (Kuhnle, 1986). Στην εκπαίδευση, η μετάβαση στο ενιαίο σχολείο ακολουθήθηκε με μια πιο συναινετική και πειραματική προσέγγιση σε σύγκριση με τη Σουηδία (Sejersted, 2011). Η διαχείριση της μετανάστευσης και της ετερότητας κινήθηκε σε μια πραγματιστική πορεία, υιοθετώντας τη ρητορική της πολυπολιτισμικότητας αλλά βασιζόμενη κυρίως στον καθολικό κράτος πρόνοιας ως βασικό εργαλείο ένταξης (Brochmann & Hagelund, 2012).

Η μεταβολή μετά το 1980 και η είσοδος στην εποχή του πετρελαίου διαμόρφωσαν μια μοναδική νορβηγική προσαρμογή, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως προστατευτική και σταδιακή, χάρη στους οικονομικούς πόρους του

Κρατικού Ταμείου Πετρελαίου. Στην απασχόληση και την κοινωνική πολιτική, η χώρα υιοθέτησε τη λογική της ενεργοποίησης (π.χ., Μεταρρύθμιση NAV, 2006) αλλά διατήρησε ένα γενικά πιο ενισχυτικό και λιγότερο πειθαρχικό πλαίσιο από τη Δανία, αν και με αυξανόμενη αυστηρότητα στις προϋποθέσεις (Lødemel, 2001). Ωστόσο, αντιμετώπισε μοναδικές δομικές προκλήσεις, όπως η υψηλή και διαρκή χρήση επιδομάτων αναπηρίας, που υποδηλώνει μια μορφή κρυφής ανεργίας (OECD, 2019). Η οικογενειακή πολιτική της χώρας κινήθηκε μεταξύ της δημιουργίας υποδομών φροντίδας, και συστήματος μετρητών για φροντίδα αντανakλώντας την παραδοσιακή αξία της ελεύθερης γονικής επιλογής (Rostgaard, 2014). Στην υγεία, η Νορβηγία πραγματοποίησε μια σιωπηλή επανάσταση με τη Νοσοκομειακή Μεταρρύθμιση του 2002, με την οποία το κράτος ανέλαβε την ιδιοκτησία όλων των νοσοκομείων, αντικαθιστώντας τους εκλεγμένους πολιτικούς με τεχνοκρατικά διοικητικά συμβούλια (Kjekshus, 2009). Το συνταξιοδοτικό σύστημα μεταρρυθμίστηκε με την εισαγωγή ενός συστήματος Νοητών Καθορισμένων Εισφορών (NDC) το 2011 και ένα μοντέλο απόλυτης ευελιξίας στην ηλικία συνταξιοδότησης (62-75 ετών), το οποίο όμως συχνά μεταφέρει ανισότητες από την αγορά εργασίας (Grødem & Hippe, 2021). Η εκπαίδευση, ενώ υιοθέτησε στοιχεία λογικής της αγοράς, κατάφερε να διατηρήσει ισχυρότερο, λόγω πολιτισμικής κληρονομιάς και θεσμικής διαπραγμάτευσης, τον πυρήνα της παράδοσης της γενικής παιδείας (danning) (Sejersted, 2011). Τέλος, η πολιτική για την ετερότητα και τη μετανάστευση, ενώ διατήρησε ένα ισχυρό καθεστώς ένταξης, ακολούθησε ταυτόχρονα μια αυστηρή πολιτική ελέγχου των συνόρων, επιβεβαιώνοντας μια διττή διακυβέρνηση που διαχωρίζει την ασφάλεια από την κοινωνική ένταξη (Brochmann & Dølvik, 2019).

Συμπερασματικά, η νορβηγική διαδρομή διαμορφώθηκε από την πρώιμη κρατικοκεντρική επιλογή του 1938, τη θεσμική συναίνεση του μεταπολεμικού σχεδιασμού και τον μετασχηματιστικό ρόλο του πετρελαϊκού πλούτου μετά το 1980. Αυτά τα στοιχεία δημιούργησαν ένα μοντέλο που συνδυάζει καθολική πρόνοια με μια ισχυρή αίσθηση κρατικής ικανότητας και ελέγχου, αλλά και με μια τάση για προστατευτικές και σταδιακές λύσεις έναντι των παγκόσμιων πιέσεων. Η πιο έντονη πρόοδος σε δείκτες ισότητας φύλων και η διατήρηση μιας ισχυρής δέσμευσης για τον καταναλωτικό καθολικό κράτος πρόνοιας, παρά τις προκλήσεις της κοινωνικής ανισότητας, επιβεβαιώνουν ότι η Νορβηγία παρουσιάζει μια ξεχωριστή εκδοχή του σκανδιναβικού μοντέλου, λιγότερο τεχνοκρατική από τη σουηδική και λιγότερο

πειθαρχική και ατομικιστική από τη δανική, που διατηρείται μέσω της ισχυρής αδράνειας των θεσμικών της μονοπατιών.

5.3 Σουηδία

Η ανάπτυξη του σουηδικού κράτους ευημερίας αποτελεί μια διακριτή εθνική διαδρομή, χαρακτηριζόμενη από πρώιμο θεσμικό οραματισμό, μια συστηματική και τεχνοκρατική προσέγγιση στη διακυβέρνηση και μια βαθιά ιδεολογική δέσμευση τόσο στην οικονομική ισότητα όσο και στην κοινωνική αλλαγή, συμπεριλαμβανομένης της ριζικής αναδόμησης των έμφυλων ρόλων. Κατά τη μεταπολεμική «Χρυσή Εποχή» (1945-1980), η σουηδική πορεία έφτασε στο αποκορύφωμά της, χαρακτηριζόμενη από συνεκτικότητα και ριζοσπαστισμό. Στην απασχόληση, ανέπτυξε το πιο συστηματικό πλαίσιο μέσω του τεχνοκρατικού μοντέλου Rehn-Meidner (1951), συνδυάζοντας συγκεντρωτική συλλογική διαπραγμάτευση, ενεργητικές πολιτικές αγοράς εργασίας και διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό υπό την Εθνική Υπηρεσία Απασχόλησης (AMS) (Esping-Andersen & Korpi, 1987). Η οικογενειακή πολιτική υλοποίησε μια θεσμική επανάσταση, με την εισαγωγή της ατομικής φορολογίας (1971) και της «γονικής ασφάλισης» (1974), η οποία αντικατέστησε την άδεια μητρότητας με μια κοινή, γενναιόδωρα αμειβόμενη άδεια για και τους δύο γονείς, ενθαρρύνοντας ενεργά την πατρική συμμετοχή (Olson, 1986). Παράλληλα, επένδυσε σε δημόσιους παιδικούς σταθμούς. Αυτές οι πολιτικές οδήγησαν σε εξαιρετικά υψηλά ποσοστά γυναικείας απασχόλησης (82% το 1980) και σε ταχεία κοινωνική μεταβολή (Tsuya, 2003). Στην υγεία, η Σουηδία εισήγαγε καθολική ασφάλιση το 1955 και οδήγησε σε μια ριζική σύγκρουση με τον ιατρικό σύλλογο, που κατέληξε με τη μεταρρύθμιση «Επτά Κορόνων» (1970) να μετατρέπει τους νοσοκομειακούς γιατρούς σε δημόσιους υπαλλήλους πλήρους απασχόλησης (Olson, 1986). Το συνταξιοδοτικό σύστημα ενισχύθηκε με το υποχρεωτικό συμπληρωματικό σύστημα ATP (1959), δημιουργώντας μια ισχυρή συμμαχία με τη μεσαία τάξη και εξασφαλίζοντας υψηλή αντικατάσταση εισοδήματος. Στην εκπαίδευση, επιβλήθηκε ένας τεχνοκρατικός και συγκεντρωτικός μετασχηματισμός προς το ενιαίο σχολείο, με στόχο την «ισότητα του αποτελέσματος», που όμως προκάλεσε έντονες θεσμικές συγκρούσεις (Sejersted, 2011). Στη διαχείριση της ετερότητας, η Σουηδία υιοθέτησε ένα ριζοσπαστικό πολυπολιτισμικό μοντέλο (1975), που ενσωμάτωνε την αναγνώριση της διαφορετικότητας στον κρατικό σχεδιασμό και συνδέθηκε με την εικόνα της χώρας ως «ανθρωπιστικής υπερδύναμης» (Borevi,

2012). Η περίοδος μετά το 1980 αντιπροσώπευσε μια δοκιμαστική φάση προσαρμογής που ανέδειξε τόσο την ανθεκτικότητα όσο και τους μετασχηματισμούς του σουηδικού μοντέλου. Η βαθιά οικονομική και τραπεζική κρίση των αρχών της δεκαετίας του 1990 ώθησε σε σημαντικές αλλαγές. Στην απασχόληση, η ιστορική δέσμευση για ενεργητικές πολιτικές προσαρμόστηκε σε μια πιο νεοφιλελεύθερη πολιτική, με αποκέντρωση της ευθύνης στους δήμους και ατομικοποίηση του κινδύνου (Kananen, 2014). Η οικογενειακή πολιτική συνέχισε να προωθεί το καθολικό μοντέλο υψηλής ποιότητας, με την εισαγωγή μη μεταβιβάσιμων γονικών αδειών για τον πατέρα (1995) ως αποκορύφωμα της λογικής προσαρμογής των έμφυλων ρόλων στην νέα πραγματικότητα (Rostgaard, 2014). Στην υγεία, διατηρώντας την αποκεντρωμένη δομή των 21 Περιφερειών, εστίασε σε μεταρρυθμίσεις όπως η «ελεύθερη επιλογή παρόχου» (*Vårdval*) και τη στρατηγική «Κοντινή Φροντίδα», μετατοπίζοντας υπηρεσίες προς την κοινότητα (Blomqvist, 2022). Το συνταξιοδοτικό σύστημα υπέστη την πιο ριζική και πρόωρη μεταρρύθμιση με την εισαγωγή του συστήματος Νοητών Καθορισμένων Εισφορών (NDC) το 1994, ένα τεχνικό σύστημα με αυτόματους ρυθμιστές μακροπρόθεσμης σταθερότητας (Andersen et al., 2014). Στην εκπαίδευση υιοθέτησε, μετά από ένα στάδιο αποκέντρωσης και υπό την πίεση των κακών επιδόσεων σε διεθνείς οργανισμούς (PISA), μια εκ νέου συγκεντροποίηση και ένα έντονο μοντέλο εμπορευματοποίησης και απορρύθμισης τη δεκαετία του 1990 (Wermke & Prøitz, 2022). Τέλος, η πολιτική για την ετερότητα και τη μετανάστευση πραγματοποίησε μια επώδυνη, αλλά σαφή, μετάβαση από το φιλελεύθερο πολυπολιτισμικό μοντέλο προς ένα πιο περιοριστικό πλαίσιο που ευνοεί την εργασιακή μετανάστευση και την άμεση οικονομική αυτονομία, περιορίζοντας την αυτοοργάνωση και ενισχύοντας τον κρατικό έλεγχο μετά την προσφυγική κρίση του 2015 (Berlina et al., 2025).

Συμπερασματικά, η Σουηδία διατήρησε βασικές αρχές καθολικότητας, αλλά η υλοποίησή τους μετατοπίστηκε προς πιο ατομικιστικά, αποκεντρωμένα και νεοφιλελεύθερα στοιχεία, ιδιαίτερα στους τομείς της αγοράς εργασίας, της εκπαίδευσης και της μετανάστευσης. Παρά αυτές τις πιέσεις, η χώρα διατηρεί μια διακριτή ταυτότητα, η οποία στηρίζεται στην ιστορική κληρονομιά της κρατικής ικανότητας, στην ισχυρή της δέσμευση για την ισότητα φύλων και στην τάση για συστηματικό, τεχνοκρατικό σχεδιασμό πολιτικής, γεγονός που διαφοροποιεί την εθνική της διαδρομή από εκείνες της Δανίας και της Νορβηγίας.

5.4 Το Αποτύπωμα των Ιστορικών Διαδρομών και το πρήγμα του βατράχου

Η αξιολόγηση των διαφορών στο Σκανδιναβικό μοντέλο απαιτεί έναν τελικό, ποσοτικό κριτήριο που να συγκεντρώνει τις επιπτώσεις όλων των πολιτικών επιλογών. Ο δείκτης Gini του διαθέσιμου εισοδήματος μετά φόρων και κοινωνικών μεταφορών αποτελεί αυτό το κριτήριο (statbase, n.d.). Δείκτης που κυμαίνεται από το 0 (πλήρης ισότητα) έως το 100 (πλήρης ανισότητα), ο Gini αποτυπώνει την τελική κατανομή των πόρων στην κοινωνία, δίνοντας μια σύνθετη εικόνα της αποτελεσματικότητας του φορολογικού συστήματος, των επιδομάτων και των υπηρεσιών στο να εξομαλύνουν τις ανισότητες της αγοράς (Πίνακας 9, Διάγραμμα 5).

Η συγκριτική ανάλυση των δεδομένων Gini στις τρεις χώρες για την περίοδο 1995-2022 αποκαλύπτει όχι μόνο διαφορετικά επίπεδα ανισότητας, αλλά και διαφορετικές δυναμικές. Αυτές οι διαφορές, ωστόσο, δεν είναι τυχαίες. Είναι η λογική, αν όχι αναπόφευκτη, συνέπεια των διαφορετικών ιστορικών διαδρομών και πολιτικών φιλοσοφιών που αναλύθηκαν σε όλους τους τομείς της κοινωνικής πολιτικής, επιβεβαιώνοντας τις προβλέψεις της θεωρίας της εξάρτησης από το μονοπάτι (Pierson, 1996).

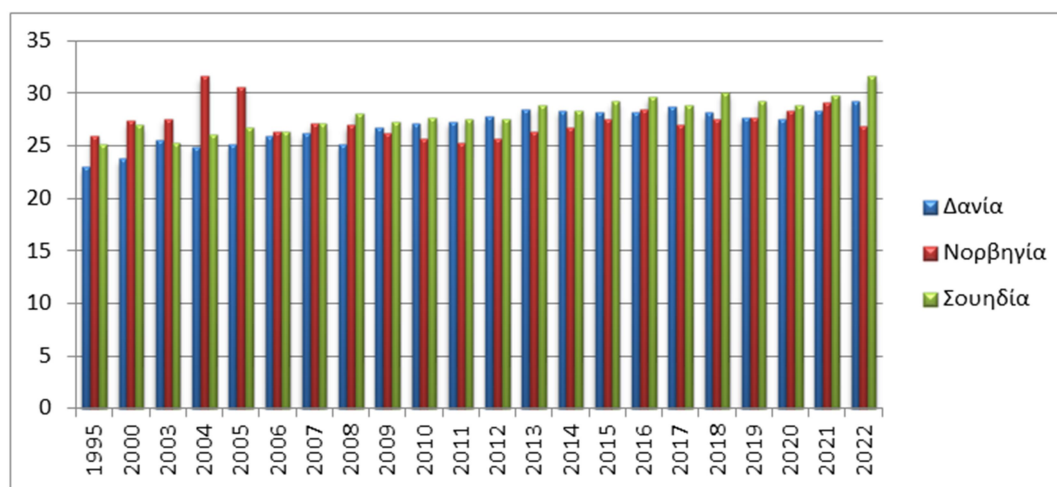
Δείκτης Gini - Νορβηγία, Σουηδία, Δανία

Έτος	Δανία	Νορβηγία	Σουηδία
1995	23	26	25,2
2000	23,8	27,4	27
2003	25,6	27,6	25,3
2004	24,9	31,6	26,1
2005	25,2	30,6	26,8
2006	25,9	26,4	26,4
2007	26,2	27,1	27,1
2008	25,2	27	28,1
2009	26,7	26,2	27,3
2010	27,2	25,7	27,7
2011	27,3	25,3	27,6
2012	27,8	25,7	27,6
2013	28,5	26,4	28,8
2014	28,4	26,8	28,4
2015	28,2	27,5	29,2
2016	28,2	28,5	29,6
2017	28,7	27	28,8
2018	28,2	27,6	30
2019	27,7	27,7	29,3
2020	27,5	28,4	28,9
2021	28,3	29,1	29,8
2022	29,3	26,9	31,6

Πηγή: (World Bank, n.d.), επεξεργασία με Excel

Διάγραμμα 5

Δείκτης Gini - Νορβηγία, Σουηδία, Δανία

Πηγή: (World Bank, n.d.), επεξεργασία με Excel

Η απότομη αύξηση του δείκτη Gini στη Σουηδία από το 25.2 (1995) στο 31.6 (2022), η υψηλότερη θέση στην τριάδα, αποτελεί το ποσοτικό αποτύπωμα μιας διπλής κληρονομιάς. Αφενός, αντανακλά τις επιπτώσεις των ριζοσπαστικών, τεχνοκρατικών μεταρρυθμίσεων του μεταπολεμικού μοντέλου, όπως το μοντέλο Rehn-Meidner, που είχε ως στόχο την «ισότητα του αποτελέσματος» μέσω ενεργών πολιτικών αγοράς εργασίας και τεράστιων δημόσιων επενδύσεων (Esping-Andersen & Korpi, 1987). Αυτό εξηγεί τα εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα Gini πριν τη δεκαετία του 1990. Αφετέρου, η συνεχή άνοδος μετά το 1990 είναι η άμεση συνέπεια της συστηματικής νεοφιλελεύθερης πολιτικής και εμπορευματοποίησης που ακολούθησε, όπως η απορρύθμιση των αγορών, η μεταστροφή προς την εργασιακή μετανάστευση και ο περιορισμός του ρόλου του κράτους (Kananen, 2014; Sejersted, 2011). Η Σουηδία, με άλλα λόγια, πληρώνει το τίμημα για την εγκατάλειψη ενός μέρους του ίδιου του ολιστικού οράματος που την έκανε παγκόσμιο σύμβολο ισότητας.

Η σταθερότητα του νορβηγικού δείκτη Gini είναι το αποτέλεσμα του προστατευτικού και συναινετικού μοντέλου που αναπτύχθηκε λόγω της ύστερης εκβιομηχάνισης. Το κρίσιμο στοιχείο είναι ο πετρελαϊκός πλούτος, με το Κρατικό Ταμείο Πετρελαίου να λειτουργεί ως ο υπέρτατος σταθεροποιητής, επιτρέποντας στο κράτος να διατηρεί γενναιόδωρες παροχές χωρίς δραστικές κοινωνικές ανακατατάξεις (Sejersted, 2011). Η βραχυπρόθεσμη, αλλά έντονη, αιχμή στους δείκτες του 2004 (31.6) και 2005 (30.6) αποτελεί μια εντυπωσιακή επιβεβαίωση αυτού του μηχανισμού. Αυτή η αιφνίδια άνοδος της ανισότητας μπορεί να αποδοθεί άμεσα στις

μαζικές εισροές εργατικού δυναμικού από τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης μετά τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2004, η οποία προσωρινά αποτυπώθηκε στην κατανομή των εισοδημάτων (Bratsberg et al., 2014). Το γεγονός ότι ο δείκτης επανήλθε γρήγορα σε φυσιολογικά επίπεδα (26.4 το 2006) και παρέμεινε σε ένα στενό εύρος για την επόμενη δεκαπενταετία, αποδεικνύει την ασυνήθιστη ικανότητα του συστήματος να απορροφά και να εξουδετερώνει εξωτερικά σοκ, διατηρώντας την κοινωνική συνοχή. Η Νορβηγία αποδεικνύει ότι ένας ισχυρός δημόσιος τομέας, χρηματοδοτούμενος από έναν εξωτερικό πόρο, μπορεί να διατηρήσει μακροπρόθεσμα την χαμηλή ανισότητα (Grødem & Hippe, 2021).

Η δανική πορεία, με σταθερή αλλά μέτρια αύξηση από το 23.0 (1995) στο 29.3 (2022), αντικατοπτρίζει την ουσία του πραγματιστικού και κορπορατιστικού της μοντέλου. Το υψηλό επίπεδο ασφάλειας προέρχεται από την ισορροπία μεταξύ ευελιξίας της αγοράς (flexicurity) και γενναιοδωρων μεταφορών σε μετρητά (βασική σύνταξη, επιδόματα ανεργίας), σύστημα βασισμένο στην παράδοση του «συστήματος της Γάνδης» που ενίσχυε τους πόρους εξουσίας της εργατικής τάξης (Korpi, 1983; Kananen, 2014). Αυτό εξηγεί γιατί ο δείκτης Gini της Δανίας παραμένει συστηματικά χαμηλότερος από εκείνον της Σουηδίας μετά το 2010. Ωστόσο, η σταδιακή του άνοδος αποκαλύπτει τις δικές του ευπάθειες, όπως τον θεσμοποιημένο δυϊσμό σε συντάξεις και υγεία (Esping-Andersen, 1985) και την εξάρτηση από μια πειθαρχική λογική ενεργοποίησης (Kananen, 2014). Το δανικό μοντέλο καταπολεμά την ανισότητα με αποτελεσματικότητα, αλλά φαίνεται λιγότερο ικανό να την αντιστρέψει.

Η πορεία του δείκτη Gini στις τρεις χώρες δεν είναι ένα αυτόνομο στατιστικό φαινόμενο. Είναι η τελική, ποσοτική έκφραση εκατόν πενήντα ετών θεσμικής εξέλιξης και η απόδειξη ότι οι πολιτικές έχουν αμετάκλητες συνέπειες (Baldwin, 1990). Η Σουηδία πληρώνει το τίμημα για τη μετάβαση από ένα ριζοσπαστικό, ολιστικό σχέδιο σε ένα νεοφιλελεύθερο. Η Νορβηγία αποδεικνύει ότι ένα προστατευτικό κράτος με έναν μοναδικό αναδιανεμητικό μηχανισμό μπορεί να απορροφήσει ακόμη και σημαντικά δημογραφικά σοκ και να διατηρήσει τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα, με αποτέλεσμα τον πιο χαμηλό και σταθερό δείκτη ανισότητας στην περιοχή. Η Δανία αποδεικνύει ότι ένας πραγματιστικός συμβιβασμός μεταξύ αγοράς και κράτους μπορεί να παράγει σταθερή χαμηλή

ανισότητα, αλλά με λιγότερη ικανότητα για περαιτέρω βελτίωση. Έτσι, ο «Σκανδιναβικός» τρόπος αποδεικνύεται, στην πράξη, ένα διαφοροποιημένο και πολύπλοκο πολιτικό εγχείρημα. Δεν εκφράζεται από ένα ενιαίο σχέδιο, αλλά από τρεις διακριτούς τρόπους, βαθιά ριζωμένους σε διαφορετικές ιστορικές συμφωνίες, πολιτισμικές αξίες και οικονομικές δομές (Korpi, 1983; Pierson, 1996). Η κοινή δέσμευση για την καθολικότητα είναι ο στόχος, αλλά οι χάρτες που σχεδιάστηκαν για να τον φτάσουν, και τα τελικά τοπία ανισότητας που προκύπτουν, παραμένουν ξεκάθαρα διακριτά.

«Η στρατηγική προσαρμογής των μικρών ευρωπαϊκών κρατών συνοψίζεται στην ιστορία του φιδιού, του βατράχου και της κουκουβάγιας. Φοβούμενος να καταβροχθιστεί από το φίδι, ο βάτραχος ρωτάει την κουκουβάγια πώς θα μπορούσε να επιβιώσει. Η απάντηση της κουκουβάγιας είναι σύντομη και αινιγματική: μάθε να πετάς. Κανένα από τα μικρά ευρωπαϊκά κράτη δεν έχει μάθει να αιωρείται σαν τον αετό. Αυτό που έχουν μάθει να καλλιεργούν είναι μια εκπληκτική ικανότητα να πηδούν. Αν και φαίνεται ότι προσγειώνονται στο στομάχι τους, στην πραγματικότητα πάντα προσγειώνονται στα πόδια τους και διατηρούν την ικανότητα να πηδούν ξανά και ξανά σε διαφορετικές κατευθύνσεις, διορθώνοντας την πορεία τους καθώς προχωρούν. Σε έναν κόσμο μεγάλης αβεβαιότητας και επιλογών υψηλού κινδύνου, αυτή είναι μια έξυπνη αντίδραση. Οι βάτραχοι μπορούν να ξεφύγουν από τα φίδια, και τα μικρά εταιρικά κράτη μπορούν να συνεχίσουν να ευημερούν - όχι επειδή έχουν βρει λύση στο πρόβλημα της αλλαγής, αλλά επειδή έχουν βρει έναν τρόπο να ζουν με την αλλαγή» (Katzenstein, 1985, p. 211).

Η διεισδυτική μεταφορά του Katzenstein αποτελεί το κλειδί για μια πληρέστερη κατανόηση των ευρημάτων αυτής της μελέτης, με το βλέμμα στην σημερινή εποχή. Η Δανία, η Νορβηγία και η Σουηδία δεν είναι τρεις αποτυχημένες προσπάθειες να κατασκευαστεί ένα ενιαίο «Σκανδιναβικό Παράδειγμα». Αντίθετα, είναι τρεις διαφορετικοί, αλλά εξίσου επιτυχημένοι, τρόποι να «πηδάει» ένα μικρό κράτος ευημερίας για να αποφύγει τους κινδύνους της παγκοσμιοποίησης, της οικονομικής αναδιάρθρωσης και των δημογραφικών προκλήσεων. Η θεσμική τους διαφοροποίηση δεν είναι σημάδι αποτυχίας σύγκλισης, αλλά η συνειδητή στρατηγική προσαρμογής που αποκαλύπτει η θεωρία των μικρών κρατών. Το σουηδικό μοντέλο αντιπροσωπεύει την απόπειρα να εκτελεστεί ένα μεγάλο, δομημένο και σχεδιασμένο άλμα προς ένα ολιστικό όραμα ισότητας. Το άλμα αυτό, ωστόσο, είχε υψηλή

αδράνεια. Όταν η παγκόσμια οικονομία άλλαξε ραγδαία τη δεκαετία του 1990, το σουηδικό σύστημα προσγειώθηκε δύσκολα. Η διάβρωση της ισότητας (αύξηση του Gini) και οι σφοδρές πολιτικές συγκρούσεις ήταν το κόστος αυτής της προσγείωσης. Από τότε, η Σουηδία έχει μάθει να κάνει μικρότερα, πιο συχνά πηδήματα, αλλά η τροχιά της εξακολουθεί να καθορίζεται από το αρχικό, ιδεολογικά φορτισμένο άλμα της.

Η δανική προσέγγιση είναι το αντίθετο. Η ισχύς της έγκειται στην ικανότητα να εκτελεί μικρά, γρήγορα και συνεχή πηδήματα, να προσαρμόζεται μέσω κορπορατιστικών συμφωνιών και πειθαρχικών μεταρρυθμίσεων (flexicurity, activation). Γι' αυτό και, παρά τη νεοφιλελεύθερη της στροφή, προσγειώνεται πιο μαλακά στην ανισότητα (σταθερότερος Gini), γιατί δεν έπεσε ποτέ από μεγάλο ύψος. Κάθε πηδήμα διορθώνει ελαφρά την πορεία, αλλά δεν την αλλάζει ριζικά. Αυτή η στρατηγική της συνεχούς, αυτορυθμιζόμενης προσαρμογής είναι η επιτομή του «πραγματιστικού βατράχου». Η νορβηγική περίπτωση είναι η πιο ιδιαίτερη καθώς έχει την πολυτέλεια να «πηδάει» με ένα σχοινί ασφαλείας, το Κρατικό Ταμείο Πετρελαίου. Αυτό της επιτρέπει να κάνει πειραματικά «πηδήματα» (π.χ., στο μοντέλο ένταξης, στην κοινωνική φροντίδα) χωρίς τον φόβο μιας καταστροφικής προσγείωσης. Το Ταμείο λειτουργεί ως σταθεροποιητικός παράγοντας, εξασφαλίζοντας ότι, ανεξάρτητα από την κατεύθυνση του «πηδήματος», η κοινωνία προσγειώνεται πάντα στα πόδια της, διατηρώντας την υψηλότερη κοινωνική συνοχή (σταθερότερος Gini). Είναι η στρατηγική του «προστατευμένου πειραματισμού».

Επομένως, οι «ξένοι» στη σκανδιναβική γειτονιά είναι, στην πραγματικότητα, σύμμαχοι σε μια κοινή, αλλά πολύπλευρη, προσπάθεια προσαρμογής. Ο Katzenstein μας υπενθυμίζει ότι η επιτυχία δεν έγκειται στην εύρεση μιας μοναδικής και τελικής λύσης, αλλά στην ανάπτυξη της ικανότητας «να ζουν με την αλλαγή». Αυτή ακριβώς την ικανότητα κατέχουν και οι τρεις χώρες, απλώς την εκφράζουν διαφορετικά. Η Σουηδία ζει με την αλλαγή προσπαθώντας να την κατευθύνει μέσω κρατικού σχεδιασμού. Η Δανία ζει με την αλλαγή προσπαθώντας να την απορροφήσει μέσω θεσμικής ευελιξίας. Η Νορβηγία ζει με την αλλαγή χρηματοδοτώντας την προστασία από τις αρνητικές της συνέπειες. Το πραγματικό «Σκανδιναβικό Μυστικό», επομένως, δεν είναι ένα συγκεκριμένο σύνολο πολιτικών ή ένας συγκεκριμένος δείκτης Gini. Είναι η πολυφωνία και η θεσμική ποικιλομορφία που επιτρέπει σε μια

ολόκληρη πολιτισμική περιοχή να δοκιμάζει διαφορετικές στρατηγικές «αναπήδησης» ταυτόχρονα. Σε έναν κόσμο αβεβαιοτήτων, αυτή η «πολυπολιτισμικότητα» των μοντέλων ευημερίας δεν είναι αδυναμία, αλλά η μεγαλύτερη δύναμη. Η γειτονιά δεν χρειάζεται όλοι οι κάτοικοί της να πηδούν με τον ίδιο τρόπο για να επιβιώσει. Χρειάζεται να μπορούν όλοι να πηδούν, και να παρακολουθούν συνεχώς πώς προσγειώνονται οι γείτονές τους, προσαρμόζοντας έξυπνα τη δική τους θέση. Αυτή είναι η βαθύτερη κληρονομιά, και το μήνυμα, των «ξένων» στη σκανδιναβική γειτονιά.

Μια κρίσιμη προέκταση της παρούσας έρευνας θα μπορούσε να αποτελέσει η βαθύτερη διερεύνηση της αμφίδρομης αιτιακής σχέσης μεταξύ του κράτους ευημερίας και της κοινωνικής ισότητας. Συγκεκριμένα, ενώ η εργασία ανέδειξε πώς οι θεσμικές ρυθμίσεις και οι δημόσιες πολιτικές συμβάλλουν στη δραστική μείωση των ανισοτήτων, παραμένει ανοιχτό προς επιστημονική συζήτηση το ερώτημα αν η προϋπάρχουσα κοινωνική ισότητα λειτούργησε ως ο απαραίτητος καταλύτης για τη συγκρότηση αυτών των συστημάτων. Μια μελλοντική μελέτη θα μπορούσε να εξετάσει αν η σχετική κοινωνική ομοιογένεια και η ισοκατανομή των πόρων που χαρακτήριζαν τις σκανδιναβικές κοινωνίες ήδη από την περίοδο θεμελίωσής τους, αποτέλεσαν το αναγκαίο "κοινωνικό κεφάλαιο" που επέτρεψε τη θεσμοθέτηση και τη μακροπρόθεσμη αποδοχή της καθολικότητας των παροχών. Με άλλα λόγια, μένει να διερευνηθεί αν το κράτος ευημερίας παράγει την ισότητα ή αν η προϋπάρχουσα ισότητα αποτελεί την αναγκαία συνθήκη για τη δημιουργία και τη βιωσιμότητα ενός ισότιμου κράτους ευημερίας, προσφέροντας έτσι πολύτιμα συμπεράσματα για τη δυνατότητα εφαρμογής ανάλογων μοντέλων σε κοινωνίες με έντονες ιστορικές ανισότητες.

Βιβλιογραφία

- Aarset, M. F. (2018). Conditional belonging: Middle-class ethnic minorities in Norway. In S. Bendixsen, M. B. Bringslid, & H. Vike (Eds.), *Egalitarianism in Scandinavia: Historical and contemporary perspectives* (pp. 291–311). Palgrave Macmillan.
- Abrahamson, P. (2015). Denmark from an international perspective. In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. E. Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 25–40). Palgrave Macmillan.
- Ahlness, E. A. (2022). Within our borders: Sámi mobilization, the Scandinavian response, and World War II. In E. S. Einhorn, S. Harbison, & M. Huss (Eds.), *Migration and multiculturalism in Scandinavia* (pp. 241–259). The University of Wisconsin Press.
- Albæk, K., Asplund, R., Barth, E., & von Simson, K. (2014). Early school leaving and labour market prospects. In T. Valkonen & V. Vihriälä (Eds.), *The Nordic model – challenged but capable of reform* (pp. 235–260). Nordic Council of Ministers.
- Andersen, T. M., Määttänen, N., & Valkonen, T. (2014). Pension reforms: Longevity and retirement. In T. Valkonen & V. Vihriälä (Eds.), *The Nordic model – challenged but capable of reform* (pp. 113–144). Nordic Council of Ministers.
- Askim, J. (2022). The Norwegian State Educational Loan Fund: A successful instrument for social mobility and student welfare. In C. de la Porte, G. B. Eydal, J. Kauko, D. Nohrstedt, P. 't Hart, & B. S. Tranøy (Eds.), *Successful public policy in the Nordic countries: Cases, lessons, challenges* (pp. 153–174). Oxford University Press.
- Baldwin, P. (1990). *The politics of social solidarity: Class bases of the European welfare state*. Cambridge University Press.

- Bendixsen, S., Bringslid, M. B., & Vike, H. (2018). Introduction: Egalitarianism in a Scandinavian context. In S. Bendixsen, M. B. Bringslid, & H. Vike (Eds.), *Egalitarianism in Scandinavia: Historical and contemporary perspectives* (pp. 1–44). Palgrave Macmillan.
- Bengtsson, T. T., Frederiksen, M., & Larsen, J. E. (2015). Is risk transforming the Danish welfare state? In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. E. Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 3–24). Palgrave Macmillan.
- Bengtsson, T., & Johansson, M. (1994). Internal migration. In T. Bengtsson (Επιμ.), *Population, economy, and welfare in Sweden* (pp. 65–86). Springer-Verlag.
- Bengtsson, T., & Ohlsson, R. (1994). The demographic transition revised. In T. Bengtsson (Ed.), *Population, Economy, and Welfare in Sweden* (pp. 13–36). Springer-Verlag.
- Berlina, A., Guðmundsdóttir, H., & Kačkus Tybjerg, J. (2025). *Policy frameworks for migrant integration in the Nordic countries 2025 – an overview*. Nordisk Ministerråd. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden:org:diva-13708>
- Berman, S. (2006). *The primacy of politics: Social democracy and the making of Europe's twentieth century*. Cambridge University Press.
- Birk, H. O., Vrangbaek, K., Rudkjobing, A., Krasnik, A., Eriksen, A., Richardson, E., & Smith Jervelund, S. (2024). Denmark: Health system review. *Health Systems in Transition*, 26 (1), 1–152. Copenhagen, Denmark: World Health Organization (acting as the host organization for, and secretariat of, the European Observatory on Health Systems and Policies).

- Blomqvist, P. (2022). The Swedish child vaccination programme. In C. de la Porte, G. B. Eydal, J. Kauko, D. Nohrstedt, P. 't Hart, & B. S. Tranøy (Eds.), *Successful public policy in the Nordic countries: Cases, lessons, challenges* (pp. 306–330). Oxford University Press.
- Borevi, K. (2012). Sweden: The flagship of multiculturalism. In G. Brochmann, A. Hagelund, K. Borevi, H. V. Jønsson, & K. Petersen, *Immigration policy and the Scandinavian welfare state 1945–2010* (pp. 25–96). Palgrave Macmillan.
- Brandal, N., Bratberg, Ø., & Thorsen, D. E. (2013). *The Nordic model of social democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bratsberg, B., Raaum, O., & Røed, K. (2014). Labour migrant adjustments in the aftermath of the financial crisis. In T. Valkonen & V. Vihriälä (Eds.), *The Nordic model – challenged but capable of reform* (pp. 173–196). Nordic Council of Ministers.
- Briggs, A. (1961). The Welfare State in Historical Perspective. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv Für Soziologie*, 2(2), 221–258.
- Broberg, G. (2005). Scandinavia: An Introduction. In G. Broberg & N. Roll-Hansen (Eds.), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland* (pp. 1-8). Michigan State University Press.
- Broberg, G., & Tydén, M. (2005). Eugenics in Sweden: Efficient Care. In G. Broberg & N. Roll-Hansen (Eds.), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland* (pp. 77-149). Michigan State University Press.
- Brochmann, G. (2022). Immigration to Scandinavian welfare states in the time of pluralism. In E. S. Einhorn, S. Harbison, & M. Huss (Eds.), *Migration and*

- multiculturalism in Scandinavia* (pp. 31–59). The University of Wisconsin Press.
- Brochmann, G., & Dølvik, J. E. (2019). The welfare state and international migration. In B. Greve (Ed.), *Routledge handbook of the welfare state* (2nd ed., pp. 508–521). Routledge.
- Brochmann, G., & Hagelund, A. (2012). Comparison: A model with three exceptions? In G. Brochmann, A. Hagelund, K. Borevi, H. V. Jønsson, & K. Petersen, *Immigration policy and the Scandinavian welfare state 1945–2010* (pp. 225–275). Palgrave Macmillan.
- Broomé, P., Lindgren, B., Lyttkens, C. H., & Ohlsson, R. (1994). Health care and the elderly. In T. Bengtsson (Ed.), *Population, Economy, and Welfare in Sweden* (pp. 155–184). Springer-Verlag.
- Castles, F. G. (1978). *The social democratic image of society: A study of the achievements and origins of Scandinavian social democracy in comparative perspective*. London: Routledge & K. Paul.
- Caswell, D., Larsen, J. E., & Sieling-Monas, S. M. (2015). Cash benefit recipients—Vulnerable or villains? In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. E. Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 217–234). Palgrave Macmillan.
- Cutright, P. (1965). *Political structure, economic development, and national social security programs*. *American Journal of Sociology*, 70(5), 537–550.
- Danielsen, Å., & Hernes, V. (2025). Turning Scandinavian integration policies upside down? A comparative analysis of the Scandinavian governments' responses to the influx of displaced persons from Ukraine. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2025.2565908>

- Derry, T. K. (1979). *A history of Scandinavia: Norway, Sweden, Denmark, Finland, and Iceland*. University of Minnesota Press.
- Diamond, P. (2019). Globalisation and welfare states. In B. Greve (Ed.), *Routledge handbook of the welfare state* (2nd ed., pp. 340–352). Routledge.
- Drøpping, J. A., Hvinden, B., & Vik, K. (1999). Activation policies in the Nordic countries. In M. Kautto, M. Heikkilä, B. Hvinden, S. Marklund, & N. Ploug (Eds.), *Nordic social policy: Changing welfare states* (pp. 133–158). Routledge.
- Edebalk, P. G., & Lindgren, B. (1994). Social care and the elderly. In T. Bengtsson (Ed.), *Population, Economy, and Welfare in Sweden* (pp. 135–154). Springer-Verlag.
- Einhorn, E. S., & Logue, J. (2003). *Modern welfare states: Scandinavian politics and policy in the global age* (2nd ed.). Praeger.
- Enokson, U. (2013). Working time policy change and new social risks. In I. Harsløf & R. Ulmestig (Eds.), *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states* (pp. 75–91). Palgrave Macmillan.
- Esping-Andersen, G. & Korpi, W. (1987). From Poor Relief to Institutional Welfare States: The Development of Scandinavian Social Policy. In R. Erikson, E. J. Hansen, S. Ringen, & H. Uusitalo (Eds.), *The Scandinavian Model: Welfare States and Welfare Research* (pp. 39–74). M.E. Sharpe.
- Esping-Andersen, G. (1985). *Politics against markets: The social democratic road to power*. Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Polity press.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford University Press.

- Esping-Andersen, G. (2002). Towards the good society, once again? In G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijck, & J. Myles, *Why we need a new welfare state* (pp. 1–25). Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (2006). Putting the horse in front of the cart: Towards a social model for mid-century Europe. In *Towards a new welfare state* (pp. 31–70). WRR/Scientific Council for Government Policy.
- Esping-Andersen, G. (2015). Welfare regimes and social stratification. *Journal of European Social Policy*, 25(1), 124–134. <https://doi.org/10.1177/0958928714556976>
- European Commission. (2025). *Your social security rights in Denmark*. Publications Office of the European Union. https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/moving-working-europe/eu-social-security-coordination/your-social-security-rights/denmark_en
- European Commission. (2025). *Your social security rights in Norway*. Publications Office of the European Union. https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/moving-working-europe/eu-social-security-coordination/your-social-security-rights/norway_en
- European Commission. (2025). *Your social security rights in Sweden*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. Publications Office of the European Union. https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/moving-working-europe/eu-social-security-coordination/your-social-security-rights/sweden_en
- Eurostat. (2025, December). *Gender employment gap (tesem060) [Data set]*. European

Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tesem060/default/table?lang=en>

- Farnsworth, K., & Irving, Z. (2019). Fiscal crisis, financial crisis and the fragile welfare state. In B. Greve (Ed.), *Routledge handbook of the welfare state* (2nd ed., pp. 329–338). Routledge.
- Fernandes, A. G. (2013). Ethnification of new social risks: Programmes for preparing newly arrived immigrants for (working) life in Sweden, Denmark and Norway. In I. Harsløf & R. Ulmestig (Eds.), *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states* (pp. 189–219). Palgrave Macmillan.
- Flora, P., & Alber, J. (1981). Modernization, democratization, and the development of welfare states in Western Europe. In P. Flora & A. J. Heidenheimer (Eds.), *The development of welfare states in Europe and America* (pp. 37–80). Transaction Publishers.
- Frederiksen, M. (2015). Toward a new culture of blame? In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. E. Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 89–108). Palgrave Macmillan.
- Gough, I. (2000). *Global capital, human needs and social policies: Selected essays, 1994-99*. Palgrave Macmillan.
- Greve, B. (2019). Long-term care. In B. Greve (Ed.), *Routledge handbook of the welfare state* (2nd ed., pp. 498–507). Routledge.
- Greve, B. (2007). What Characterise the Nordic Welfare State Model. *Journal of Social Sciences*, 3(2), 43-51
- Grødem, A. S., & Hippe, J. M. (2021). How Occupational Pensions Shape Extended Working Lives: Gender, Class and Chance after the Norwegian Pension

Reform. *Work, Employment & Society*, 35(6), 1115–1132.

<https://doi.org/10.1177/0950017020952619>

- Grønvald, L. F., & Alban, A. (1995). Health care in Denmark. In A. Alban & T. Christiansen (Eds.), *The Nordic lights new initiatives in health care systems* (pp. 57–67). Odense University Press.
- Hagen, T. P., & Vrangbæk, K. (2009). The changing political governance structures of Nordic health care systems. In J. Magnussen, K. Vrangbæk, & R. B. Saltman (Eds.), *Nordic health care systems: Recent reforms and current policy challenges* (pp. 107–125). Open University Press.
- Häkkinen, U., & Jonsson, P. M. (2009). Harnessing diversity of provision. In J. Magnussen, K. Vrangbæk, & R. B. Saltman (Eds.), *Nordic health care systems: Recent reforms and current policy challenges* (pp. 198–213). Open University Press.
- Hakovirta, M., Kuivalainen, S., & Rantalaiho, M. (2013). Welfare state support of lone parents – Nordic approaches to a complex and ambiguous policy issue. In I. Harsløf & R. Ulmestig (Eds.), *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states* (pp. 50–74). Palgrave Macmillan.
- Hansen, B. S. (2005). Something Rotten in the State of Denmark: Eugenics and the Ascent of the Welfare State. In G. Broberg & N. Roll-Hansen (Eds.), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland* (pp. 9-76). Michigan State University Press.
- Hansen, K. (2018). Egalitarianism under siege? Swedish refugee reception and social trust. In S. Bendixsen, M. B. Bringslid, & H. Vike (Eds.), *Egalitarianism in Scandinavia: Historical and contemporary perspectives* (pp. 269–289). Palgrave Macmillan.

- Hilson, M. (2008). *The Nordic model: Scandinavia since 1945*. Reaktion Books.
- Hinrichs, K. (2019). Old age and pensions. In B. Greve (Ed.), *Routledge handbook of the welfare state* (2nd ed., pp. 418–431). Routledge.
- Hobsbawm, E. J. (2000). *Η εποχή των αυτοκρατοριών, 1875-1914*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Hobsbawm, E. J. (2004). *Η εποχή των άκρων: Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991* (B. Καπετανγιάννης, Μετ.). Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Hugoson, R. (2024). Care, curiosity and government: A comparative history of hospitals in the Nordic countries, 1750–2000. In H. Droste (Ed.), *Urban life in Nordic countries* (pp. 237–259). Routledge.
- Hultén, M., Jarning, H., & Kristensen, J. E. (2023). From knowledge to skills and competence: Epistemic reconfiguration in Nordic basic education, 1980–2020. In D. Tröhler, B. Hörmann, S. Tveit, & I. Bostad (Eds.), *The Nordic education model in context: Historical developments and current renegotiations*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003218180>
- International Labour Organization. (2026, January 14). *SDG indicator 8.5.2 - Unemployment rate (%)* [Data set]. ILOSTAT Data Explorer. Retrieved February 3, 2026, from https://rplumber.ilo.org/dataexplorer/?id=SDG_0852_SEX_AGE_RT_A&refarea=DNK+NOR+SWE&sex=SEX_T&timefrom=2000&timeto=2024&pivot=YEAR
- Jacobsen, C. M. (2018). The (in)egalitarian dynamics of gender equality and homotolerance in contemporary Norway. In S. Bendixsen, M. B. Bringslid, & H. Vike (Eds.), *Egalitarianism in Scandinavia: Historical and contemporary perspectives* (pp. 313–335). Palgrave Macmillan.

- Janlöv, N., Blume, S., Glenngård, A. H., Hanspers, K., Anell, A., & Merkur, S. (2023). Sweden: Health system review. *Health Systems in Transition*, 25(4), i–198.
- Järvinen, M. (2015). Alcohol and risk management in a welfare state. In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. E. Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 185–200). Palgrave Macmillan.
- Jensen, C. (2021). *Equality in the Nordic World*. Aarhus University Press; The University of Wisconsin Press.
- Jensen, C. S. (2015). Employment relations, flexicurity, and risk: Explaining the risk profile of the Danish flexicurity model. In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. E. Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 57–72). Palgrave Macmillan.
- Jespersen, P. K., & Wrede, S. (2009). The changing autonomy of the Nordic medical professions. In J. Magnussen, K. Vrangbæk, & R. B. Saltman (Eds.), *Nordic health care systems: Recent reforms and current policy challenges* (pp. 151–179). Open University Press. [1, 2]
- Johansen, A. S. (1995). Primary care in Denmark. In A. Alban & T. Christiansen (Eds.), *The Nordic lights new initiatives in health care systems* (pp. 81–105). Odense University Press.
- Jönsson, H. V., & Petersen, K. (2012). Denmark: A national welfare state meets the world. In G. Brochmann, A. Hagelund, K. Borevi, H. V. Jönsson, & K. Petersen, *Immigration policy and the Scandinavian welfare state 1945–2010* (pp. 97–148). Palgrave Macmillan.

- Jonung, C., & Persson, I. (1994). Combining market work and family. In T. Bengtsson (Ed.), *Population, economy, and welfare in Sweden* (pp. 37–64). Springer-Verlag.
- Josefsen, E., Mörkenstam, U., & Saglie, J. (2015). Different institutions within similar states: The Norwegian and Swedish Sámediggis. *Ethnopolitics*, 14(1), 32–51. <https://doi.org/10.1080/17449057.2014.926611>
- Kananen, J. (2014). *The Nordic welfare state in three eras: From emancipation to discipline*. Ashgate.
- Karlson, K. B., & Holm, A. (2015). *The risky business of educational choice in the meritocratic society*. In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. Elm Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 125–138). Palgrave Macmillan.
- Kaul, H. (1991). Who cares? Gender inequality and care leave in the Nordic countries. *Acta Sociologica*, 34(2), 115–125.
- Kautto, M., Heikkilä, M., Hvinden, B., Marklund, S., & Ploug, N. (Eds.). (1999). *Nordic social policy: Changing welfare states*. Routledge.
- Kettunen, P. (2011). The Transnational Construction of National Challenges: The Ambiguous Nordic Model of Welfare and Competitiveness. In P. Kettunen & K. Petersen (Eds.), *Beyond welfare state models: Transnational historical perspectives on social policy* (pp. 16–40). Edward Elgar Publishing.
- Kjekshus, L. E. (2009). Changing demands for institutional management. In J. Magnussen, K. Vrangbæk, & R. B. Saltman (Eds.), *Nordic health care systems: Recent reforms and current policy challenges* (pp. 274–293). Open University Press.

- Kohl, K. S. (2015). The tough and the brittle: Calculating and managing the risk of refugees. In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. E. Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 201–216). Palgrave Macmillan.
- Korpi, W. (1983). *The democratic class struggle*. Routledge & Kegan Paul.
- Krasnik, A., & Paulsen, B. (2009). Reforming primary health care. In J. Magnussen, K. Vrangbæk, & R. B. Saltman (Eds.), *Nordic health care systems: Recent reforms and current policy challenges* (pp. 233–254). Open University Press.
- Kruse, A. (1994). The pension system. In T. Bengtsson (Ed.), *Population, Economy, and Welfare in Sweden* (pp. 109–134). Springer-Verlag.
- Kuhnle, S. (1978). The Beginnings of the Nordic Welfare States: Similarities and Differences. *Acta Sociologica*, 21, 9–35.
- Kuhnle, S. (1986). Norway. In P. Flora (Ed.), *Growth to Limits, Vol. 1* (pp. 117–178). Walter de Gruyter.
- Kvist, J. (2015). Social investment as risk management. In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. E. Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 41–56). Palgrave Macmillan.
- Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B., & Kangas, O. (Eds.). (2012). *Changing social equality: The Nordic welfare model in the 21st century*. The Policy Press.
- Larsen, C. A. (2013). Structural unemployment as a new social risk in the Nordic countries – A critical reassessment. In I. Harsløf & R. Ulmestig (Eds.), *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states* (pp. 113–139). Palgrave Macmillan.
- Larsen, C. (2022). Peasant amongst peasants: the role of the Scandinavian teacher as farmer in the nineteenth century. In J. E. Larsen, B. Schulte, & F. W.

- Thue (Επιμ. / Eds.), *Schoolteachers and the Nordic Model: Comparative and Historical Perspectives* (pp. 68–79). Routledge.
- Larsen, J. E., Schulte, B., & Thue, F. W. (2022). Introduction: Of myths and models – the unity and diversity of Nordic educational cultures. In J. E. Larsen, B. Schulte, & F. W. Thue (Επιμ.), *Schoolteachers and the Nordic Model: Comparative and Historical Perspectives* (pp. 1–22). Routledge.
- Larsen, T. P., & de la Porte, C. (2022). Early childhood education and care in Denmark: A social investment success. In C. de la Porte, G. B. Eydal, J. Kauko, D. Nohrstedt, P. 't Hart, & B. S. Tranøy (Eds.), *Successful public policy in the Nordic countries: Cases, lessons, challenges* (pp. 66–87). Oxford University Press.
- Lassila, J., & Valkonen, T. (2014). Public finances, markets and the health and long-term care services. In T. Valkonen & V. Vihriälä (Eds.), *The Nordic model – challenged but capable of reform* (pp. 145–172). Nordic Council of Ministers.
- Lehto, J., Moss, N., & Rostgaard, T. (1999). Universal public social care and health services? In M. Kautto, M. Heikkilä, B. Hvinden, S. Marklund, & N. Ploug (Eds.), *Nordic social policy: Changing welfare states* (pp. 104–132). Routledge.
- Lewis, J. (1992). Gender and the Development of Welfare Regimes. *Journal of European Social Policy*, 2(3), 159-173. <https://doi.org/10.1177/095892879200200301>
- Lindgren, B. (1995). Health care in Sweden. In A. Alban & T. Christiansen (Eds.), *The Nordic lights new initiatives in health care systems* (pp. 245–258). Odense University Press.

- Lødemel, I., Dahl, E., & Drøpping, J. A. (2001). *Social policies in Norway: Processes, structures and implementation mechanisms* (Social Policy Series, No. 3). Economic and Social Commission for Western Asia (ESCWA).
- Lohmann, H., & Zagel, H. (2016). Family policy in comparative perspective: the concepts and measurement of familization and defamilization. *Journal of European Social Policy*, 26(1), 48–65. <https://doi.org/10.1177/0958928715621712>
- Lundh, C., & Ohlsson, R. (1994). Immigration and economic change. In T. Bengtsson (Ed.), *Population, Economy, and Welfare in Sweden* (pp. 87–108). Springer-Verlag.
- Magnussen, J., Vrangbæk, K., Saltman, R. B., & Martinussen, P. E. (2009). Introduction: The Nordic model of health care. In J. Magnussen, K. Vrangbæk, & R. B. Saltman (Eds.), *Nordic health care systems: Recent reforms and current policy challenges* (pp. 3–20). Open University Press.
- Marshall, T. H. (1977). *Class, citizenship, and social development*. Univ. of Chicago Press.
- Martinussen, P. E., & Magnussen, J. (2009). Health care reform: The Nordic experience. In J. Magnussen, K. Vrangbæk, & R. B. Saltman (Eds.), *Nordic health care systems: Recent reforms and current policy challenges* (pp. 21–52). Open University Press.
- Mausethagen, S. (2022). Negotiating professionalism: emerging discourses of teacher professionalism in Norway. In J. E. Larsen, B. Schulte, & F. W. Thue (Eds.), *Schoolteachers and the Nordic Model: Comparative and Historical Perspectives* (pp. 190–202). Routledge.

- Mazower, M. (2004). *Σκοτεινή ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας* (Κ. Κουρεμένος, Μετ.). Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Merrild, C. H. (2018). Social differences in health as a challenge to the Danish welfare state. In S. Bendixsen, M. B. Bringslid, & H. Vike (Eds.), *Egalitarianism in Scandinavia: Historical and contemporary perspectives* (pp. 181–200). Palgrave Macmillan.
- Mik-Meyer, N. (2015). Health in a risk perspective: The case of overweight. In T. T. Bengtsson, M. Frederiksen, & J. E. Larsen (Eds.), *The Danish welfare state: A sociological investigation* (pp. 139–152). Palgrave Macmillan.
- Møller, I. H. (2013). A liberalistic handling of new social risks – Danish experiences from three decades of social policy reforms. In I. Harsløf & R. Ulmestig (Eds.), *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states* (pp. 245–265). Palgrave Macmillan.
- Myhre, J. E. (2018). The cradle of Norwegian equality and egalitarianism: Norway in the nineteenth century. In S. Bendixsen, M. B. Bringslid, & H. Vike (Eds.), *Egalitarianism in Scandinavia: Historical and contemporary perspectives* (pp. 65–85). Palgrave Macmillan.
- Nørby Johansen, L. (1986). Denmark. In P. Flora (Ed.), *Growth to Limits, Vol. 1* (pp. 293–381). Walter de Gruyter.
- O'Connor, J. (1973). *The fiscal crisis of the state*. St. Martin's Press.
- OECD (2019), *OECD Economic Surveys: Norway 2019*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/c217a266-en>.
- OECD (2024), *OECD Economic Surveys: Norway 2024*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/cb13475f-en>.

- OECD (2025), *OECD Economic Surveys: Sweden 2025*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/75e94b2f-en>.
- OECD. (1999). *OECD economic surveys: Sweden 1999*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/eco_surveys-swe-1999-en
- OECD. (2025). *Pensions at a Glance 2025: OECD and G20 Indicators*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/e40274c1-en>.
- Offe, C. (1984). *Contradictions of the welfare state*. MIT Press.
- Olson, S. (1986). Sweden. In P. Flora (Ed.), *Growth to Limits, Vol. 1* (pp. 1–84). Walter de Gruyter.
- Orloff, A. S. (1993). Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States. *American Sociological Review*, 58(3), 303–328. <https://doi.org/10.2307/2095903>
- Panican, A. (2013). The Growing Emphasis on Social Citizenship in Nordic Education: Inducing New Social Risks While Trying to Alleviate Them. In I. Harsløf & R. Ulmestig (Eds.), *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states* (pp. 92–112). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137267191>
- Pierson, P. (1996). The new politics of the welfare state. *World Politics*, 48(2), 143–179. <https://doi.org/10.1353/wp.1996.0004>
- Ploug, N. (1999). Cuts in and reform of the Nordic cash benefit systems. In M. Kautto, M. Heikkilä, B. Hvinden, S. Marklund, & N. Ploug (Eds.), *Nordic social policy: Changing welfare states* (pp. 79–103). Routledge.
- Powell, M. (2019). Third Way. In B. Greve (Ed.), *Routledge handbook of the welfare state* (2nd ed., pp. 187–197). Routledge.

- Przeworski, A., & Teune, H. (1970). *The Logic of Comparative Social Inquiry*. Wiley-Interscience.
- Ramsøy, N. R. (1987). From necessity to choice: Social change in Norway 1930-1980. In R. Erikson, E. J. Hansen, S. Ringen, & H. Uusitalo (Eds.), *The Scandinavian model: Welfare states and welfare research* (pp. 75–108). M.E. Sharpe.
- Roll-Hansen, N. (2005). Norwegian Eugenics: Sterilization as Social Reform. In G. Broberg & N. Roll-Hansen (Eds.), *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland* (pp. 151-202). Michigan State University Press.
- Rostgaard, T. (2014). *Family policies in Scandinavia*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Saltman, R. B., & Vrangbæk, K. (2009). Looking forward: Future policy issues. In J. Magnussen, K. Vrangbæk, & R. B. Saltman (Eds.), *Nordic health care systems: Recent reforms and current policy challenges* (pp. 78–104). Open University Press.
- Sassen, S. (2006). The state and globalization: Denationalized work and internal power shifts. In *Towards a new welfare state* (pp. 7–30). WRR/Scientific Council for Government Policy.
- Saunes, I. S., Karanikolos, M., & Sagan, A. (2024). Norway: Health system review. *Health Systems in Transition*, 22(1), i–163.
- Scarpa, S. (2013). New geographically differentiated configurations of social risks: Labour market policy developments in Sweden and Finland. In I. Harsløf & R. Ulmestig (Eds.), *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states* (pp. 220–244). Palgrave Macmillan.

- Schmidt, M. G. (1982). The role of the parties in shaping macroeconomic policy. In F. G. Castles (Ed.), *The impact of parties: Politics and policies in democratic capitalist states* (pp. 97–176). SAGE Publications.
- Scott, A. (2014). *Northern lights: The positive policy example of sweden, finland, denmark and norway* (1st ed). Monash University Publishing.
- Sejersted, F. (2011). *The age of social democracy: Norway and Sweden in the twentieth century*. Princeton University Press.
- Shaver, S. (2019). Gender issues in welfare states. In B. Greve (Ed.), *Routledge handbook of the welfare state* (2nd ed., pp. 81–91). Routledge.
- Solstad, A. (2023). 8. NAV—a guarantee or a challenge for egalitarianism in Norway? In A. Dankertsen & C. Lo (Eds.), *The End of Norwegian Egalitarianism?. Limits and challenges to a cherished idea* (pp. 140–153). Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215059839-23-08>
- Stortinget. (1915). *Stortingsforhandlinger 1915* [Parliamentary proceedings 1915]. https://www.stortinget.no/no/saker-og-publikasjoner/stortingsforhandlinger/lesevisning?did=DIVL578&p=1915&paid=8&pgid=II_0889&psid=DIVL380&s=False&vt=II&wid=II
- Stråth, B. (2018). The cultural construction of equality in Norden. In S. Bendixsen, M. B. Bringslid, & H. Vike (Eds.), *Egalitarianism in Scandinavia: Historical and contemporary perspectives* (pp. 47–64). Palgrave Macmillan.
- Thelen, K. (2005). *How institutions evolve: The political economy of skills in Germany, Britain, the United States, and Japan*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790997>
- Thue, F. W. (2022). Preaching and teaching: The religious origins of Nordic teacher cultures. In J. E. Larsen, B. Schulte, & F. W. Thue (Eds.), *Schoolteachers and*

- the Nordic model: Comparative and historical perspectives* (pp. 51–67).
[Publisher].
- Triantafyllou, P. (2022). Cancer treatment policy in Denmark. In C. de la Porte, G. B. Eydal, J. Kauko, D. Nohrstedt, P. 't Hart, & B. S. Tranøy (Eds.), *Successful public policy in the Nordic countries: Cases, lessons, challenges* (pp. 108–132). Oxford University Press.
- Tsuya, N. O. (2003). *Fertility and family policies in Nordic countries, 1960-2000* (Discussion Paper No. 163). Institute of Economic Research, Hitotsubashi University. <http://hdl.handle.net/10086/14532>
- Uhde, A. (1995). Health care in Norway. In A. Alban & T. Christiansen (Eds.), *The Nordic lights new initiatives in health care systems* (pp. 192–197). Odense University Press.
- Ulmestig, R. (2013). Fighting risks with risks: Self-employment and social protection in the Nordic welfare states. In I. Harsløf & R. Ulmestig (Eds.), *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states* (pp. 140–164). Palgrave Macmillan.
- Ulmestig, R., & Harsløf, I. (2013). Discussion welfare: The take on new social risks in the Nordic states. In I. Harsløf & R. Ulmestig (Eds.), *Changing social risks and social policy responses in the Nordic welfare states* (pp. 266–281). Palgrave Macmillan.
- UNESCO Institute for Statistics. (n.d.). *Percentage of youth/young adults in a given age group achieving at least a minimum level of proficiency in functional skills (i4.4.3)* [Data set]. UIS Data Browser. Retrieved February 3, 2026, from <https://databrowser.uis.unesco.org/>

- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
(2024). *World Population Prospects 2024* (28th ed.). <https://population.un.org/wpp/>
- Vihriälä, V. (2014). The Nordic model – challenges and reform needs. In T. Valkonen & V. Vihriälä (Eds.), *The Nordic model: Challenged but capable of reform* (pp. 301–357). Nordic Council of Ministers.
- Von Nordheim, F., & Kvist, J. (2022). 'Living longer, working longer': An unlikely retirement policy success? In C. de la Porte, G. B. Eydal, J. Kauko, D. Nohrstedt, P. 't Hart, & B. S. Tranøy (Eds.), *Successful public policy in the Nordic countries: Cases, lessons, challenges* (pp. 88–107). Oxford University Press.
- Waerness, K., & Ringen, S. (1987). Women in the welfare state: The case of formal and informal old-age care. In R. Erikson, E. J. Hansen, S. Ringen, & H. Uusitalo (Eds.), *The Scandinavian model: Welfare states and welfare research* (pp. 161–176). M. E. Sharpe, Inc.
- Wahl, A. (2011). *The rise and fall of the welfare state*. Pluto Press.
- Waine, L., & Wiborg, S. (2022). Becoming a teacher in the 21st century: teacher education reform in Sweden, Germany, and England. In J. E. Larsen, B. Schulte, & F. W. Thue (Eds.), *Schoolteachers and the Nordic Model: Comparative and Historical Perspectives* (pp. 143–156). Routledge.
- Wermke, W., & Prøitz, T. S. (2022). Integration, fragmentation, and complexity: governing the teaching profession and the Nordic model. In J. E. Larsen, B. Schulte, & F. W. Thue (Eds.), *Schoolteachers and the Nordic Model: Comparative and Historical Perspectives* (pp. 216–228). Routledge.

Wilensky, H. L. (1975). *The welfare state and equality: Structural and ideological roots of public expenditures*. University of California Press.

World Bank. (n.d.). *Gini index*. World Bank Open Data. Retrieved February 3, 2026, from <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>

World Bank. (n.d.). Survival to age 65, female (% of cohort) [Data set]. Gender Data Portal. Retrieved February 3, 2026, from <https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/sp-dyn-to65-zs>

World Bank. (n.d.). *Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)*. World Bank Open Data. Retrieved February 3, 2026, from <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>